

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Funda GÜLŞEN

KARTEL PARTİ MODELİNİN VE MODELE YÖNELİK ELEŞTİRİLERİN
İNCELENMESİ

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Funda GÜLŞEN

KARTEL PARTİ MODELİNİN VE MODELE YÖNELİK ELEŞTİRİLERİN
İNCELENMESİ

Danışman

Doç. Dr. Ceren KALFA ATAAY

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Funda GÜLŞEN'İN bu çalışması, jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Işıl Cerem CENKER ÖZEK (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Ceren KALFA ATAAY (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN (İmza)

Tez Başlığı: Kartel Parti Modelinin ve Modele Yönelik Eleştirilerin İncelenmesi

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi : 20/10/2018

Mezuniyet Tarihi : 27/12/2018

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kartel Parti Modelinin ve Modele Yönelik Eleştirilerin İncelenmesi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Funda GÜLŞEN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORIJİNALLIK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Funda GÜLŞEN
Öğrenci Numarası	20165218007
Enstitü Ana Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Ceren KALFA ATAAY
Tez Başlığı	Kartel Parti Modelinin ve Modele Yönelik Eleştirilerin İncelenmesi
TurnItIn Ödev Numarası	11056003020

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 79 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 13/12/2018. tarihinde tarafımdan TurnItIn adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 2

alıntılar dahil % 3'dür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

13/12/2018

(imza)

Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Doç. Dr. Ceren KALFA ATAAY

İÇİNDEKİLER

ŞEKİL LİSTESİ	iii
TABLolar LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLER

1.1.Siyasi Partiler.....	1
1.2.Siyasi Partilerin Tanımı ve Kökeni.....	2
1.2.1.Siyasi Partilerin Hukuksal Olarak Düzenlenmesi.....	5
1.2.2.Siyasi Parti Üyeliği.....	7
1.2.3.Siyasi Partilere Kamusal Yardım.....	8
1.3.Siyasi Parti Sistemleri.....	10
1.3.1.Duverger'in Siyasi Parti Sistemi Sınıflandırması.....	10
1.3.2.Sartori'nin Siyasi Parti Sistemi Sınıflandırması.....	12
1.4.Siyasi Partilerin İşlevleri.....	14
1.5.Siyasi Partilerin Demokratik Yönden Eleştirisi.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

PARTİ TÜRLERİ VE KARTEL PARTİ

2.1.Siyasi Parti Türleri.....	20
2.1.1.Neumann'ın Parti Sınıflandırması.....	18
2.1.2.Duverger'in Parti Sınıflandırması.....	19
2.1.2.1. Kadro (Elit Partiler).....	22
2.1.2.2.Kitle Partileri.....	24
2.1.3.Kirchheimer'ın Hepsini Yakala (Catch-All) Partileri.....	25
2.1.4.Katz ve Mair'in Parti Sınıflandırması.....	30
2.2. Kartel Parti.....	34
2.2.1.Kartel Partinin Ortaya Çıkışı.....	35
2.2.2.Kartelin Tanımı ve Parti Siyasetiyle İlişkisi.....	37
2.2.3.Kartel Partinin Ekonomi Politikası.....	38

2.2.3.1. Neoliberal Politikalar ve Küreselleşmenin Kartelleşme Üzerine Etkisi.....	39
2.2.3.2. Kartel Partide Patronaj İlişkileri.....	42
2.2.4. Kartel Parti Olma Göstergeleri.....	43
2.2.5. Parti ve Devlet İlişkisinin Kartel Parti Üzerindeki Etkisi.....	45
2.2.6. Kartel Parti ve Demokrasi.....	47
2.2.7. Kartel Partinin Sınırlılığı.....	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARTEL PARTİ MODELİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

3.1. Kartel Parti Modeline Yönelik Eleştiriler.....	50
3.1.1. Kartel Parti Kavramına Yönelik Eleştiriler.....	50
3.1.2. Partiler Arası Rekabet Temelinde Kartel Partiye Yönelik Eleştiriler.....	54
3.1.3. Siyasi Partilerin Kamusal Kaynaklara Erişimi Temelinde Kartel Parti Eleştirileri.....	56
3.1.4. Siyasi Partiler-Sivil Toplum ve Devlet İlişkileri Temelinde Kartel Parti Eleştirileri.....	58
3.1.5. Örgütsel Düzeyde Kartel Parti Eleştirileri.....	61
3.2. Kartel Parti Modeline Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi.....	62
SONUÇ.....	66
KAYNAKÇA.....	71
ÖZGEÇMİŞ.....	75

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Kartel Partini Oluşum Adımları.....	36
---	----

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1 Katz ve Mair'in Parti Türlerinin Gelişimini ve Özelliklerini Gösteren Tablo.....	32
Tablo 3.1 Kartel Parti Modeline Yönelik Eleştirileri Gösteren Tablo.....	63

ÖZET

Çalışma, siyasi parti evrim zincirinin son halkası olarak görülen kartel parti modelinin özelliklerini ve bu modele yönelik eleştirileri incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma betimleyici nitelik taşıdığı için dinamik bir literatür taraması içermektedir. Tarihsel karşılaştırma ve karşılaştırma yöntemlerinden faydalanılarak kartel parti modelinin diğer türlerle olan benzerlik ve farklılıkları açıklanmıştır. 1995 yılında Katz ve Mair tarafından yeni bir model olarak sunulan kartel parti; rekabetin sınırlanması, kamusal kaynaklara bağımlılık ve devletle iç içe geçme özellikleriyle karakterize edilen bir modeldir. Kartel parti modeli yeni bir model olarak ortaya konulduktan sonra birçok açıdan eleştiriye maruz kalmıştır. Koole, Detterbeck, Hopkin ve Kitschelt kartel partiyi çeşitli yönlerden eleştirmişlerdir. Kartel partiye yönelik eleştiriler beş temel kategori belirlenerek sistematik olarak incelenmiştir. Bu beş kategori; kartel parti kavramsallaştırılması, partiler arası rekabet, kamusal kaynaklara erişim, sivil toplum-devlet ve partiler arasındaki mesafe ve örgütsel düzeyde kartel parti eleştirileridir. Kartel partinin kavramsallaştırılmasına yönelik eleştiriler; kartel partinin yeni bir model olarak tanımlanmasının gereksiz olması, kavramın açıkça tanımlanmaması ve terimin ortaya konmasından önce de kartel parti özelliği gösteren partilerin bulunmasıdır. Rekabet temelinde kartel parti eleştirileri; oy stabilizasyonunun geçerli olmaması, yeni partilerin dışlanması argümanının çelişkiler içermesi, partiler arasındaki rekabetin azalmaması ve parti rekabetinin azalmasının kartel parti argümanlarıyla açıklanamayacağıdır. Kamusal kaynaklara erişim temelinde kartel parti eleştirileri; kamusal iletişim kaynaklarından tüm partilerin eşit olarak faydalanması, kitlesel iletişim araçlarının çeşitlenmesi ile kamusal iletişim araçlarının tekel niteliğini yitirmesi, kamusal finans yardımlarının partiler arasında eşitlik yaratması ve kamusal kaynakların partiler için yetersiz olmasıdır. Sivil toplum-devlet ve partiler temelinde kartel parti eleştirileri; ilişkilerin durağan bir çerçevede ele alınması, devlet ve partilerin yaklaşmasının farklı reaksiyonlara neden olması, seçmen memnuniyetsizliği argümanının ampirik göstergelerle çelişmesi ve modelin ekonomi-politik temelden eksik olarak oluşturulmasıdır. Örgütsel düzeyde kartel parti eleştirileri; stratarşi değil federalizasyon koşullarının geçerli olması, partilerin üyelerinden tam anlamıyla kopmaması ve staratarşik örgüt yapısının istikrarsız olmasıdır. Bu çalışma, kartel parti modeli ve eleştirileri üzerine Türkçe akademik literatürdeki eksikliği gidermeye yönelik bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmanın ana argümanı ise; kartel parti modeline yönelik eleştiriler dikkate alındığında, modelin önemine rağmen geliştirilmeye açık yönleri olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Kartel Parti, Kartel Parti Eleştirisi, Parti Tipolojileri

SUMMARY

AN EXAMINATION OF CARTEL PARTY MODEL AND ITS CRITIQUES

This study aims to examine the essential characteristics of the cartel party model, which can be regarded as the last link of the political party evolution chain, and critiques leveled at the model. As the study is descriptive, a dynamic literature review is conducted. The similarities and differences of the cartel party model with other types are provided by using historical comparison and comparative methods. The cartel parties, which were first coined as a new model by Katz and Mair in 1995, are mainly characterized by the limitation of competition, dependence on public resources and ability to engage with the state. The cartel party model has been criticized in many ways since it was introduced as a new model. Koole, Detterbeck, Hopkin and Kitschelt have criticized the idea that cartel party can be accepted as a new model in terms of competitiveness, access to public resources and organizational level features. In this study, critiques against the cartel party model are examined and discussed within the framework of the following five main topics. Critiques of the conceptualization of the cartel party are: useless to define it as a new model, the definition of the concept is not clear and the cartel alike characteristics of the parties before the term is revealed are evident. Competitiveness-based criticisms are: increasing vote mobilization, contradictions regarding the exclusion of new parties, no or less competition between parties cannot be explained solely by cartel arguments. Critiques against cartel party on the basis of access to public resources are: the equal utilization of all parties from the public communication sources, loss of monopoly of public communication tools as a result of diversification of the means of mass communication, creation of equality between public financial assistance and the inadequacy of public resources for parties. Criticisms of cartel parties on the basis of civil society-states and parties are: dealing with relations in a static framework, causing different reactions of rapprochement between states and parties, contradiction of empirical arguments with voter dissatisfaction argument and creating the model without a valid economical-political basis. Criticisms at the organizational level are: not the stratarchy but the validity of the conditions of federalization are valid, the failure of the parties in terms of breaking its ties with its members and the unstable structure of the staratarchic organization. This study aims to address the gap in the Turkish written scholarly literature by providing an examination of the cartel party model and its critiques. The main argument raised in this study is that, given the criticisms of the cartel party model, the model

has a significant contribution to the scholarly literature on political parties but with some aspects to be improved.

Keywords: Cartel Party, Criticisms of Cartel Party, Typology of Political Parties

ÖNSÖZ

Siyasi partiler, demokrasinin geçirdiği dönüşümlere bağlı olarak halkın siyasete katılmasını sağlayan kuruluşlar olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde de demokratik katılımın araçları olarak varlıklarını sürdüren partiler, katılımın yanı sıra toplumu modernleştirmekten ulusal entegrasyonu sağlamaya kadar birçok işleve sahiptirler. Dolayısıyla siyasi partilerin işlevlerini yerine getirmeleri demokratik bir ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Son yıllarda siyasi partilere ve parti faaliyetlerine olan ilginin azalması, partilerin kriz geçirdiği ve yok olmaya başladığı yorumlamalarına neden olmuştur. Katz ve Mair, 1995 yılında yayınladıkları makale ile partilerin varlık göstermeye devam ettiğini ancak yeni bir evreye girdiklerini ortaya koymuşlardır.

Siyasi partiler uzun yıllar boyunca birçok teorisyen tarafından sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmalar yapılırken, partilerin sayısı, yapısı, ideolojisi, disiplin düzeyi gibi birçok değişken temel alınmıştır. Katz ve Mair 1995 yılında yayınladıkları makalelerinde dört basamaklı bir parti sınıflandırması ortaya koymuştur. Onların tasnifine göre partiler; kadro (elit) partiler, kitle partileri, hepsini yakala (catch-all) partileri ve kartel partileridir. Kadro ve kitle partileri Duverger'in (1974) parti sınıflandırmasında literatüre girmiştir. Ardından Kirchheimer (1969) hepsini yakala (catch-all) partileri yeni bir parti modeli olarak sunmuştur. Kartel parti ise ilk kez Katz ve Mair'in yazdıkları makale ile ortaya konmuş ve birçok kartel parti çalışması literatürde yer almaya başlamıştır.

Kadro partileri siyasi partilerin ilk biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Oy kullanma hakkının sınırlı olduğu bir dönemde ortaya çıkan kadro partileri, parlamenter monarşilerde varlık göstermişlerdir. Elitlerin organizasyonu olarak da adlandırılan kadro partileri, ideoloji temelsiz siyaset üretmişlerdir. Duverger kadro partilerinin gerçek anlamda üyeye sahip olmadıklarını kabul etmektedir. Parti üyeliğinin oluşması, kitle partilerinin ortaya çıkmasıyla olmuştur. Oy hakkının genişlemesi kitle partilerinin güçlenmesini sağlamış böylece elit partiler düşüş yaşamaya başlamışlardır. Kitle partileri toplumsal reformlar temelinde politika üretmiş ve üyeleri partilerin temel kaynakları durumuna gelmiştir. Siyasi ve ekonomik dönüşüm hedefleri güden kitle partileri birçok düzeyde örgütlenmişlerdir. Partinin kaynağı olan üyeler seçim dönemleri dışında da aktif olarak faaliyetlere katılmıştır. Parti kimliği ve aidiyet duygusu ile parti programlarının özelliği bakımından kadro partilerinden farklılık göstermektedirler. Sanayileşme ve kentleşmenin yükseldiği bir dönemde ortaya çıkan kitle partileri ekonomik iyileştirmeler doğrultusunda politikalar üretmişlerdir. Ancak büyüyen parti tabanının yönetilememesi sonucu ağ sorunu yaşayan kitle partileri de kriz yaşamışlardır.

Kirchheimer'ın hepsini yakala (catch-all) partileri, toplumun birçok kesimine hitap ederek oy maksimizasyonunu sağlamaya çalışan ve bunun için kamusal mallar üzerinden politika üreten partiler olarak ortaya çıkmışlardır. Hepsini yakala partileri birçok kesimden aynı anda oy alabilmek için ortak çıkarlar üzerinde politikalar üretmişlerdir. Parti kampanyalarının profesyonel reklam ve pazarlamacı uzmanlar eliyle üretilmeye başlanmasıyla üyelerinden uzaklaşmışlardır. Hepsini yakala partilerinde liderlik önemli bir konuma gelmiştir. Refah devleti döneminde faaliyet gösteren hepsini yakala partileri, devlet müdahalesinin yüksek olması sebebiyle kamusal harcamalar ve vergilerle krizleri örtme ve oy kapasitesini artırmaya çalışmışlardır. Ancak küreselleşmenin yükselmesi ve neoliberal politikaların geçerlilik kazanması devletlerin müdahale alanını kısıtlamış ve partilerin kamusal mallarla politika üretme kapasiteleri azalmıştır. Hepsini yakala partilerini krize sokan nedenler kartel partilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Katz ve Mair, parti evrimlerinin diyalektik bir süreç içerisinde, kendisini yok edecek tohumu bünyesinde barındıran bir şekilde gerçekleştiğini savunmaktadırlar. Onlara göre kartel partileri de hepsini yakala partilerinin krize girmeleri ile ortaya çıkmıştır. Kartel partiler, neoliberal dönüşüm sürecinin etkisiyle devletin dolayısıyla partilerin piyasa üzerinde daha az söz sahibi olması ve partilerin üye desteğinin de azalmasıyla artan maliyetler karşısında güçlük çekmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Partiler karşılaştıkları güçlükleri azaltmak için kamusal kaynaklara yönelmişler ve birbirleriyle olan rekabetlerini sınırlandırarak kaynaklara hep birlikte yakın olmayı seçmişlerdir. Böylece birbirine benzemeye başlayan partilere seçmen ve üye desteği azalmıştır. Kartel partiler küreselleşme ve neoliberal dönemin partileri olarak ortaya çıkmışlardır. Dolayısıyla devletler ihracata bağımlı ve dış etkenlerden etkilenme oranının yüksek olduğu bir biçime bürünmüştür. Bu dönemde varlık gösteren kartel partiler kamusal harcamalarla politika üretememişlerdir. Patronaj kapasitesinin de azalması ile maddi özendiricilerden belirli oranda yoksun kalmışlardır. Partiler böyle bir ortamda aralarındaki rekabeti kısıtlamayı ve yeni partileri dışarıda bırakmayı seçmişlerdir. Kamusal kaynaklara bağımlı hale gelen partiler, bu kaynaktan maksimum düzeyde faydalanabilmek için politika ve oy çıktılarını sabitlemeye çalışmışlardır. Kartel partiler ile partilerin birçok demokratik işlevi aşınmıştır. Partilerin birbirine benzemesi seçmenin alternatifini kısıtlamıştır. Ayrıca demokrasinin anlamı seçimlere indirgenmeye başlanmıştır.

Kartel parti modeli ortaya konulduktan sonra birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Katz ve Mair tarafından oluşturulan kartel parti argümanları birçok açıdan eleştirilmiştir. Koole, Kitschelt, Hopkin ve Detterbeck yaptıkları çalışmalar ile kartel partinin eksik ve çelişkili buldukları yönlerini tartışmaya açmışlardır. Kartel parti kavramına yönelik eleştiriler; kartel partinin rekabeti temelinde, kamusal kaynaklara erişim temelinde, devlet-

sivil toplum ve parti ilişkileri temelinde ve örgütsel düzeyde kartel parti eleştirileri olmak üzere beş kategoride incelenmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde siyasi partilerin temel kavramları açıklanarak siyasi partilerin demokrasilerdeki yeri ve anlamı açıklanmaya çalışılmıştır. İlk bölümde literatür taraması ile literatürde partilere ait temel kavramlar tanımlanmıştır. İkinci bölümde parti türlerinin birbirlerine göre konumları, benzerlikleri ve farklılıkları saptanarak ayrımları net olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Karşılaştırmalı analiz ile partiler belirli parametreler altında karşılaştırılmıştır. Ardından kartel parti bölümünde kartel partilerin temel özellikleri, ortaya çıktıkları ekonomik koşulları, demokratik yönden değerlendirilmesi ve sınırlılıklarına yönelik temel tartışmalar verilmiştir. Üçüncü bölümde ise kartel partiye yönelik eleştiriler kategoriler altında incelenmiş ve kartel partinin eksik veya çelişkili yönleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Eleştiriler referansıyla kartel partilerin yeni bir model olabilme kapasitesi tartışılmıştır. Sonuç bölümünde modelin özellikleri ve eleştirilerine yönelik bulgular değerlendirilmiştir.

Çalışmada literatür taraması, betimleyici ve karşılaştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Araştırmanın temel problemini, kartel parti modelinin özelliklerinin neler olduğu ve modelin hangi noktalarda ne gerekçelerle eleştirildiği oluşturulmaktadır. Çalışmanın parti türü kapsamı Katz ve Mair'in tasnif ettiği dört parti türü olan kadro, kitle, hepsini yakala ve kartel partilerden oluşmaktadır. Kartel partilerin eleştirilerinin kapsamı ise Koole, Kitschelt, Detterbeck ve Hopkin'in yayınladıkları metinlerde yer alan eleştirilerden oluşmaktadır. Araştırma belirli açılardan bazı kısıtlarla karşı karşıya kalmıştır. Kartel parti modelinin görece yeni bir model olması literatürde uzlaşmış ilkelere ulaşılmasında güçlükler yaşanmasına neden olmuştur. Çalışmanın bir diğer kısıdı ise araştırmanın yalnızca Türkçe ve İngilizce dillerinde yapılabilmiş olmasıdır. Çalışmanın literatüre katkısı, yeni bir model olan kartel partinin referans kaynaklar ile tanıtılmasını içermektedir. Kartel partinin özellikle eleştirileriyle beraber Türkçe literatürde henüz yeterince incelenmemiş olması nedeniyle çalışmanın Türkçe literatüre katkı sunması hedeflenmektedir. Ek olarak modelin ayrıntılı olarak irdelenmesi için modele yönelik eleştiriler temel alınarak beş temel kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler altında kartel partinin eksik ve çelişkili yönleri tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SIYASİ PARTİLER

1.1. Siyasi Partiler

Devletin yönetim mekanizmasını meşru olarak ele geçirme hakkına sahip tek örgüt olan partiler, demokratik sürecin işleminde önemli bir konumdadır. Geçirdiği birçok dönüşüm sonrası temsili demokrasi, günümüzde en yaygın yönetim biçimi olmayı sürdürmektedir. Dolayısıyla siyasi partilerin işlevlerini yerine getirme oranı ile demokratik sürecin işleyişi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Siyasi partilerin işlevlerinin oluşması ve yerine getirilmesi birçok değişkene bağlı olarak farklılık göstermektedir. İçinde bulunduğu ülkenin ekonomik ve toplumsal koşulları, demokrasinin kurumsallaşma oranı ve hukuksal olarak düzenlenmeleri partilerin işlevlerini yerine getirmesinde önemli etkilerde bulunmaktadır. Siyasi katılmanın en önemli aktörü olan ancak tek aracısı olmayan partiler son yıllarda birçok eleştiriye maruz kalmaktadır. Özellikle Batı Avrupa’da partilere olan ilginin düşmesi, partilerin demokratik yapılarının sorgulanmasını ve partilerin son bulmaya başladığını savunan görüşleri güçlendirmiştir. Bununla birlikte bu görüşlerin karşısında partilerin yeni bir evreye girdiği ve bu değişikliklerin yeni bir parti türünü ortaya çıkardığını savunan teoriler ortaya çıkmıştır.

Siyasi partiler kavramının açık olarak anlaşılabilmesi için ilk olarak siyasi partilerin tanımlarına ve tarihsel gelişimleri açıklanacaktır. Ardından siyasi partilerin örgütlenme ve faaliyet göstermelerinde belirleyici bir etkiye sahip olan hukuksal düzenlemeler tartışılacaktır. Partilerin hukuksal düzenlenmelerden etkilenmeleri parti evrimi tartışmaları içerisinde de yer aldığından parti politikasında önemli bir konumda bulunmaktadır. Diğer alt başlıkta ise siyasi parti üyeliğinin parti siyasetindeki yerine değinilecektir. Parti üyeliği, partilerin örgütsel ve faaliyetler birçok parçasının belirleyici noktasındadır. Partilerin geçirdiği dönüşümlerde parti üyeliğinin (Duverger, Katz ve Mair, Kirchheimer) etkisi birçok teorisyen tarafından kabul edilmektedir. Partilere yapılan kamusal finans yardımları, parti sistemleri ve türleri üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla partilere yapılan kamusal yardımlar incelenmeden, parti evriminin tartışılması eksik kalacaktır. Bir diğer başlıkta parti sistemleri tartışılmıştır. Partiler, demokrasilerde yarışırken aralarındaki ilişki ve konumları, partiler demokrasinin işleyişini yapılandırmaktadır. Ardından gelen başlıkta ise siyasi partilerin işlevlerine yer verilerek partilerin diğer grup ve parti benzeri örgütlenmelerden farkı ortaya konmaya çalışılacaktır. Partilerin demokratik yönden eleştirileri başlığında ise partilerin işlevleri, örgütlenmeleri ve faaliyetlerini demokratik yönden eleştiren teorisyenlerin görüşlerine yer verilmiştir.

1.2. Siyasi Partilerin Tanımı ve Kökeni

Siyasi partiler kavramının geçmişi, Roma İmparatorluğu dönemine dayanmaktadır. Parti kelimesi bu dönemde, şeref payelerini, ücretleri ve terfileri tartışmak için asillerin ve halkın bir araya gelmesini ifade etmiştir. Kavram 17. yüzyıla kadar değişikliğe uğramış ve hizip veya çıkar grubu gibi anlamları olmuştur (Sarıbay, 1998: 88). Bu hiziplere eski tarihlerde kötü anlamlar yüklenmiştir. 18. yüzyılın ikinci yarısında Voltaire Ansiklopedisi'nde, partinin hizip gibi kötü bir anlamı olmadığını belirtmiştir. Böylece partiye hizipten farklı, pozitif bir anlam ilk kez yüklenmiştir (Sartori, 2005: 3). İlk partiler, 1660 Restorasyonu ve 1832 Reform Yasası dönemlerinde Whig ve Tory ayrılığından kaynaklı olarak meydana gelmiştir (Sarıbay, 1998: 88). Heywood'a (2007: 357) göre modern anlamdaki ilk parti ise 1800 yılında Amerika'da ortaya çıkan Federal Partidir.

İnaç vd.'ne (2007: 8) göre siyasi partilerin ortaya çıkışı üç ana kategoride değerlendirilmektedir. İlk kategori kurumların ortaya çıkması ve değişmesini temel alan kurum teorisi. Kurum teorisinin öncüsü Duverger olarak kabul edilmektedir. Duverger parlamentolar ve siyasi partilerin arasındaki ilişkiyle siyasi partilerin ortaya çıkışını açıklamaktadır. İkinci kategori krizlerin siyasi partilerin oluşumuna etkisini inceleyen kriz teorisi. Son kategori ise sosyo-ekonomik gelişmelerin siyasi partilerin oluşumuna etkisini inceleyen modernleşme teorisi (İnaç vd., 2007: 8).

Parti benzeri örgütlenmeler, yüzyıllar boyu varlık gösterse de modern anlamda siyasi partiler oldukça yenidir. Demokratik hakların kazanılıp genişlemesi ile büyük kitleler, oy verme ve parlamentoda temsil edilme hakkı elde etmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak parlamenterlerin eylemlerini ortak niteliklere göre düzenleme ihtiyacı duymaları, siyasal partilerin örgütlenmelerini gerektirmiştir. Oy hakkının da yaygınlaşmasıyla seçmenlerin örgütlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Ancak Duverger'e (1974: 15) göre siyasal partiler her zaman bu şekilde ortaya çıkmamışlardır. Siyasi bir doktrinle, küçük gruplar halinde ortak çıkara sahip bireyler ya da bir ideoloji çatısı altında bir araya gelerek oluşturulan siyasi partiler de mevcuttur. Özellikle 1789 Fransız Devriminde Breton örgütlenmesi bu oluşum şeklini örneklemektedir (Duverger, 1974: 15-19).

İnaç vd.'ne (2007: 13) göre siyasi partilerin ortaya çıkmasını sağlayan bir diğer teori kriz teorisi. Kriz teorisine göre üç temel kriz olan meşruluk, bütünleşme ve katılma krizleri siyasi partilerin oluşumunu etkileyen tarihsel krizlerdir. Meşruluk krizini tetikleyen temel soru, yönetimi kimlerin gerçekleştireceği üzerinden şekillenmiştir. 1789 Fransız İhtilali ile monarşik egemenliğe karşı halk egemenliği tartışması bu amaç çerçevesinde siyasi partiler kurulmasına neden olmuştur. Aynı şekilde Türkiye'de İttihat ve Terakki Fırkası da Jön

Türklerin meşrutiyet kurma mücadelesiyle oluşmuştur (Sarıbay, 2001: 7). Bir diğer meşruluk krizini ise sömürgeleştirilen ülkelerde sömürge karşıtı iddialarla kurulan partiler oluşturmaktadır. Günümüzde partilerin bu nedenlerle oluştuğu fikri geçerliliğini sürdürmemektedir. 20. yüzyılda kurulan bu partiler milliyetçilikle ulusal kurtuluş mücadeleleri amacı taşımaktadırlar (İnaç vd., 2007: 13).

Katılma krizi, siyasal elitlerin kendileri dışında herhangi bir grubun veya bireyin devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmesini veya paylaşmak istemesini meşru görmemelerinden doğmuştur. Sarıbay'a (2001: 7) göre Türkiye'de ve birçok Batı toplumunda partiler bu krizden doğmuştur.

Son olarak bütünleşme krizi ise homojen olmayan toplumlarda dil, din, ırk bakımından farklılık gösteren azınlıklar kimi zaman ulus devletin merkezi otoriteyi koruma girişimine karşı kimi zaman da ulus devlet sınırları içerisinde kültürel özellik ve haklarını korumak için parti örgütü kurmaktadır. Bu partiler bütünleşme krizini örnekleyen partilerdir (İnaç vd., 2007: 13).

Modernleşme teorisi, siyasal partilerin modernleşme sürecinin ürünü olduğunu kabul etmektedir. Bu teoriye göre modernleşme siyasal partilerin doğmasına neden olmuştur ve partilerin ortaya çıkışında gelişmişlik farkı bulunmaktadır. Modernleşmesini gerçekleştirmiş, gelişmiş ülkelerde sosyal gruplar örgütlenerek iktidarda söz sahibi olmayı amaçlamaktadırlar. İnsanlar eylemleriyle toplumsal koşulları etkileyebilecekleri düşüncesiyle siyasal katılmaya yönelmişler ve bununla birlikte siyasal partilerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur (İnaç vd., 2007: 15).

Duverger (1974: 15), parti kavramını, demokrasilerde kamuoyuna yön veren geniş halk örgütleri olarak tanımlamaktadır. Siyaset; grupların siyasal iktidarı ele geçirmek için izlediği yöntem ve süreçlerdir. Siyasal partiler de bu grupların rekabet, çatışma ve işbirliğine dayalı olarak hareket etmesine olanak tanıyan, bireylerin üyelik vasıtasıyla siyasete katılmasını, talepte bulunmasını ve sonunda meşru olarak devlet yönetiminin kontrolünü ele geçirmesini sağlayan kuruluşlardır (Katz ve Mair, 1995: 6). LaPalombara (2007: 143) siyasal partinin herhangi bir örgüt olarak tanımlanamayacağını ifade etmektedir. Bir örgüt, onu kuranların yaşam sürelerinden daha uzun süre varlık göstermekte, ulusal düzeyde olduğu kadar yerelde de ifade edilebilmekte, seçimlerde hükümetin en büyük kurumlarını ele geçirmeye ve tek başına veya başkalarıyla birlikte kendi adına iktidarı kullanma amacı taşımakta ise siyasal parti olarak ifade edilebilmektedir (LaPalombara, 2007: 144).

Daha dar anlamda siyasal partiler, siyasal alanda farklı toplumsal ve iktisadi güçlerin amaç ve çıkarlarını temsil eden örgütlerdir (Nal, 2014: 198). Bu çıkarlara parti programında

yer verilerek, aynı çıkara sahip insanların siyasi parti çatısı altında örgütlenmesi sağlanmaktadır. Siyasi partiler, parti disiplini ve birliği ile bu hedeflere ulaşma yönünde hem tutarlı hem de meşrudurlar (Katz ve Mair, 1995: 7). Siyasi partiler buldukları ülkenin hukuki sınırlarıyla örgütlenip faaliyet gösterdiklerinden hukuki tanımlamaları, bulunduğu ülkedeki parti sisteminin oluşumunda, parti tiplerinin ortaya çıkmasında ve işlevlerini yerine getirmelerinde etkili olmaktadır. 1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4049.pdf>, 10.06.2018) , partileri şu şekilde tanımlamaktadır:

Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; Cumhurbaşkanı, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.

Siyasi partiler başka birçok örgütle ya da grupla benzerlik veya farklılık unsuru taşımaktadır. Partilerle en çok benzerlik kurulan örgütler baskı ve çıkar gruplarıdır. Çıkar grubu, belirli bir çıkarın etrafında toplanmış insanların oluşturduğu ancak süreklilik ve örgütlülük göstermeyen gruplardır. Çıkar grupları, örgütlü ve sürekli bir nitelik gösterirlerse baskı grubuna dönüşmektedirler. Bu grupların partilerden en büyük farkı siyasi olmamaları ve siyaset dışı amaçlarla oluşmuş gruplar olmalarıdır (Sarıbay, 2001: 11).

Siyasi partiler tarihsel süreçte farklı yerlerde farklı nedenlerle ortaya çıkmıştır. Kurumsal nedenler, krizler ve modernleşmenin etkisi, siyasi partilerin oluşmasında üç ana neden olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla siyasi partilerin ortak bir tanımının yapılması güç olmuştur. Neumann (1954: 549) tarafından *modern yaşamın çizgisi* (lifeline) olarak nitelendirilen siyasi partiler, bir örgütlenme biçimi olarak devlet mekanizmasını rasyonel ve sistematik yönetilmesinin önemli bir aracı olmaktadır. Bir başka ifadeyle siyasi parti, seçenler ve seçilenler arasında kurulmuş ve gücünü meşru olmasından alan bir organizasyon olarak ifade edilebilmektedir.

1.2.1. Siyasi Partilerin Hukuksal Olarak Düzenlenmesi

Siyasi partiler hukuku, partilerin örgütsel yapılarını ve faaliyetlerini düzenleyen hukuk kurallarının bütünüdür (Karvonen, 2007: 439). Teziç (2003: 313), siyasi partilerin uzunca bir süre varlık göstermesine rağmen hukukta yer almalarının çok yeni olduğunu ve bunun nedeninin de liberal devletin bireycilik ve parlamentonun üstünlüğü esaslarına dayandığını

söyleyerek açıklamaktadır. İktisadi krizler liberal devletin yeni bir aşaması olan düzenleyici devlet modeline geçilmesine neden olmuştur. Düzenleyen devlet anlayışı ile bireysel hakların yanında grup haklarından da söz edilmeye başlanmıştır. Bu şekilde siyasi partiler, demokrasinin vazgeçilmez unsurları haline gelmiş ve iktidar siyasi partilerin yarışı ile belirlenir bir duruma gelmiştir (Teziç, 2003: 314).

Siyasi partiler, modern demokrasilerdeki önemli işlevleri nedeniyle anayasal şartlar altında kabul edilmişlerdir. Anayasalar sadece devletin örgütlenmesine yönelik değil aynı zamanda siyasetin dayandığı temel değerleri ve ilkeleri de yansıtmaktadır. Son zamanlarda siyasi partilerin anayasallaşmaları da yine aynı şekilde siyasi partilerin demokratik sistem içerisinde nereye konduğunu göstermektedir. Van Biezen ve Borz'a (2012: 329) göre çağdaş Avrupa demokrasilerinde siyasi partilerin anayasallaşmaları, tıpkı Samuel Huntington'ın tasarladığı demokrasi dalgaları gibi üç aşamada gerçekleşmiştir. Ancak Huntington'dan farklı olarak siyasi partilerin anayasallaşmalarında, ters dalga olmadığını savunmaktadırlar. İlk dalganın ikinci dünya savaşından sonra gerçekleştiğini kabul etmektedirler. İkinci dalganın ise İngiltere ve Fransa sömürge imparatorlukları dağıldıktan sonra gerçekleşmiştir. Son olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasını izleyen süreçte bağımsızlığını kazanan ülkeler anayasalarında siyasi partilere yer vermişlerdir. Siyasi partilerin anayasallaşmaları sadece değişen tarihsel bağlamlarla ilgili değildir. Önceki dönemlerin aksine siyasal partiler, modern temsili demokrasilerde siyasi temsilin temel ve kalıcı yapıları haline gelmişlerdir. Ayrıca partiler artık özel dernekler olarak değil kamu hizmeti veren kurumlar olarak anlaşılmaktadırlar (Van Biezen ve Borz, 2012: 331).

Siyasi partiler demokrasinin işlemesi için gerekli görülmelerine rağmen halk tarafından çok fazla güven duyulan kurumlar olmamışlardır. Özellikle finansman konularında halk tarafından en fazla güvensizlik duyulan kuruluşların başında gelmektedirler. Bu yüzden de siyasi partilerin faaliyetleri ve davranışları üzerinde yapılan daha yüksek bir dış denetim ve izleme, partilerin demokratik işlevlerini daha iyi yerine getirecekleri yönünde bir anlayışın oluşmasına neden olmuştur. Bu şekilde devletin siyasal partileri yasal olarak düzenlemesi ve üzerinde denetim kurması meşru bir alan olarak belirmiştir (Van Biezen, 2008: 340). Van Biezen (2008: 340) siyasi partiler hukukunun oluşmasının en temel nedeninin partilere kamu finansmanının sağlanması olarak görmektedir ve düzenlemeler de finans yardımının hemen ardından başlamıştır.

Partilerin yasalarla düzenlenmesi, siyasi partilerin yasal statüsünü ve tanımını, iç örgütlenmesini, aday seçim mekanizmalarını ve parti finansmanına kadar geniş yelpazede çeşitli düzenlemeler yapmaktadır. Van Biezen (2008: 343) üç temel amaçla parti kanunlarının

çıkarıldığını söylemektedir. İlk olarak kanunla siyasi partinin ne olduğunu ve nelerden oluştuğunu tanımlanması amaçlanmaktadır. İkinci olarak partiler kampanyalarının ve fonlarının harcanmasının düzenlendiği kanunlar yapmaktır. Son ve en tartışmalı olan amaç, siyasi partilerin iç örgütlenmesinin, manifestosunun, seçim kampanyasını ve davranışlarının belli etkenler(cinsiyet, ideolojik, etnik) temelinde sınırlandırılmasıdır. Son husus devletin partilerin iç özgürlüğüne müdahale etme imkanı tanınması dolayısıyla bu, Van Biezen (2008: 343) tarafından antidemokratik uygulamalara yol açabileceği endişesiyle eleştirilmektedir. Buna karşılık Karvonen (2007: 439) farklı demokratik düzeylerdeki ülkelerin farklı amaçlarla siyasi partiler hukuku oluşturduğunu savunmaktadır. Demokrasinin kısıtlı olduğu ülkelerde siyasi partiler hukuku belirli partileri engellerken diğer partilere ayrıcalıklı bir konum vermeyi amaçlamaktadır. Yeni kurulan demokrasilerde siyasi partiler hukuku herhangi bir partinin hakim konuma geçmesinin engellemeyi amaçlamaktadır. Gelişmiş demokrasilerde siyasi partiler hukuku, kayıt, finans ve parti içi demokrasinin gelişmesini amaçlamaktadır (Karvonen, 2007: 443).

Siyasi partilerin hukuksal olarak düzenlenmeleri ikinci dünya savaşı sonrasında başlamıştır. Bu zamanlamanın sebebi liberal devletin yeni bir aşamaya geçmesi ile partilerin hukuksal olarak tanımlanmalarının ve düzenlenmelerinin yolunun açılmasıdır. Partilerin tanımlanmaları, örgütlenmeleri, faaliyet göstermeleri ve fonksiyonlarını yerine getirmeleri sadece parti yasaları ile değil birçok başka düzenlemeye (Anayasa, seçim yasaları, Anayasa Mahkemesi Kararları) daha konu olmaktadır. Siyasi partilerin artan mali ihtiyaçları ve bu ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan güçlükler, partilerin devlet tarafından finanse edilmesine neden olmuştur. Siyasi partilere kamusal yardımların başlaması parti düzenlenmelerinde en büyük etkeni oluşturmaktadır. Katz ve Mair (1995) partilerin bu yardımlardan daha fazla pay alabilmek ve yeni partilerin bu kaynaklardan faydalanmasını engellemek için kartelleşmeye başladıklarını öne sürmüşlerdir. Yönetici rolleriyle partilerinin hukuksal düzenlemeleri yeni partilerin dezavantajına olacak şekilde değiştirdikleri veya değiştirmemek için direndiklerini kabul etmektedirler.

Tüm bu düzenlemeler siyasi partilerin demokratik işlevlerini yerine getirme kapasitesinin düştüğü hususunda eleştirilere neden olmaktadır. Siyasi partilerin düzenlenme dereceleri ülkeler temelinde farklı amaçlar taşımaktadır. Siyasi partilere yapılan yasal düzenlemeler ciddi soru ve endişelere neden olmaktadır. Siyasi partileri düzenleyen yasaların, partilere ya daha fazla kısıtlama ya da daha fazla ayrıcalık getirdiği yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Eleştirilerin odak noktasını gücün temsili olmayan kurumlara devrinin demokrasiyi tehdit edebilme ihtimali tehlikesi oluşturmaktadır. Van Biezen'e (2008: 343)

göre yargı organlarının seçilmiş parti organları hakkında karar vermeleri demokratik açıdan kuşkuyla karşılanmaktadır.

1.2.2. Siyasi Parti Üyeliği

Parti üyeliği, kimlerin parti üyesi sayılacağı konusu muğlak olduğu için tanımı ve kapsamı üzerinde tartışmalar bulunan bir kavramdır. Siyaset bilimcilerin bir kısmı ülkeden ülkeye farklılık göstereceğini savunurken bir kısmı parti türüne göre farklılık göstereceğini savunmaktadır (Sarıbay, 2001: 21). Duverger (1974: 108) üyelik kavramının parti türüne göre değişiklik gösterdiğini savunmaktadır. Duverger (1974: 108) üyeyi, partiye karşı taahhütname imzalayan ve düzenli olarak aidat ödeyen bireyler olarak tanımlamaktadır. Buradan yola çıkarak kadro partilerinin gerçek anlamda üyeye sahip olmadıklarını savunmaktadır. Parti üyeliğinin kadro partilerinden kitle partilerine evriminin sonucu olarak ortaya çıktığını kabul etmektedir. 19. yüzyılda ortaya çıkan kadro partilerinin üyeye sahip olmamalarının nedeni servete dayalı oy hakkı ile sınırlı bir kitlenin oy kullanabiliyor olması ve dolayısıyla büyük kitlelerin yönlendirilememesidir. Genel oyun kabulü ile sosyalist partiler ortaya çıkmış ve kitle partileri gelişmeye başlamıştır. Kitle partilerinin kadro partilerinden ayrıldığı en temel noktalar ise üyelerin sayısı ve yapısı ile birlikte parti finansmanının değişmesi olmuştur. İlk kitle partileri olarak ortaya çıkan sosyalist partiler ekonomik yapıyı dönüştürme hedefleri nedeniyle kolektif hareket ve kolektif finansman yolunu seçmişlerdir. Bu şekilde kaynaklarını büyük oranda üyelerinden elde eden kitle partilerine paralel olarak siyasi parti üyeliği kavramı gelişmiştir (Duverger, 1974, 110-111). Parti üyeliği, siyasal partilerin demokratik işlevlerinden olan katılmanın gerçekleşmesini sağlayan mekanizmalardan bir tanesidir. Duverger (1974: 138) parti üyeliğinin seçmen, taraftar ve militandan farklı olduğunu kabul etmektedir. Parti üyesi, partiye sempatiden daha yüksek ancak militandan daha düşük bir bağ ile bağlıdır.

Gauja (2015: 235) parti üyeliğinin farklı perspektiflerden farklı anlamlar taşıdığını kabul etmektedir. Ona göre parti üyeliğine devlet, parti ve bireysel olmak üzere üç temel bakış açısı bulunmaktadır. Devlet bakış açısıyla üyelik, siyasi partilerin ve diğer gönüllü kuruluşların işleyişini yöneten yasa ve kuralları ifade etmektedir. Bireyin bakış açısıyla üyelik, farklı motivasyonlar ve katılımcı faaliyetleri içermektedir. Son olarak siyasi parti perspektifiyle üyelik, stratejik ve işlevsel bir kaynaktır. Her üç perspektif için de üyeliğin ifade ettiği genel anlam, siyasi partilerin temel işlevlerinden olan katılma için dayanak oluşturmasıdır (Gauja, 2015: 237).

Siyasi partilerin üye sayısının son yıllarda düşmesi ve partilere olan ilginin azalması, partilerin sonunun geldiği yönünde yorumlanmıştır (Gauja, 2015: 236). Gauja (2015: 237)

üyeliğin düşüşünün partilerin sonu değil belirli bir üyelik biçiminin azalması olarak ifade etmektedir. Katz ve Mair (1995: 6) partilerin sonunun geldiği tezine karşı çıkmış ve bunun yerine partilerin yeni bir aşamaya geçtiği tezini ortaya koymuşlardır. Bu aşamanın kartel partiye geçiş aşaması olduğunu kabul etmektedirler.

1.2.3. Siyasi Partilere Kamusal Yardım

Siyasi partilerin demokratik bir düzende, bağımsız olarak yarışabilmeleri için mali nedenlerle herhangi bir yere bağımlı olmamaları gerekmektedir. Aynı zamanda partiler, siyasal yaşamda varlık gösterebilmek için örgütsel yapılarını güçlü tutmak zorundadırlar. Bu bağlamda siyasi finansman kavramı partilerin siyasal amaçlar için para veya maddi kaynak kullanması anlamına gelmektedir (Yüksel, 2017: 881).

Parti örgütlerinin genel giderlerini personel, bina, araç ve gereçleri, halkla ilişkiler, kamuoyu araştırmaları, toplantılar, yayınlar ve iletişim giderleri oluşturmaktadır (Yüksel, 2017: 881-887). Parti örgütünün fonksiyonlarını yerine getirebilmesi için bu somut giderlerinin karşılanması gerekmektedir. Dolayısıyla partilerin kampanya yürütme ve rekabet etme gibi işlevleri yerine getirebilmesi için düzenli finans kaynağına ihtiyacı vardır (Aydın, 2005: 237).

Siyasi partilerin anayasallaşması ve yasalarla düzenlenmesi ikinci dünya savaşı sonrasında dayanmaktadır (Van Biezen ve Borz, 2012: 329). Siyasi partilerin düzenlenmesi ve denetlenmesi, nispeten yeni bir alan olarak ortaya çıkmış ve uygulama açısından ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Siyasi partilerin finansmanlarını düzenleyen yasalar birçok alanı düzenlemektedir. Yolsuzluklar ve yasadışı faaliyet yasakları, adayların mali hesap beyanları, bazı kurum ve kuruluşların siyasi partileri finanse etme yasağı, belirli harcamaları yasaklama, finansal denetim, doğrudan kamusal yardımlar, siyasi partilerin hesaplarının tutulması, televizyon ve radyoda kampanya yapma hakkı, referandum finansmanı ve kampanya için kamu fırsatlarından yararlanma gibi alanlar siyasi parti finansman yasalarının düzenlediği alanlardır (Yüksel, 2017: 884). Siyasi partilere ve adaylara doğrudan devlet yardımı ilk olarak 1950'li yıllarda Arjantin, Kosta Rica ve Porto Rico'da başlamış ve 1960 yıllarıyla birlikte Avrupa demokrasilerinde yaygınlaşmıştır. Doğrudan kamusal yardımlar, siyasi partilerin merkez örgütleri ve meclis grubu etkinliklerini yerine getirmeleri için öngörülmüştür (Yüksel, 2007: 24).

Siyasi partilerin düzenlenme gerekliliği, partilerin işleyişlerinin ve finansmanının belirlenmesi ve denetlenmesi temelinde öncelik oluşturmaktadır. Siyasi partilerin finansmanı üç kategori altında; düzenli finansman, seçim kampanyaları ve denetim olarak

incelenmektedir. Bağışlar, devlet yardımları ve özel finansman siyasi partilerin düzenli kaynaklarını oluşturmaktadır. Kamusal finansman olarak da adlandırılan, partilere yapılan doğrudan ve dolaylı devlet yardımları siyasi partilerin varlıklarını sürdürmeleri yönünden bir gereklilik olmaktadır. Siyasi partilere devletçe yapılan yardımlar, bazı devletlerde siyasi parti yasalarıyla düzenlenirken bazı devletlerde diğer yasalarla düzenlenmiştir. Yardımın amacı da seçim kampanyalarını veya seçim dışı faaliyetleri de finanse edecek şekilde düzenlendiği ülkeye göre değişiklik göstermektedir. Yapılan yardımların ölçüleri milletvekili sayısı ve kazanılan oy oranı olarak iki ayrı şekilde gerçekleşmektedir (Yüksel, 2007: 23). Özel finansman kaynaklarını ise üyelik aidatları, bağışlar, parti materyallerinin satışı ve malvarlığından elde edilen kaynaklar oluşturmaktadır. Denetim süreci, yasayla yetkilendirilen kurum tarafından partinin gelir ve giderlerinin incelenerek zamanında kamuoyuyla paylaşılması olarak işlemektedir (Uluslararası Şeffaflık Derneği, 2016: 17).

Partilere yapılan kamusal yardımlar, daha eşit bir rekabet oluşturmak için 1950'lerde başlamış ve zamanla parti gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturmuştur. Üyelik aidatları hızla azalırken diğer gelir kalemlerinden özellikle de devletten elde edilen gelirin yıllar içinde arttığı görülmektedir. Gençkaya'ya (<http://genckaya.bilkent.edu.tr/DEVPAR.htm>, 20.07.2018) göre siyasetin devlet tarafından finansmanı ile siyasal parti sisteminin kartelleşmesi arasında nedensellik kadar etkileşim bağı da bulunmaktadır.

Değişen ekonomik ve toplumsal koşullar, siyasi partilerin maddi ihtiyaçlarını artırmıştır. Partilerin daha adil rekabet etmelerinin sağlanması ve temsil kapasitelerinin artırılması için devletler partilere belirli çerçevelerde yardım yapmaya başlamışlardır. Yardımlar seçim kampanyalarını destekleme veya seçim dışı faaliyetler olarak farklılık gösterebilmektedir. Yardımların başlamasıyla birlikte siyasi partilerin yasalarla düzenlenmesi süreci artarak hız kazanmıştır. Siyasi partilere yönelik hukuki düzenlemeler, siyasi partiler literatüründe partilerin devlet tarafından kontrolü, devletin partiler tarafından kontrolü, partilerin toplumdan uzaklaşmaları ve partilerin kartelleşmesine neden olduğu gerekçesiyle tartışılmaktadır. Partilerin devlet yardımlarına bağımlı olduğunu ve karteldeki partilerin kamusal kaynakları yeni partilerin dezavantajına olacak şekilde düzenlediğini öne süren kartel parti teorisi, kamusal yardımların yeni bir parti türü ortaya çıkardığını savunmaktadır.

1.3. Siyasi Parti Sistemleri

Siyasi partiler sadece fonksiyonlarıyla değil birbirleri arasındaki ilişki ağı ve birbirlerine göre konumlarıyla da demokratik sistemin pratik işleyiş şeklini yapılandırmaktadırlar. Bu karmaşık ağ ve ilişkiler parti sistemlerini oluşturmaktadır

(Heywood, 2007: 371). Powell'e (1990: 101) göre günümüzde parti sistemi, demokratik başarımın önemli koşullarından birisi haline gelmiştir. Parti sistemleri birçok değişkene bağlı olarak sınıflandırılmaktadır. Duverger (1974) parti sistemlerini sınıflandırırken sistemdeki parti sayısını esas almıştır.

1.3.1. Duverger'in Siyasi Parti Sistemi Sınıflandırması

Tek parti olmayan ülkelerde partiler, bir arada bulunmaktadır. Birlikte faaliyet gösteren partilerin şekil ve şartları ise parti sistemini oluşturmaktadır (Duverger, 1974: 272). Duverger'e (1974: 272) göre parti sistemleri sınıflandırılırken iki çeşit unsur ön plana çıkmaktadır. İlk olarak partilerin iç yapılarındaki farklılıklar ve benzerlikler karşılaştırılarak parti sistemi sınıflandırmasının yapılmasıdır. İlk unsura göre partiler merkezîyetçi- adem-i merkezîyetçi, totaliter-sınırlı veya yumuşak-sert partiler olarak birbirinden ayrılabilir. İkinci unsuru ise partilerin karşılaştırılması ile elde edilen sınıflandırma oluşturmaktadır. Bu unsura göre partilerin sayısı, kuvvet dereceleri, ittifaklar ve siyasal dağılım gibi nedenlere dayalı olarak sınıflandırma ölçütü olmaktadır (Duverger, 1974: 272).

Duverger (1974: 273) bütün ülkelerdeki siyasi parti sistemlerinin oluşumunda üç ortak ana kaynak olduğunu savunmaktadır. Sosyo-ekonomik etkenler, ideolojik etkenler ve teknik etkenlerin oluşturduğu üç temel etken, siyasi parti sistemlerinin oluşmasında ortak ve temel etkenlerdir. İlk kategoriye oluşturan sosyo-ekonomik etkenler, toplumdaki sınıfsal yapının siyasi partileri etkilemesi sonucu oluşmaktadır. Özellikle Avrupa'da 19. yüzyılda ayrılan muhafazakâr ve liberal partiler toplumdaki sınıfsal yapının siyasi partiler üzerindeki tezahürüne örnek oluşturmaktadır. Bu ayrım toprak soylusu aristokrasi ve ticari faaliyet gösteren burjuvazi arasında derinleşmiştir. Yine aynı şekilde sosyalist partilerin ortaya çıkması ve faaliyet göstermesi Duverger (1974: 273) tarafından bu kategoride değerlendirilmektedir. Sosyo-ekonomik etkenler her zaman her ülkede geçerli olmamıştır. İstisnai örneği oluşturan Amerikan siyasi partilerinde sosyo-ekonomik sınıfsal temelli türdeş bir parti bulunmamaktadır. İdeolojiler de sınıfsal durum ve siyasal partiler üzerinde mutlak etki sahibi olamamış etkenlerdir. Duverger'e (1974: 274) göre ideolojilerin sosyal sınıfla ilişkisi dolaylı ve talidir.

Duverger (1974: 274) en önemli teknik etkeni seçim sistemi olarak kabul etmektedir. Oy verme şeklinin kuralları parti sisteminde özellikle partilerin sayısı kategorisinde önemli bir etkiye sahiptir. Aynı şekilde parti sistemi de seçim sistemi üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla parti ve seçim sistemi arasında sıkı bir etkileşim bulunmaktadır. Duverger'e (1974: 274) göre nispi temsil seçim sistemi çok partili sistemini teşvik ederken, tek turlu basit

çoğunluk seçim sistemi iki partili sistemin oluşmasını teşvik etmektedir. Parti sayısı için önerdiği bu genellemenin tek yönlü boyutu olduğuna değinen Duverger (1974: 274), seçim sisteminin parti sistemi üzerinde çok yönlü etkisinin olduğunu savunmaktadır.

Duverger (1974: 276) sayılarına göre *iki partili*, *çok partili* ve *tek partili* olmak üzere parti sistemi sınıflandırması ortaya koymaktadır. *İki partili sistemler*, büyük iki partinin faaliyet gösterdiği ve yarıştığı sistemlerdir. Ancak bu büyük partilerin yanı sıra Duverger'in (1974: 278) cüce olarak adlandırdığı küçük partiler de bulunabilmektedir. Bu durumlarda iki parti ve çok partili sistem arasında belirsizlik oluşmaktadır. Cüce partiler ulusal ve kalıcı özellikler göstermediğinden büyük partiler arasında sayılmamakta ve iki parti sistemi geçerliliği oluşmaktadır (Duverger, 1974: 278). Kışlalı (2011: 282) iki partili sistemlerde siyasal mücadelenin iki parti arasında geçmesinin, yarışmanın niteliğini de etkilediğini savunmaktadır. Partilerin daha ılımlı ve orta seçmenin ilgisini çekecek politikalar ürettiğini kabul etmektedir. Amerika'da Cumhuriyetçi Parti ve Demokrat Parti, İngiltere'de Muhafazakar Parti ve İşçi Partisi ve Türkiye'de 1950 seçimleri sonrası Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi iki partili sistemlerin örneklerini oluşturmaktadır (Duverger, 1974: 279).

Çok parti sistemi, üç partiden sonsuz sayıda partiye kadar partinin rekabet ettiği ve faaliyet gösterdiği sistemlerdir (Duverger, 1974: 302). Kışlalı (2011: 281) çok partili sistemlerde ikili parti sistemlerde seçmenlerin oy verme davranışlarının etkilendiğini öne sürmektedir. İki partili sistemlerde seçmenler, hükümetin kurulması için oy verirken, çok partili sistemlerde çıkarlarını temsil eden partilere oy vermektedirler (Kışlalı, 2011: 281). Çok parti sistemi ile partisiz sistemler arasındaki sınır bulanıklaşabilmektedir. Çeşitli ve çok sayıda gruplara bölünmüş, istikrarsız ve değişkenliğin yüksek olduğu ülkeler çok partili sistemler olarak değil partisiz sistemler olarak tanımlanabilmektedirler. Sosyalist partilerin gelişmesi birçok ülkede iki partili sistemden çok partili sisteme geçilmesini sağlamıştır. İsviçre Federal Parlamentosunda dört parti, Hollanda'da 1918'e kadar yedi parti ve Fransa'da 1936'da yaklaşık on iki parti ile çok partili sistemlere örnek oluşturmaktadırlar (Duverger, 1974: 302-330).

Duverger (1974: 335), *tek partili sistemleri*, demokratik düzen içinde doğan yönetimin diktatörlüğe evrilmesi olarak tanımlamaktadır. Tek partili sistemler yirminci yüzyıl ile oluşmaya başlamışlardır. Almanya ve İtalya'da ilk örneklerinin oluştuğu tek parti teorisi bu ülkelerde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tek partinin teorisi pratiğinden sonra oluşmuştur (Duverger, 1974: 335). Kışlalı'ya (2011: 276) göre tek parti olmadığı halde güçlü bir partinin yanı sıra uzun süre iktidara ulaşamayacak birkaç partinin bulunduğu sistemleri tek partili

sistem olarak değerlendirmek doğru değildir. Yasal olarak iktidar için yarışma olanaklarına sahip partilerin bulunduğu sistemler, tek partili olarak nitelendirilememektedir (Kışlalı, 1974: 276). Sovyetler Birliği'nde Komünist Parti, Almanya'da Nasyonal Sosyalist Parti ve İtalya'da Faşist Parti tek parti sistemi teorisinin örneklerini oluşturmaktadır (Duverger, 1974: 335-336).

Duverger parti sistemi sınıflandırabilmek için birçok kriter olduğunu açıklamıştır. Ancak parti sisteminin oluşmasında en önemli etkenin seçim sistemi olduğunu kabul etmektedir. Bu şekilde partilerin sayısına göre bir parti sisteminin ortaya çıkacağını savunmaktadır. Tek turlu basit çoğunluk seçim sistemi ile iki partili sistemlerinin oluşacağını kabul etmektedir. Nispi temsil seçim sisteminin çok partili sisteme neden olacağını iddia etmektedir. Duverger'in bu tasnifi, sayısal ölçütlerin yetersiz olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir (Sarıbay, 1998: 130).

1.3.2. Sartori'nin Siyasi Parti Sistemi Sınıflandırması

Sartori (2005: 106) parti sayısının, parti sistemi sınıflandırılması oluşturulurken önemli bir değişken olduğunu kabul etmektedir. Ancak parti sistemi sınıflandırması yapılırken salt parti sayısının temel alınmasının başarısız ve eksik bir tipolojiye neden olduğunu savunmaktadır. Sartori (2005: 110) yedi temel parti sistemi kategorize etmektedir; tek parti, hegemonik parti, hakim parti, iki parti, sınırlı çoğulculuk, aşırı çoğulculuk ve atomize sistemler. Sartori (2005: 110) yedi kategoriye ayırdığı sınıflandırmasının diğer sınıflandırmalara göre çok daha fazla sayıda olmasının nedenini, tek parti ve çok parti sistemlerinin de kendi içerisinde homojen olmamasına bağlamaktadır. Ayrıca Sartori (2005: 111) yedi başlıklı sınıflandırmasını oluştururken, partilerin sayılarının yanı sıra ideolojik mesafelerinin de önemli bir belirleyici olduğunu belirtmektedir. Yedi etaplı parti sistemi sınıflandırması, üst bir kategoride yarışmacı ve yarışmacı olmayan sistemler olarak ayrılmaktadır. Yarışmacı olmayan sistemler, tek parti ve hegemonik parti sistemlerinden oluşmaktadır. Yarışmacı sistemler, hakim parti, iki parti, sınırlı çoğulculuk, aşırı çoğulculuk ve atomize parti sistemlerini kapsamaktadır (Sartori, 2005: 116).

Tek partili sistemlerin tek parti, hegemonik parti ve baskın parti olarak incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Tek partili sistemler gibi çok partili sistemlerin de heterojen özellikler göstermediğini ve iki partili, sınırlı çoğulculuk ve aşırı çoğulculuk başlıkları altında incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Atomize parti modelinin ise sayısal kriterlerden öte ölçütlerle geliştirildiğini kabul etmektedir. Atomize parti sistemlerinin ekonomideki atomistik rekabet mantığından yola çıkarak oluşturulduğunu kabul etmektedir. Bu sistemde aktörlerin birbiri üzerinde etki yaratmadığı kabul edilmektedir (Sartori, 2005: 110).

Tek Parti Sistemlerinde, ya tek parti vardır ya da tek partinin varlık göstermesine izin verilmektedir. Tek partili sistemlerde baskı ve zorlayıcı politikalar üç alt türün oluşmasına neden olmaktadır; totaliter tek parti, otoriter tek parti ve pragmatik tek parti. Totaliter tek parti güçlü ve ideolojik bir partidir. Parti gücünün göstergesi ise partiye üyelikle elde edilen ayrıcalıklardır. Otoriter tek partilerde güç daha çok iktidar araçları üzerinedir. Dolayısıyla otoriter tek partilerin kontrolü yasama, yürütme ve iktidar güçlerini kullanma ötesine geçmemektedir. Pragmatik partiler yarışmacı sistemlerle de var olabilmektedir. Tanım olarak ideoloji yoğun anlayışla pragmatik anlayış spektrumun iki ucuna konmaktadır. Tek partili sistemlerdeki tezahürü, ideoloji kaynağı olmayan tek partinin olmasıdır (Sartori, 2005: 197-198).

Hegemonik Parti Sistemlerinde, diğer partilerin oluşumuna izin verilmektedir. Ancak diğer partiler, iktidardaki parti ile eşit rekabete sahip olamamaktadır. İktidar partisinin rakipleri olsa dahi gücünün dönüşme olasılığı neredeyse bulunmamaktadır. Bunun anlamı hegemonik partilerin desteklenmeseler dahi iktidarda kalmalarıdır. Sartori (2005: 205) bu sistemde diğer partilerin de bulunmasının, hegemonik parti sistemlerinin yarışmacı sistemler içerisinde değerlendirilebilmesi için yeterli olmadığını savunmaktadır. Bunun nedeni olarak gerçek rekabet koşullarının hiçbir zaman oluşmamasını göstermektedir. Sartori (2005: 205) hegemonik parti sistemlerinin ideolojik hegemonik partiler ve pragmatik hegemonik partiler olarak iki alt gruba ayrılabilceğini belirtmektedir (Sartori, 2005: 205-206).

Hakim Parti Sistemleri, bir partinin diğer partilerden önemli ölçüde güçlü olduğu durumlarda geçerlidir. Hakim parti sistemlerinde yarışan diğer partiler de bulunmaktadır. Dolayısıyla hakim parti sistemi yarışmacı parti sistemleri kategorisinde yer almaktadır. Hegemonik partilerin aksine hakim parti sisteminde diğer partiler, rekabet kapasitesi olarak çok fazla dezavantaj sahibi değildirler. Hakim parti sisteminde diğer partilerin iktidara gelme olasılıkları bulunmaktadır. Hakim parti sistemi diğer sistemlerden farklı olarak, bir partinin rekabet koşulları içerisinde yarışarak, oy çoğunluğunu sağlaması ve en az dört seçim dönemi boyunca bu tekel özelliğini devam ettirmesi olarak tanımlanabilmektedir (Sartori, 2005: 171-173).

İki Partili Sistemler de yarışmacı parti sistemleri kategorisinde yer almaktadır. Yönetimin iki alternatif parti arasında değişmesi koşullarında iki partili sistemler geçerli olmaktadır. Bu sistemlerde muhalefette bulunan parti, iktidar partisini devirmek için yeterince güçlüdür. Yarışan diğer partiler bulunmasına rağmen rekabetin ve iktidarın iki parti arasında değişmesi iki partili sistemleri tanımlamaktadır. Bir sistemin iki partili bir sistem olarak tanımlanması için dört koşulu sağlaması gerekmektedir; iktidarı kazanmak için yeterli rekabet

kapasitesine sahip iki partinin olması, iki partiden bir tanesinin seçimlerde çoğunluğun oyunu kazanması, iki partinin de yönetimi tek başına üstlenmek istemesi ve iktidarda değişimin gerçekleşebilmesidir (Sartori, 2005: 164-170).

1.4. Siyasi Partilerin İşlevleri

Siyasi partilere ve seçimlere olan ilgi günümüz demokrasilerinde azalsa da siyasi partiler hala devlet ve vatandaş arasındaki en önemli bağlantıyı temsil etmektedir. Partiler bu bağlamda demokratik sürecin işlemesi ve kurumsallaşması için birçok işleve sahiptir. Totaliter devletlerde dahi en az bir partinin olduğu görülmektedir. Bunun sebebi LaPalombara'ya (2007: 143) göre partilerin yerine getirdiği işlevlerdir.

Siyasi partilerin fonksiyonları aynı zamanda ülkelerin tarihsel süreçlerine ve toplumsal koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Bir diğer ifadeyle siyasi partilerin fonksiyonları homojen bir yapı arz etmemekte; teoride ve pratikte çeşitli sınıflandırmalara tabi olmaktadır. Bunun bir nedeni, siyasi partilerin toplumsal aktörlerle paralel bir seyir izlemesi ve dolayısıyla statik değil dinamik bir süreç neticesinde şekillenmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Sartori (2005: 16), siyasi partilerin fonksiyonlarının ve ağırlığının ne olduğu hususunun teoride tasarlanamayacağını ancak olayların bir araya gelmesiyle belirleneceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla fonksiyonlar ülkeden ülkeye ve hatta aynı ülkede dönemden döneme değişiklik ve farklılık göstermektedir. Partilerin sahip olduğu en önemli fonksiyonlar, *temsil, katılım, seçim kampanyası, siyaset üretme ve hükümetin organizasyonu ve entegrasyon* olarak ifade edilebilmektedir.

Partilerin ilk ve en önemli işlevini farklı toplumsal çıkar gruplarını *temsil* oluşturmaktadır. *Temsil*, partilerin seçmenlerine ve üyelerine karşılık verebilme ve ifade edebilme kapasitesi anlamına gelmektedir (Heywood, 2007: 362). Partiler seçtiklerinde yöneticilik görevleriyle artık vatandaş ve hükümet arasındaki temsilcilere dönüşmektedir. Çeşitli toplumsal grubun siyasal çıkarlarının örgütleyicisi olan siyasi partiler, temsil işlevinin en önemli örgütü konumundadır. Siyasi partiler temsil işlevini belirli bir seçim üzerindeki rekabetle gerçekleştirebileceği gibi bazı zamanlarda çıkarlarını savunduğu grup adına parlamentoda yaptığı müzakerelerle de yerine getirmektedir. (Özdemir ve Atılğan, 2015: 244). Dalton vd. (2011: 218), partilerin seçim kampanyalarında vaat ettiği politik hedeflerin ve parti içinde seçmenlerin temsil edilip edilmediğini ortaya koymak için parti içi müzakerelerini temel almaktadırlar. Onların tespitine göre seçim öncesi uyum dinamikleri, sağlıklı temsil için önemli bir gösterge olmaktadır.

Doğrudan demokrasiden dolayı demokrasiye geçişle birlikte katılma demokrasilerin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Siyasal katılmanın önemli bir ilkesi olan seçimler siyasi partiler aracılığıyla gerçekleştirildiğinden katılma, siyasi partilerin önemli bir işlevi haline gelmiştir (Kışlalı, 2011: 289). Dolayısıyla siyasi partilerin bir diğer önemli işlevi demokratik sürecin her aşamasında *katılmayı* sağlamaktır. Belirledikleri adaylar için vatandaşların oyunu kazanmaya ve seçimlerde vatandaşı oy vermeye teşvik etmeye çalışmak partilerin hem önemli bir işlevi hem de amacını oluşturmaktadır (Diamond ve Gunther, 2001: 14). Katılma, Dalton vd.'ne göre partilerin kullandığı geleneksel ve modern yöntemler ile seçim günü seçmenlerin desteğini harekete geçirmek olarak görülmektedir (2011: 218). Ancak Sartori'ye (2005: 23) göre katılma partilerin yukarıdan belirlediği seçenekler arasından seçmenlerin tercih yapması değildir. Seçmenin aktif olarak katıldığı ve süreci şekillendirdiği ölçüde katılımın gerçekleştiğini kabul etmektedir. Oy vermeye katılımın düştüğü günümüzde, vatandaşların çoğu hala seçimden seçime oy kullanmaktadırlar. Dalton vd.'ne (2011: 218) göre bu katılımı siyasi partiler önemli bir konumdadır. Parti üye sayıları yeni kurulan ve daha önce kurulmuş olan demokrasilerde farklılık gösterebilmektedir. Yeni demokrasilerde parti üyelerinin sayısı artarken, kurulmuş olan demokrasilerde uzun vadede parti üyelerinin sayısı azalmaktadır (Dalton vd., 2011: 218).

Siyasi partilerin vatandaş ve devlet arasındaki bağlantıyı oluştururken üstlendiği bir diğer fonksiyon *seçim kampanyası* yapmalarıdır. Siyasal partiler, aday belirleme ve kampanyalar oluşturma misyonlarından dolayı seçimlerde önemli bir rol oynamaktadırlar. Sartori'ye (2005: 23) göre seçim kampanyaları öncelikle seçmeni aktif hale getirmeye yöneliktir. Çünkü bu süreç seçmenin oyunu kazandığı ölçüde anlam ifade etmektedir. Bir diğer amaç destekçisi olan seçmenin oyunu güçlendirmek ve farklı grupların oyunu kendi avantajına dönüştürmektir. Sartori, seçim kampanyası sürecinde öznenin parti, katılım sürecinde ise öznenin seçmen olduğunu kabul etmektedir (Sartori, 2005: 23).

Siyasi partilerin meşru temsil örgütü olmalarından kaynaklı işlevlerinden bir diğeri *siyaset üretme ve iktidar* sürecinde kendisini göstermektedir. Özellikle koalisyon oluşturma gibi önemli konularda seçmen perspektifi önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü seçmenler, oy verdikleri partiler seçimi kazandığında, vaat edilen hedeflere ve bu hedeflerin uygulanmasına dikkat etmektedirler. Dolayısıyla hükümetlerin politika çıktıları, onları oluşturan partilerin ideolojik profilleriyle geniş ölçüde uyumlu olmak durumundadır (Diamond ve Gunther, 2001: 14). Siyasi partileri diğer örgütlerden ayıran önemli bir işlev, partinin kendi adıyla siyasi sistemi ele geçirme; bir diğer ifadeyle iktidar işlevidir. Bu açıdan partiler, hükümet kurumlarına politik yön sağlamak amacıyla var olmaktadır (LaPalombara ve Anderson, 1992:

406). Bu nedenle parlamenter sistemde partiler hükümetinden bahsedilmektedir. Partiler hükümeti organize etme işlevleri ile yasama ve yürütme arasında yardımlaşmayı da sağlamaktadırlar (Heywood, 2007: 166).

Siyasi partilerin önemli işlevlerinden birisi *entegrasyon* ile vatandaşların ulus devlete ve politik sürece daha geniş bir biçimde entegre olmalarını sağlamaktır (Diamond ve Gunther, 2001:14). Partiler arasındaki mücadele, varlık gösterdikleri toplumdaki çıkar ve görüş farklılıklarını yansıtmaktadır. Bu tür çatışmaların nedeni partiler değil aksine partiler arasındaki farklılığın sonucudur. Partiler toplumun farklı gruplarını temsil ederek onların siyasal alanla bütünleşmesini sağlamaktadırlar. Böylece toplum içerisinde dışlanmış ve uzlaşmamış grupların yerine istikrarlı siyasal sistemle bütünleşmiş, istikrarlı bir toplum ortaya çıkmaktadır (Kışlalı, 2011: 288). Dolayısıyla ulusal kimlik oluşturma, toplum içerisindeki uzlaşının sürdürülmesi ve sosyal bütünleşme entegrasyonun güçlenmesi için partilerin gerçekleştirdiği süreçlerdir. Bu işlevle birlikte partiler ulus inşasını güçlendirmek için meşru görülen örgütlerdir (Sartori, 2005: 23). Siyasi partilerin bu fonksiyonu, özellikle kurumsal ve bürokratik zorluk yaşadıkları takdirde geniş kitleleri bir baskı unsuru olarak harekete geçirebilme yetenekleriyle ilgilidir. Bu kapsamda siyasi partiler bir baskı grubu olarak sendikalar ve/veya gençlik örgütlerini kullanmakta; seçmen ve bürokrasi arasında bir entegrasyon sağlayarak devlet kurumlarında da var olmayı başarabilmektedirler. Dolayısıyla siyasi partilerin bu fonksiyonu, devlet kurumları ile seçmenler arasında bir bağlantı sağlanabilmesini ifade etmektedir (LaPalombara ve Anderson, 1992: 406). Kahraman'a (2005: 303) göre siyasi partiler, modern demokrasinin araçları olarak toplumu modernleştirme işlevine de sahiptirler. İlk dönem partileri olan kadro partilerin yukarıdan aşağıya örgütlendiklerini ve toplumu yönlendirme görevleri olduğunu savunmaktadır. Kitle partilerinin oluşmasıyla aşağıdan yukarıya örgütlenmenin başladığını savunmaktadır. Bu oluşum ve dönüşümleri modernitenin inşası olarak ele almaktadır (Kahraman, 2005: 304).

Tüm bu işlevler, siyasal partilerin kampanyalarda sunduğu hedefler ve seçimden sonra bu hedeflerin uygulanması, seçmen davranışı üzerinde önemli bir role sahiptir. Bu şekilde siyasal partilerin, vatandaş ve devlet arasında önemli bir köprü görevi üstlendiğini göstermektedir. Tüm bu parametreler ülkelerin hükümet, parti, hukuk ve ekonomi sistemlerine göre farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca değişen ekonomik ve toplumsal koşullar işlevlerin değişmesine veya aşınmasına da neden olmaktadır. Farklı parti sistemlerinde ve türlerinde partilerin farklı fonksiyonları bulunmaktadır. Bu durum genel geçer işlevler tasnifi oluşturmayı zorlaştırmaktadır.

1.5. Siyasi Partilerin Demokratik Yönden Eleştirisi

Demokrasi, üzerinde ortak bir tanımda uzlaşmamış ve bu konuda hala tartışmalar süren bir kavramdır. Genel hatlarıyla Schmitter ve Karl'ın (1999: 68) siyasi demokrasi tanımlarına göre demokrasi, seçmenin tüm yurttaşın olduğu, yöneticilerin onların seçenlere karşı sorumlu olduğu ve rekabet-işbirliği yollarıyla onların adına yönetimi organize ettikleri yönetim biçimidir. Böylece çağdaş demokrasilerde yönetimi ve yasamayı örgütleyecek kurumlar, seçimler vasıtasıyla siyasi partiler temelinde olmaktadır (Eroğul, 1999: 222). Böylece demokrasinin anlamı rekabetçi bir siyasi parti sistemi ile açıklanmaktadır. Demokratik sürecin belirleyicisi, alternatifleri örgütleyen birkaç siyasi parti ile rekabetçi seçimlerdir (Strom, 2000: 180). Siyasi partiler demokrasinin işlemlerini ve varlık göstermesini sağlamaktadır. Bununla birlikte varlıklarını da demokratik rejime borçludurlar (Sarıbay, 2001: 1). Dolayısıyla partilerin demokratik ilkelerle hareket etmeleri, içinde buldukları demokratik rejimin de o derece güçlü olmasını sağlamaktadır

Siyasi partiler temsil sağlayan alternatiflerine üstünlük sağladığı ölçüde tercih edilmektedirler. Alternatif başka bir temsil kurumunun ortaya çıkması partilerin hayatta kalma olasılıklarını düşürecektir. Demokrasilerde siyasi partilerin alternatifinin neler olabileceği sorusuna Strom (2000: 184) cevap vermektedir. Demokratik rejimler içerisinde en temel ayırım doğrudan ve dolaylı temsil noktasında olmaktadır. Referandum demokrasisi temsile ihtiyaç duymadığından siyasal partilerin oluşumunu da gerektirmemektedir. Temsili demokrasi bölgesel veya fonksiyonel olarak iki biçime ayrılmaktadır. Son olarak temsili demokrasi modeli parti taraftarlı ve parti taraftarı olmayan olarak ayrılmaktadır. Parti yönetiminin zayıf olduğu demokrasilerde çoğulculuğun ve görece özerkliğin daha fazla olduğu bilinmektedir. Alternatiflerin nedenleri birbirinden çok ve çeşitli olabilmektedir. Birbirine yakın olan alternatiflerin birinin diğerine yaklaşması daha kolaydır (Strom, 2000: 184). Bir diğer deyişle partili demokrasinin çoğulcu demokrasiye yaklaşma ihtimali referandum demokrasisine yaklaşma ihtimalinden daha yüksektir.

Siyasi partilerin demokratik rejimlerde en önemli işlevlerinden bir tanesi seçmenlere tercihler sunmak olarak kabul edilmektedir. Tarihsel süreçte partiler bu işlevlerini sürdürmüşlerdir. İngiltere'de Whig'ler orta ve zengin kesime tercih alanı oluştururken, Tory'ler başta melezlerin desteğini almış daha sonra işçilerin oyunu mobilize etmiştir. Aynı şekilde ABD'de Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti farklı kesimlere tercihler sunmuşlardır. Carswell (2016: 36) siyasi partilerin bu işlevlerini bugün hala devam ettirip ettirmediklerini sorgulamaktadır. Siyasi partilere ve seçimlere olan katılımın düşmesini temel alarak partilerin bu işlevini yerine getirmelerinde düşüş olduğunu saptamıştır. Bu düşüşün sebebi olarak

seçmenlerin hangi parti yönetime gelirse gelsin bir farklılık olmayacağı düşüncesinde olmalarıdır. Siyasi partiler ve politikacılar birbirine benzemekte ve dolayısıyla farklı tercih alanları oluşturamamaktadırlar. Benzeşmenin politikacıların aynı eğitim ve sosyal çevreden gelmesiyle alakalı olduğu düşünülmektedir. Özellikle büyük siyasi partilerin düzenleme olanaklarını kendi lehlerine kullanarak diğer partilerle işbirliği yaptığını belirtmektedir. Bu durumu da yeni bir oligarşinin doğması olarak nitelemektedir. Büyük sorunlar üzerine derinlemesine tartışmalar yapan partilerin yerini yozlaşmış bir uzlaşma gerçekleştiren yeni bir oligarşi grubunun aldığını öne sürmektedir (Carswell, 2016: 37).

Touraine (1997: 142), siyasi partilerin demokratik devletlerde siyasi katılım için tek araç olmalarının yetersizliğine ve tehlikelerine dikkat çekmektedir. Devletten özerk siyasal bir çıkar gruplarının olması demokrasinin gerekliliği olarak kabul edilmektedir. Bu özerk kurumların olmayışı, toplumsal talep ve çıkarların göz ardı edilmesine veya baskılanmasına neden olabilmektedir. Siyasete toplumsal katılım sağlayan en temel kurumlar siyasi partilerdir. Ancak Alain Touraine (1997: 142) siyasi partilerin sivil topluma egemen olmalarının da tehlikelerine işaret etmektedir. Latin Amerika'da (Meksika) ve 20. Yüzyıl Avrupa'sında (İtalya) bu tehlikenin örnekleri görülmektedir. Siyasi partilerin sivil topluma tamamen egemen olmaları ve kitleleri sindirmeleri, vatandaşların parti üyeliğine olan ilgilerinin azalmasına, seçimlere katılımın düşüklüğüne ve sonuç olarak demokrasinin zayıflamasına neden olmaktadır (Touraine, 1997: 143). Tarihsel deneyimlerin de gösterdiği üzere siyasi partiler demokratik düzenin içinde demokratik düzenin varlığını devam ettirmek için ortaya çıkmışlarsa da yanlış uygulamalarla demokrasi için büyük tehlike arz edebilmektedirler.

Robert Michels (2001: 224) Oligarşinin Tunç Kanunu teziyle, demokrasi koşullarında oluşsalar dahi her organizasyon biriminin nihayetinde küçük bir azınlığın tekelinde kalacağını savunmaktadır. Bu durumun sadece liberal demokrasilerde değil sosyalist örgüt birimlerinde de gerçekleşeceğini öngörmektedir (Michels, 2001: 224). Michels'in partilerin iç yapılarıyla ilgili eleştirileri, partinin iç yapısındaki antidemokratik işleyişin demokratik sistemin başarılı ve istikrarlı olup olmayacağı sorularını ortaya çıkarmaktadır. Yayla (2003: 230), genel olarak kabul gören demokratik olmayan partilerin demokratik sistemi tehlikeye sokacağı görüşüne karşıdır. Her zaman bu şekilde olmayacağını ileri sürmektedir. Bu durumdaki temel yanlışlığın bir örgüt olan ve örgüt olmak zorunda olan partilerle örgüt olmayan demokrasinin birbirine karıştırılması olduğunu savunmaktadır. Demokrasinin siyasi bir örgütlenme biçimi olmasına rağmen bir örgüt olmadığını altını çizmektedir (Yayla, 2003: 230).

Heywood'a (2007: 381) göre son yıllarda parti politikasının krize girdiğine dair göstergeler bulunmaktadır. Partilerin üye sayılarındaki düşüş, partilerin bürokratik bir mekanizmaya dönüşmeleri, halktan uzaklaşmaları, çıkar gruplarının güçlenmesi ve küreselleşen ekonomi partiler krizinin göstergelerini oluşturmaktadır (Heywood, 2007: 382). Özüerman'a (2000: 154) göre siyasi partilere olan ilginin düşmesi katılımın yapısını değiştirmiştir. Pasif katılım gösteren vatandaşların artık gelişen iletişim teknolojisiyle birlikte aktif katılım gösterdiğini savunmaktadır. Aktif ve bireysel katılım gösteren vatandaş, politika üretim sürecinde bizzat yer almaya ve yöneticileri etkin olarak denetlemeye başlamıştır (Özüerman, 2000: 154). 1970'li yıllarla başlayan yazılı ve görsel medyanın gelişme süreci ile birlikte kişisel katılım artmış ve siyasi partiler arasındaki ideolojik farklılık belirsizleşmiştir. Kamuoyu demokrasisi olarak adlandırılan bu dönemde temsilin niteliği de değişmiş ve parti yerine aday ve lider belirleyici konuma geçmiştir. Liderler medya sayesinde seçmenlere doğrudan ulaşmaya başlamıştır. Dolayısıyla partilerin işlevleri devam etmiş ancak örgütün değil liderin etkili olduğu bir yapı oluşmuştur. 1970'lere kadar partiler demokrasiden bahsedilirken bu dönemden sonra yeni bir aşamaya geçildiği kabul edilmiştir. Siyasi pazarlama kavramı bu dönemlerle birlikte oraya çıkmış ve parti örgütleri profesyonel kuruluşlarla çalışmaya başlamıştır. Reklam şirketleri, TV reklamları ve siyasi danışmanlar parti üyelerinin yaptığı işleri yapmaya başlamışlardır. Bu durum parti örgütünün mali kaynaklara olan ihtiyacını artırmıştır (Hatipoğlu, 2009: 237-238).

Siyasi partilerin demokratik olarak eleştirildikleri noktaları yukarıda belirtildiği üzere açıklanabilmektedir. İlk olarak Carswell (2016: 36) siyasi partilerin demokratik işlevlerinin zayıflaması sonucu siyasi partilere ve seçimlere olan ilginin düşüşüne dikkat çekmektedir. Tourain (1997: 142), geçmiş deneyimleri de göz önüne alarak siyasi partilerin devlet ile vatandaş arasındaki bağın, siyasi partilerin tekeline indirilmesinin yetersizliğine ve tehlikelerine işaret etmektedir. Michels, Oligarşinin Tunç Kanunu teziyle her örgütün demokratik de olsa sonunda kendi elit sınıfını oluşturacağını öne sürmektedir. Yardımcı Geyikçi (2015: 528) demokratik konsolidasyonun (güçlendirmenin) önde gelen kuruluşu olarak siyasi partileri kabul etmektedir. Ancak bu kabulün yanı sıra siyasi partilerin özellikle bazı demokrasilerde kutuplaşmaya neden olan nitelikleri olabildiğinin de göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

PARTİ TÜRLERİ VE KARTEL PARTİ

2.1. Siyasi Parti Türleri

Siyaset bilimci teorisyenler siyasi parti örgütlerinin temel özelliklerini ortaya koyabilmek için yıllarca parti modelleri geliştirmişlerdir. Bu şekilde birçok tipoloji klasikleşmiş ve siyasi partileri sınıflandırmak için kullanılmıştır. Diamond ve Gunther (2003: 168) geliştirilen modellerin, çağın sahip olduğu parti çeşitliliğini yakalayamadığı için yetersiz olduğunu savunmaktadırlar. Bunun birkaç nedeni olduğunu vurgulamaktadırlar. İlk olarak tipolojilerin belirli zaman ve coğrafyanın ürünleri olmasıdır. Hemen tüm tipolojilerin Batı Avrupa'nın yakın tarihi temel alınarak oluşturulması dünyanın farklı zamanlarında ve coğrafyalarındaki parti türlerini tanımlamak için yetersiz görünmektedir. Bir diğer neden, yirminci yüzyıldan sonra teknolojinin gelişmesiyle birlikte kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması ile özellikle televizyon politik iletişimin temel aracı haline gelmiştir. Böylece seçimlerde üyelerin aktif olarak çalışması ihtiyacı azalmıştır. Son olarak yirminci yüzyıl sonunda kitle kültürünün ve sosyal yapının değişmesi, ekonomik eşitsizliğe ve sınıfsal bölünmeye olan politik ilginin düşmesine neden olmuştur (Diamond ve Gunther, 2003: 168). Diamond ve Gunther'e (2003: 169) göre klasik tipolojilerin bir diğer sorununun çok çeşitli kriterlere dayanması ve bu nedenle tutarsız olmalarıdır. Bu tutarsızlıklar partilerin tanımlanmasında ve kategorize edilmesinde kümülatif (birikimli) olarak ilerleme kaydedilmesini güçleştirmektedir.

Siyasi parti tipolojilerinden bir kısmı işlevsellik kriterlerine dayanmaktadır. Buna göre partiler arası farklılaşmanın nedenleri, partilerin hedeflediği özel amaçları ya da varlık sebepleri oluşturmaktadır. Neumann'ın tipolojisinde yer alan bireysel temsil ve toplumsal bütünleşme partileri, işlevsellik ölçütleriyle oluşturulmuş sınıflandırmaya örnek oluşturmaktadır. Toplumsal bütünleşme partileri, iktidarı ele geçirme, toplumu radikal bir şekilde dönüştürme ve üyelerinin tam bağlılığını ve itaati etmesini hedeflemektedirler. Aynı kriterlerle Kitschelt, "seçim yarışmasının mantığını" vurgulayan partileri "seçmen temsilciliğinin mantığını" ön planda tutan partiler arasında ayırım yapmaktadır. Wolinetz, işlevsel sınıflandırma yapan bir diğer teorisyen olarak, "politika arayan", "oy arayan" ve "ofis gözetken" partileri farklı değerlendirmektedir. İşlevselci mantıkla sınıflandırma yapan Katz ve Mair, kartel partisini karakterize ederken partilerin kamusal kaynaklarına olan bağımlılığının

artmasını, devletin parti siyasetindeki rolünün genişlemesini ve rekabetin kısıtlanmasını temel almışlardır (Diamond ve Gunther, 2003: 169).

Literatürde işlevselci kriterlerin yanında örgütsel kriterleri temel alarak oluşturulan sınıflandırmalar da bulunmaktadır. Bu sınıflandırmalar dar çekirdekli parti örgütleri ile daha geniş altyapılı ve karmaşık ağlar geliştiren parti örgütleri arasında ayırım yapmaktadır. Örgütsel özellikler temelinde klasik sınıflandırmayı yapan Duverger, dar çekirdekli “kadro partileri” ve geniş tabanlı ve gücünü üyelerinden alan “kitle partilerini” ortaya koyarak ayırım yapmıştır (Diamond ve Gunther, 2003: 169-170).

Bazı teorisyenler siyasi partileri, dolaylı ya da açıkça çeşitli sosyal grupların ürünleri veya temsilcisi olarak ele almaktadırlar. Bu sosyolojik temelli çalışmalar Eldersveld ve Michels’in çalışmalarında görülmektedir. Son olarak Otto Kirchheimer dört başlıklı sınıflandırmasını bu sosyolojik temelde yapmıştır. “Bireysel temsilin burjuva partileri”, “sınıf-kitle partileri”, “mezhepsel partiler” ve “hepsini yakala partileri” olmak üzere farklı sosyal grupların temsili ile oluşan dördü bir sınıflandırma yapmıştır (Diamond ve Gunther, 2003: 170) .

2.1.1. Neumann’ın Siyasi Parti Sınıflandırması

Neumann (1954: 561) partileri işlevsel kriterlere göre iki kategoride değerlendirmektedir. İlk olarak oy kullanma hakkının sınırlı olduğu dönemlerde ortaya çıkan “bireysel temsil partilerini” karakterize etmiştir. Bireysel temsil partilerin toplumsal değişimler karşısında güçlük çekmesi sonrası oluşan “toplumsal bütünleşme partileri” Neumann’ın kategorize ettiği ikinci türü oluşturmaktadır.

Bireysel Temsil Partileri

Bireysel temsil partileri, oy kullanma hakkının sınırlı ve dar bir siyasi alanın bulunduğu dolayısıyla sınırlı siyasal katılımın gerçekleşebildiği bir toplumda ortaya çıkmıştır. Üyelik faaliyetinin oy vermeyle sınırlandırıldığı bireysel temsil partilerinde parti örgütleri (varsa) seçim dönemleri arasında hareketsizdir. Seçilen temsilciler parti disiplini olmadığından sadece kendi vicdanlarına karşı sorumlu bireylerdir. Bu durum modern demokrasilerdeki parti anlayışıyla uyumlu değildir ve disiplin ile ilgili birçok tartışmaya neden olmuştur. Bireysel temsil partilerinin modern demokrasinin ihtiyaçlarını karşılayamaması ve yaşanan toplumsal değişimler, toplumsal bütünleşme partilerinin gelişmesini sağlamıştır. Toplumsal bütünleşme partileri taraftarlarına bireysel temsil partilerinden daha fazla yaklaşmıştır. Neumann (1954: 561) toplumsal bütünleşme partilerinin üyeleriyle olan bağının sadece düzenli aidat ödemeye indirgenemeyeceğini öne sürmektedir.

Partinin, üyelerinin günlük yaşantılarının her alanını etkilediğini kabul etmektedir. Neumann (1954: 562) toplumsal bütünleşme partilerinin ilk örneğini sosyalist partilerde bulunduğunu savunmaktadır. Sosyalist parti örgütleri üyelerinin çocuk bakımından işe alımlarına kadar birçok alanda aktif rol almıştır. Sosyalist partilerin çok fazla üye ve seçmene hitap etmesine rağmen küçük ve aktif bir çekirdeğe sahip olduğunu öne sürmektedir. Bu durumu oligarşik eğilimleri güçlendirdiği nedeniyle eleştirmektedir. Küçük bir grubun çok daha büyük bir kitlenin hakkında karar vermesinin antidemokratik olarak eleştirilebileceğinin altını çizmektedir (Neumann, 1954: 562).

Toplumsal Bütünleşme Partileri

Neumann (1954: 560) bireysel temsil partisi ve toplumsal bütünleşme partisi olarak iki parti türü tanımlamaktadır. Bireysel temsil partisinden toplumsal bütünleşme partisine geçişin en büyük nedenini toplumun ve felsefesinin değişimi olduğunu kabul etmektedir. Toplumsal bütünleşme partilerine geçişin üç ana aşama ile gerçekleştiğini söylemektedir. İlk aşamanın feodalizmden kurtulmak, monarşik milliyetçiliği kontrol etmek ve temsil için yeni bir orta sınıfın doğmasıyla başladığını kabul etmektedir. İlk aşamayı sonuca ulaştıranın ise Fransız İhtilalı olduğunu ve özgür insanın feodal bağlardan bu şekilde kurtulduğunu belirtmektedir. Ardından yükselen liberal politik anlayışının ve ona karşı oluşan sosyalist yaklaşımın mücadelesi ikinci aşamayı oluşturmaktadır. Sanayinin gelişmesi ve genişlemesi, kentleşmenin ve uluslararası göçün artması, dünya savaşlarının ve toplumsal devrimlerin neden olduğu hareketlenmeler üçüncü aşamayı oluşturmuştur. Tüm bu değişim ve gelişmeler Neumann (1954: 560) tarafından toplumsal bütünleşme partilerinin ortaya çıkma aşamaları olarak sistematikleştirilmiştir.

2.1.2. Duverger'in Parti Sınıflandırması

Duverger (1974: 106) örgütlenme esasına dayalı olarak sınıflandırdığı tipolojisinde iki parti türü ortaya koymaktadır. Kadro partileri erken parlamentarizm döneminde ve sınırlı oy hakkının geçerli olduğu dönemde orta çıkmıştır. Kadro partilerinden kitle partisine gerçekleşen dönüşümün ise üyeliğin ortaya çıkmasıyla olduğunu kabul etmektedir.

2.1.2.1. Kadro (Elit) Partileri

Duverger (1974: 106) tarafından ilk parti türü olarak kabul edilen kadro partileri, seçimleri kazanmak için elitlerin organizasyonu olarak değerlendirilmektedir. Seçkinler bir araya getirilerek, onların prestij veya ilişkileri sayesinde adaya destek olabilecek nüfuzlu kişileri harekete geçirmek amaçlanmaktadır. Bir diğer taraftan da seçmene yön verecek, teknisyen olarak nitelendirilebilecek kampanya örgütleyiciler bulunmaktadır. Duverger (1974:

106) üyeyi partiye karşı bir taahhütname imzalayan ve aidatını ödeyen kimseler olarak tanımladığı için de kadro partilerinin hiç üyesi olmadığını savunmaktadır. Ayrıca ideolojik amaçlarla oluşmayan elit partiler, hegemonya kurmaya da çalışmamışlardır (Diamond ve Gunther, 2003: 175) . Üye sahibi olmayan ve ideolojik amaçlar gütmeyen elit partilerin temel etkinlik alanları meclisler olmuştur. Dolayısıyla elit partilerde parti disiplini ve partinin merkez otoritesi zayıftır. Kışlalı'ya (2011: 262) göre kadro partileri statüko yanlısı partiler olmuşlardır.

Yerel seçkinlerin bir ittifakı olan elit partiler, monarşik parlamenterizmden parlamenter yönetime geçiş aşamasında oluşmuşlardır. Oy hakkına sahip kitlenin kısıtlı bir sayı da olması da bu tip partilerin dış koordinasyondan (partilerin belirli bir coğrafyadaki aktivistlerin örgütlenmesi ve koordine edilmesi) çok iç koordinasyona (partilerin mecliste koordine olmaları) yönelmelerini açıklamaktadır (Blyth ve Katz, 2005: 35). 19. yüzyılda cinsiyet ve ekonomik statü kriterlerine dayalı olarak oy kullanıldığı için partiler büyük seçmen kitlelerine hitap etmemiştir. Dolayısıyla kampanyalar için kapsamlı örgütsel çalışmaya gerek duyulmamıştır (Diamond ve Gunther, 2003: 175). Ayrıca elit partiler, devlet ve sivil toplumun kesişim noktasında bulunmaktadır. Devletin iktidar konumlarını işgal eden insanlar aynı zamanda aileleri ve çıkar gruplarıyla da yakından ilgili olmuştur ve sınırlar aşılmasa da yoğun bir şekilde ortaklıklar mevcuttur (Enroth, 2017: 125).

Elit parti döneminde siyasi hedefler ve çatışmalar çoğunlukla ayrıcalıkların dağıtımını hususunda olmuş ve bu partiler taraftarlarına atfedilen statüye göre rekabet etmişlerdir (Katz ve Mair,1995: 19). Kadro partilerinde himaye ya da patronaj (örgütsel bir kaynak olarak, parti örgütünün yararına çalışan bir kurumsal kontrol veya sömürü biçimi), kamu görevini yürüten seçkinlerin egemenliğindedir. Sınırlı oy hakkının geçerli olduğu demokrasilerde oluşan kadro partileri, kamu işlerinin dağıtımını ortak oy alma işlemiyle belirlemiştir. Dolayısıyla profesyonelleşmiş bir bürokrasi oluşmamıştır. Bu partilerin temel hedefleri seçimleri kazanarak parlamentodaki yerlerini korumak olmuştur. Atamalarda atananlar atayanlara bağlı kılınmış ve kişisel randevular geçerli olmuştur (Kopecky vd, 2011: 5). Elit partiler, finans kaynağını çoğunlukla kişisel temaslardan üretmişler ve kampanya yapmaya daha az önem vermişlerdir (Katz ve Mair, 1995: 21). Elit partilerin örnekleri, 19.yüzyılın ilk yarısında İngiliz Avam Kamarasında, 19.yüzyıl ve yirminci yüzyılın ilk yarısında Fransız muhafazakâr partilerinde ve 21. yüzyılda Brezilya'da görülmüştür (Diamond ve Gunther, 2003: 175).

Kitlelerin oy hakkına kavuşması ve üyeliğin ortaya çıkmasıyla birlikte kitle partileri güç kazanmaya başlamıştır. Elit partiler bu yeni rekabet düzeninde varlıklarını devam

ettirebilmek için üye sayısını artırmaya ve belirli bir azınlığın temsilcisi olmaktan çıkmak için çabalamışlardır. Ancak partinin ekonomik gücü, ideolojik yoksunluğu ve üyelerinin eğitim seviyesi bu dönüşüme izin vermemiştir. ABD’de hiçbir zaman kitle partileri oluşamadığı için partiler ön seçimleri düzenleyen örgütler olmasının ötesine geçememişlerdir. Bununla birlikte İngiltere Muhafazakar Parti, ABD kadro partilerinden farklı olarak, İşçi partisinin oluşturduğu rekabet düzenine uyum sağlamış ve dönüşümünü tamamlamıştır (Kışlalı, 2011: 265).

2.1.2.2. Kitle Partileri

Duverger’e (1974: 160) göre ikinci parti türü olan kitle partilerinin ortaya çıkışı üyelik kavramının gelişmesiyle olmuştur. Böylece kitle partileri, Avrupa’da 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır (Diamond ve Gunther, 2003: 78). Kitle partilerinde mali destek, üye aidatlarından ve adaylar ise ilk kitle partileri olan işçi partilerinin işçileri siyasal bakımdan eğitip onları hükümette yönetici durumuna getirme emelleri doğrultusunda olduğundan, kitle partilerinde üyeler temel kaynaktır (Duverger, 1974: 107-108).

Kitle partileri en küçük yerleşim birimlerine kadar örgütledikleri ocaklar vasıtasıyla birçok üyeye ulaşmıştır. Kadro partilerinden kitle partilerine gerçekleşen evrimde üyelerin sayısı önemli bir rol oynasa da kitle partilerinin oluşmasında üyelerin nitelikleri de önemli bir rol oynamaktadır (Kışlalı, 2011: 263). Parti evrim zincirinin ikinci halkasını oluşturan kitle partileri, iç koordinasyon üzerinde dış koordinasyon sorunlarının çıkmasıyla oluşmuşlardır. Bir diğer ifadeyle işçi sınıfının harekete geçirilmesi ve oy hakkının genişletilmesiyle çok sayıda eylemci örgütlenmiş ve kitle partileri ortaya çıkmıştır. Kitle partileri, parlamento dışında genişlemiş ve temel problem konuları ekonomik ve politik haklar olmuştur (Blyth ve Katz, 2005: 36). Parti, seçim dönemleri dışında da aktif olan üyelerin sosyal yaşamlarına da nüfuz etmeye çalışmaktadır. Tüm bunlar partinin ideolojisini yaymak ve aktif bir üyelik tabanı kurmak amacıyla yapılmaktadır. Yan kuruluşlar, sendikalar, dini örgütler ile kurulan ilişkiler sadece siyasi müttefik kazanmak için değil, aynı zamanda parti programının çeşitli sosyal alanlara yayılması amacı da taşımaktadır (Diamond ve Gunther, 2003: 78). Kitle partileri finansmanını emek yoğun örgütler kurarak sağlamıştır. Parti finansmanını çoğunlukla üyelik ücretleri ve aidatlarından sağlayarak kendi bağımsız iletişim kanallarını geliştirmişlerdir (Katz ve Mair, 1995: 21).

Koole’ye (1996: 511) göre 19. yüzyılın ikinci yarısında iki parti tipi birlikte varlık göstermiştir. Bir yanda popüler ve geniş bir tabana sahip kitle ya da toplumsal bütünleşme partileri, diğer yanda ise sınırlı bir toplumsal tabana sahip kadro ya da bireysel temsil partileri

bulunmuştur. Genel oy hakkının geçerlilik kazanmasıyla birlikte partilerin yönetim mekanizmasını ele geçirmeleri için geniş bir toplumsal desteğe ihtiyaçları olmuştur. Dolayısıyla geniş toplumsal desteğe sahip olan kitle partileri avantajlı bir konuma geçmişlerdir. Kadro partileri de kitlesel parti biçimi almadan geniş bir seçmen kitlesine hitap edecek şekilde mevcut duruma adapte olmuşlardır. Bu zamandan itibaren devlet, sivil toplumun içine geniş bir şekilde nüfuz etmiştir (Koole, 1996: 511-512).

Kitle partileri diğer parti örgütleri ile kıyaslandığında güçlü ve sürekli üyelik bağları, parti kimliğine dayalı bir aidiyet duygusu ve karizmatik liderlikten ziyade programatik özelliği ile öne çıkmaktadır. Kitle partisi üyelerinin parti için çalışması hem gönüllülük hem de çoğu kez tam zamanlılık esasına dayanmaktadır. Ayrıca kitle partilerinin üyelik yapısı çok sayıda insana ve emek yoğun bir çalışma stiline dayanmaktadır. Böyle bir ortamda insanları teşvik etmek için parti himayesinin kurulduğu kabul edilmektedir ancak kitle partilerindeki himayenin kadro partilerinkinden farklı olduğu kabul edilmektedir. İlk farklılık, kitle partilerinde himaye işlerini yönlendiren ve diğer partilerin alanlarını kontrol eden bir merkez ofisi tarafından yönlendirilmesi noktasındadır. İkinci olarak kitle partilerinde, parti merkez ofisi örgütsel bir kaynak olarak himayeyi yoğun olarak kullanmıştır. Kitle partileri tüm bu oluşum doğrultusunda düşük nitelikli ancak korunaklı kadro talepleriyle karşı karşıya kalmıştır (Kopecky vd, 2011: 6).

Sanayileşmenin getirmiş olduğu olumsuz etkilere karşı devletler sosyal düzenlemeler yapmıştır. Çalışma koşullarından sosyal güvenlik haklarına kadar birçok alanda devlet düzenleme yapmaya başlamıştır. Koole'ye (1996: 512) göre devlet müdahalesinin birçok alanda artması, partilerin aracı rolünü yerine getirmesini sağlamıştır. Ona göre partiler artık devlet ve sivil toplum arasında köprü olmaktan öte bir bağlayıcı rolünü üstlenmiştir. Refah devleti olarak adlandırılan bu dönemde insanlar sınıf ve dini temelli partilerle olan bağlarını gevşetmeye başlamışlardır (Koole, 1996: 512).

2.1.3. Kirchheimer'in Hepsini Yakala (Catch-All) Partileri

Kirchheimer (1969: 184) bireysel temsilin burjuva partilerinin 1. Dünya Savaşı sonrasında güçlerini yitirdiklerini savunmaktadır. Onun karşısında duran kitlesel bütünleşme partileri varlıklarını sürdürmüş ancak ahlaki ve entelektüel amaçlarını terk etmişlerdir. Bu amaçların yerini seçim başarısını maksimize etmek almıştır. Blyth ve Katz'a (2005: 38) göre hepsini yakala (catch-all) partileri hem elit partilerin seçim başarısızlığına hem de kitle partilerinin ağ sorununa bir yanıt olarak ortaya çıkmış ve 1970'lere gelindiğinde birçok

demokraside hakim olan parti tipi hepsini yakala (catch-all) partileri olmuştur (Blyth ve Katz, 2005: 38).

Kirchheimer (1969: 185) kitle partilerinin dönüşümünün üç aşamada gerçekleştiğini belirtmektedir. İlk aşamanın Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan süre olduğunu kabul etmektedir. Sonrasında 1920'lerde ve 1930'larda ilk hükümet deneyimleri yaşanmıştır. Bu aşama bazı partilerin hem işçi sınıfından hem de diğer seçmen kitlesinden oy almaya çalıştığı ve hepsini yakala (catch-all) politikasının ilerlediği bir dönem olmuştur. Kirchheimer (1969: 185) dönüşümün nedeninin ekonomik gelişmişlik ve siyasi istikrar olmadığını savunmaktadır. Ekonomik gelişmişlik parti dönüşümünde etkili olsaydı Fransa'nın, ABD ve İngiltere'nin önünde olacağını vurgulamaktadır. Siyasi istikrarın dönüşümde etkili olduğu varsayılırsa İngiltere ve Almanya'nın spektrumun iki farklı ucunda olması gerektiğini savunmaktadır (Kirchheimer, 1969: 185).

Partilerin birbiriyle çatışan çıkarlara sahip toplumsal gruplara aynı anda nasıl hitap edeceği soru işareti oluşturmaktadır. Kirchheimer (1969: 186) hepsini yakala (catch-all) partilerinin, grupların ortak çıkar ve sorunlarına politika üretmekle çözüm bulduğunu kabul etmektedir. Bu duruma örnek olarak partilerin beyaz yaka ve mavi yakalıların aynı anda oyunu alabilmek için makineleşmenin yaşattığı şok üzerinden kampanya üretmesini göstermektedir. Kirchheimer (1969: 186) toplumun farklı gruplarından oy alabilmek için başvurulacak bir diğer yolu belirli çıkar gruplarının ötesinde ulusal sorunlar için politika üretmek olarak göstermektedir. Blyth ve Katz'a (2005: 38) göre, hepsini yakala partileri (catch-all parties) kazanmak için malların dağılımını daha da yaygınlaştırarak birçok kesime aynı anda hitap etmeye çalışmaktadır. Hepsini yakala siyaseti, her kesime hitap etme, daha büyük bir seçmen kitlesini kapsama ve oy sabitleme politikası üzerinden şekillenmektedir (Blyth ve Katz, 2005: 38).

Kirchheimer (1969: 187) hepsini yakala partilerinin Avrupa'da ideolojisizleşme (de-ideologization) döneminde ortaya çıktığını ve bu şekilde yükselişe geçtiklerini kabul etmektedir. Katz ve Mair'e (2009: 757) göre keskin çizgiler olmasa da genel ayırım sağ ve sol ekseninde olmaktadır. Siyasi alanda ideolojisizleşme (de-ideologition), hedeflenen seçmen kitlesinden uzaklaşarak daha geniş bir şekilde, diğer seçmenleri de içine alacak biçimde oy potansiyelinin artmasını sağlamaktadır. Bir diğer ifadeyle partilerin ideolojik motivasyon sunmadığı durumlarda, seçmenlerin oy verme davranışı etkilenmemekte ancak buna karşılık partinin oy alma alanı ve potansiyeli artmaktadır (Kirchheimer, 1969: 187).

Kirchheimer (1969: 187), sadece büyük partilerin başarılı birer hepsini yakala(catch-all) parti haline gelebileceğini savunmaktadır. Bölgesel, etnisite temelli ya da bir ideoloji

kökenli partilerin belirli grupların dışındaki seçmenler için politika üretmelerinin, yoğun bir etki yaratsa da geniş bir etki yaratamayacağı için hepsini yakala (catch all) performansı sergileyemeyeceklerini iddia etmektedir.

Hepsini yakala (catch-all) partileri siyasi ilişki ve sonuçların çıktılarının daha öngörülebilir olmasını sağlamak için daha az faktöre müdahale etmektedir. Bu sonuçların sabitlenmesi ise rekabetin sınırlandırılarak hepsini yakala performansına uyumlu hale getirilmesiyle sağlanmaya çalışılmaktadır (Kirchheimer, 1969: 188). Hepsini yakala partileri (catch-all parties), hepsini yakala siyaseti doğrultusunda yaklaşmakta olan bir mali krizi daha az göstermek açısından daha fazla kamu malı üretimi için kaynak ayırmak durumunda kalmıştır. Blyth ve Katz (2005: 40) da Kirchheimer gibi hepsini yakala partilerinin aktif siyasi rekabete daha az ilgi göstereceklerini öne sürmektedirler.

Hepsini yakala (catch-all) partileri, siyasi partilerin demokrasilerde yerine getirdikleri işlevlerin bazılarını da değiştirmiştir. Siyasi partilerin farklı toplumsal grupların eleştirilerini ve isteklerini dile getirmeleri “ifade etme işlevi” olarak ayrı bir kategoride değerlendirilmese de partilerin yerine getirdikleri önemli fonksiyonlardan bir tanesidir. Zamanla partilerin ifade işlevi ile “hükümet etme işlevi birleştirilerek” yerine getirilmeye başlanması, ifade işlevi yerine getirilse de kısmen aşınmaya başlamıştır. Hepsini yakala (catch-all) partileri, birçok seçmen grubundan oy almayı hedeflediği için farklı toplumsal grupların çıkarlarına yönelik politika üretmişlerdir. Ancak Kirchheimer (1969: 189) hepsini yakala partilerinde ifade etme işlevinin daha muğlak kaldığını ve iktidarda kalmak ve hükümet etme işlevinin daha ağır bastığını belirtmektedir.

Kirchheimer (1969: 190) hepsini yakala partilerinin gerçekleştirdiği değişimleri beş kategoride değerlendirmektedir:

- i) İlk olarak partilerin ideolojik yaklaşımlarının azaldığını savunmaktadır.
- ii) Eylemler ve politikalar parti örgütünün hedefleri doğrultusunda değil sosyal sistemin verimliliği açısından üretilmeye başlanmıştır. Ayrıca parti liderliği önemli bir konuma gelmiştir.
- iii) Parti üyelerinin rolü küçültülmüştür. Hepsini yakala partileri için üyelerin rolleri, parti imajını zedeleyen ve tarihi kalıntı haline gelmiş araçlar olarak görülmektedir.
- iv) Toplumdaki belirli bir mezhep veya sosyal gruptan öte nüfusun büyük çoğunluğunu partiye üye yapma amacı ağır basmaktadır.
- v) Hepsini yakala partileri, çeşitli çıkar gruplarının erişimlerini güvenceye almak istemektedirler. Bu güvencenin ana sebebini, çıkar grupları aracılığıyla büyük

bir seçmen kitesinden oy desteğini sağlayabilmek oluşturmaktadır (Kirchheimer, 1969: 190-191).

Katz ve Mair (2009: 757) ise hepsini yakala (catch-all) partilerinin dönüşümlerini üç başlık altında incelemektedir:

- 1) İlk olarak toplumdaki sınıfsal ve alt kültür çatışması, refah devletinin yükselişi (sağlık, işsizlik sigortası) ve vatandaşların çoğunun beklentilerinin homojenleşmesi (medya, kitle kültürü, kitlesel eğitim ile) ile sınıfsal ve kültürel dayanışma şeklini almıştır. Parti üyeliği ve parti kimliği psikolojisinde düşüş yaşanmıştır.
- 2) İkinci olarak, kitle iletişim araçlarına güvenin ve mesleki uzmanlığa duyulan ihtiyacın artması (anketör, reklam danışmanları, pazarlamacılar), rekabet gücünün önemli bir etkeni olarak ortaya çıkmış ve parti örgütünün kampanya için maliyetleri artmıştır. Bu değişim aynı zamanda uzmanlaşmış kurum ve kişilerin (anketör, reklam danışmanları, pazarlamacılar) topladığı bilgilerin, partilerin elde ettiği bilgilere kıyasla daha değerli bir duruma gelmesine neden olmuştur.
- 3) Üçüncü olarak kamusal malların mali bir kriz yaratılmadan genişletilemeyeceği fikri ile birçok refah devleti yöneticisi kaçış noktası olarak hizmet kesintilerine ve vergi artışlarına yönelmişlerdir. Tüm bunların yanı sıra politikanın giderek uzmanlaşmış bir meslek haline gelmesiyle seçim yenilgileri ve örgütsel daralma kişisel maliyetlere neden olmuştur (Katz ve Mair, 2009: 757-758).

Hepsini yakala partilerine dönüşen partilerin yanı sıra dönüşüme elverişli olmayan ve dönüşümü reddeden partiler de bulunmaktadır. Kirchheimer (1969: 192) özellikle sınıf-kitle temelli partilerin dönüşüme direndiğini belirtmektedir. Bu partilerin birkaç seçenikle karşı karşıya olduğunu savunmaktadır. Ona göre değişime direnen bu partiler, ya politikayı hiçbir beklenti içine girmeden yapacaklar ya da mevcut siyasal sistemden vazgeçeceklerdir (Kirchheimer, 1969: 192).

Dünya ekonomisinin geçirdiği büyük dönüşümler, hepsini yakala partilerinin krize girmesinde büyük rol oynamıştır (Blyth ve Katz, 2005: 40). Halkı harekete geçirecek kaynaklar üzerindeki kontrollerinin azalması nedeniyle siyasi partiler zayıflamıştır. Seçim rekabetine girmek zorunda olan partiler, seçmeni harekete geçirecek kaynaklardan yoksun kalmıştır. Elektronik iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması ile partiler, bağımsız yayın yapan bir basınla karşı karşıya kalmıştır. Kendi gazetelerine ve basın organlarına sahip olan partiler, bu yeni gelişmeler karşısında güçlükler yaşamışlardır. Partilerin yaşadıkları bu güçlüklerin yanı sıra televizyon gibi yeni elektronik araçlar, partilerin seçmenlere direk seslenebilmelerini sağlayan fırsatlar sunmuştur. Ancak bireyselleşme eğiliminin artması ve

partilerin kampanya için aktif çalışan üyelere ihtiyacının azalması parti örgüt yapısını etkilemiştir. Toplumdaki grupların çeşitlenmesi ve partilerin tek ifade aracı olmaktan çıkmaları ile partilerin üye sayısı azalmaya başlamıştır (Koole, 1996: 514).

Hepsini yakala partileri (catch-all parties) Keynesyen dönemin partileri olarak kabul edilmektedir. Büyümenin sağlanması ve planlanması devletin birincil görevi olarak sayılmıştır. Keynesyen politikaların sorgulanmaya başlaması temelde uygulanan politikaların rasyonel olmaması üzerine olmuştur. Piyasadaki aktörlerin hatalar yapabileceği ancak piyasa yapısının hatasız olduğu görüşü genel bir kabul haline gelmiştir. Serbest piyasanın hakimiyeti, dışa olan bağlılık ve tüm bunların getirmiş olduğu deregülasyon süreci siyasi partilerin kamu malı tahsisinde vergilendirmeye yönelmesini engellemiştir (Blyth ve Katz, 2005: 42). Değişen toplumsal ve ekonomik koşullar ile devletin rolünün değişmesi (genişlemesi veya bireyselleşmesi) siyasi iktidarın belirsizleşmesine ve dağınklaşmasına neden olmuştur. Yerel makamlar, neokortporatist organlar ve uluslararası örgütler, ulusal hükümetlerin bazı görevlerini devralmaya başlamıştır (Koole, 1996: 514). Partilerin bu duruma tepkileri ilk etapta seçmenin beklentisini azaltmak üzerine olmuştur. Sol partilerin de bu yeni düzene bağlılığını ilan etmesi, bu partilerin seçmeni nezdinde dezavantajlı bir duruma düşeceği beklentisini oluşturmaktadır. 1970 ve 1980'lerle birlikte birçok ülkede üye ve seçmenler yönetim sorununa karşı daha ilgisiz bir duruma gelmiştir. Özellikle teknolojik kitle iletişim araçlarının yükselişe geçmesi, kitlesel katılımdan medya pazarlamasına geçilmesine neden olmuştur. Gönüllü emek kuruluşları (sendika, dernek) halkla ilişkilerden daha az değerli bir konuma geçmiştir. Dolayısıyla siyasi partilerin seçim için maliyetleri büyük oranda artarken aynı zamanda kamu mallarının sağlanmasında devlet kaynaklarının kapasitesini aşmaya başlamıştır. Blyth ve Katz'a (2005: 40) göre, bu nedenle hepsini yakalama siyaseti stratejik olarak sınırlarına ulaşmıştır. Blyth ve Katz'ın (2005: 43) bu konudaki görüşleri, sol partilerin bu dezavantajı yumuşatmak için "üçüncü yol" retoriğini kullandığı yönündedir.

Kadro ve kitle partileri, geçirdikleri krizler nedeniyle Birinci Dünya Savaşından sonra güç kaybetmeye başlamıştır. Partilerin ideolojik temelden uzaklaşmaları ve oy potansiyelinin kapsamını artırma çabaları, evrim geçirmelerine ve yeni bir parti modelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hepsini yakala partileri, hepsini yakalama siyaseti doğrultusunda farklı toplumsal gruplara aynı anda politika üretmeyi amaçlamıştır. Kamusal mallarının dağıtımının yaygınlaştırılması, ulusal ölçekte ve farklı toplumsal grupların ortak çıkarları üzerine politika üretilmesi hepsini yakala siyasetinin araçlarını oluşturmaktadır. Hepsini yakala partileri, partilerin demokrasilerde yerine getirdikleri ifade etme ve hükümet etme işlevlerini birleştirerek gerçekleştirmiştir. Partilerin birçok toplumsal gruba aynı anda hitap etme amacı,

ifade işlevini aşındırmış ve sınırlarını belirsizleştirmiştir. Hepsini yakala partilerinin temel özellikleri:

- İdeoloji temelsiz siyaset üretilmesi
- Farklı toplumsal gruplardan oy alma amacı ile ortak çıkarlar doğrultusunda siyaset üretilmesi
- Profesyonel reklam ve pazarlamacı uzmanlarla çalışılması nedeniyle üyelerden uzaklaşılması
- Parti liderliğinin önemli bir konuma gelmesidir.

Keynesyen politikaların sorgulanmaya başlanması ve refah devletinin düşüşe geçmesi devletin rolünü küçültmüştür. Dolayısıyla hepsini yakala siyasetiyle kamu mallarını ve vergilendirmeyi önemli bir araç haline getiren hepsini yakala partileri, krizle karşı karşıya kalmıştır. Katz ve Mair (1995) partilerin bu krizi aşmak için kamusal kaynaklara yöneldiğini ve rekabeti kısıtladıklarını böylece de yeni bir parti türü olan kartel partinin ortaya çıktığını öne sürmektedirler.

2.1.4. Katz ve Mair'in Parti Sınıflandırması

Katz ve Mair (1995: 19), parti tiplerinin içinde buldukları koşullara göre şekillendiklerini ve her yeni tipin önceki tiplerle var olabildiğini söylemektedir. Evrensel oy hakkının kabulüyle kitle partilerinin ortaya çıkışı ondan önceki elit partilerinin yok olmasına neden olmadığı gibi, kitle partilerinden sonra hepsini yakala (catch-all) partilerinin de kitle partilerini yok etmediğini savunmaktadırlar. Aynı şekilde son evrede ortaya çıkan kartel partilerinin de önceki parti tipleriyle var olabildiğini ileri sürmektedirler.

Katz ve Mair (1995: 19) partilerin zamanla değişen temel özelliklerini, siyasetin amacı ve partiler arası rekabet noktasında olduğunu söylemektedir. Kitle partileri, toplumsal reform temelinde siyaset üretmiş ve partiler temsil kapasitelerine göre yarışmışlardır. Hepsini yakala (catch-all) partilerinin ortaya çıkmasıyla, partilerin siyasi hedefleri, amaca yönelik olmaya başlamış ve toptan reformların yerini toplumsal iyileştirmeler almıştır. Son olarak kartel partisinin ortaya çıkmasıyla, siyasi hedefler daha kendine referans, politikanın bir mesleğe dönüştüğü, etkili ve verimli bir yönetim temelinde yarışıldığı iddiaları üzerinde ve sınırlı partiler arası rekabet temelinde gelişmiştir. Kartel partilerinin oluşumuyla birlikte siyasi partiler rekabet etmeye devam etmektedirler ancak rakipleriyle birlikte toplu olarak hayatta kalma fikri daha cazip hale gelmiştir. Bazı durumlarda rekabet etmek için sınırlı teşvikler olsa da rekabet etmemek için daha fazla teşvik alabilmektedirler (Katz ve Mair, 1995: 19-20).

Katz ve Mair'in sınıflandırdıkları modellere ek olarak Yishai (2001: 671), post-kartel parti türünün ortaya çıktığını savunmaktadır. Kartel partinin zamanla birçok nedenden dolayı bazı güçlüklerle karşı karşıya kaldığını ve bu güçlüklerin başında sivil toplumdaki uzaklaşmalarının geldiğini ortaya koymaktadır. Bu duruma bağlı olarak yeni grupların ortaya çıkması ile bu grupların kartel partilerine alternatif hale gelmeleri, karteldeki partilerin ihanet etmeleri ya da çekilmeleri, seçimlere ve siyasi partilere olan ilginin azalması ve yükselen rekabetle baş edilememesi gibi nedenler bulunmaktadır. Yishai (2001: 671) karşılaşılan güçlükler nedeniyle kartel partiden sapma olduğunu ve yeni bir parti türünün ortaya çıktığını öne sürmektedir. Bahsedilen yeni türün halka daha çok yönelen ve sivil toplumu içine alan bir tutum sergilediği belirtilmektedir. Böylelikle örgüt ve sivil toplum arasında güçlü bağlar oluşması amaçlanmaktadır. Post-kartel olarak tanımlanan bu yeni parti türünde toplum, karmaşık ve kopuk olarak algılanmamaktadır. Toplum cinsiyet, etnik, bölgesel veya dinsel temellerle belirlenen grupların bağlılığı olarak algılanmaktadır. Toplumda daha önceden bastırılmış ya da dışlanmış olarak kabul edilen grupları siyasete dahil etme amacı bulunmaktadır. Post-kartel partiler her ne kadar topluma nüfuz etmiş ve üyelerinden gelen mali kaynaktan yararlı olsa da devlet sübvansiyonlarına tıpkı kartel partide olduğu gibi bağımlı durumdadır. Çünkü hala üyelere elde edilen gelir sınırlıdır. Yishai (2001: 672) post-kartel partilerin kartel partilerin yaşadığı bazı sorunlara çözüm getirdiğini savunmaktadır. İlk olarak kartel partilerinin yaşadığı mali sıkıntılarının üstesinden gelmişlerdir. Devlet kaynaklarını kullanmaya devam eden post-kartel partiler bir yandan sivil toplumla geliştirdiği bağ sayesinde örgüt bütçesini büyütebilmektedir. Kartel partisinin karşılaştığı diğer bir güçlük olan sivil toplum içerisinde çıkan grupların rekabeti de yine post-kartel partilerin sivil toplumu içine alan politikaları sayesinde aşılmıştır. Post-kartel partiler sivil toplum örgütleriyle ittifak yapmakta ve ortak çıkarı olan gruplarla birleşebilmektedirler. Bu gruplar sayesinde tanınma ve onaylanma mekanizmasını harekete geçirerek kartel partilerinin yaşadığı meşruluk sorunu da oluşmamaktadır (Yishai, 2001: 672).

Tablo 2.1 Katz ve Mair'in Parti Türlerinin Gelişimini ve Özelliklerini Gösteren Tablosu

Parti Türü	Elit Parti	Kitle Partisi	Hepsini Yakala (catch-all) Partisi	Kartel Parti
Dönem	19.yy	1880-1960	1945-1970	1970-
Kaynak	Bireysel İlişkiler	Üyelik Aidatları ve Katkıları	Çeşitli Kaynaklardan Katkılar	Devlet Sübvansiyonları
Temsil Biçimi	Güvenilir Kişi	Delegelik	Girişimci	Devlet Görevlisi
Partinin İletişim Kanalları	Bireyler Arası İlişkiler	Partinin Kendi Bağımsız İletişim Ağı	Parti Kanalı Olmayan Ağlara Erişim İçin Rekabet	Devletin İletişim Kanallarına İmtiyazlı Erişim
Parti Rekabetinin Temeli	Doğuştan Gelen Statü	Temsil Kapasitesi	Siyasi Etkililik	Yönetimsel Beceri ve Verimlilik
Parti Üyesinin Özellikleri	Az sayıda ve elitist	Çok sayıda, parti kimliğine ve homojen yapıya sahip	Herkese açık ve yükümlülük doğurmayan	Üye olan ve olmayan arasındaki farkın bulanıklaşması ve örgütlü bir organdan öte bireylere vurgu yapılması
Partinin Sivil Toplum ve Devlet Arasındaki Konumu	Sivil toplum ve devlet arasındaki sınır belirsiz	Partinin sivil topluma ait olması ve ilgili bir kesimin temsilcisi olunması	Partilerin komisyoncu olarak sivil toplum ve devlet arasında yer alması	Partinin devletin bir parçası haline gelmesi

Kaynak: Katz ve Mair, 1995: 18

Katz ve Mair, parti türlerinin ortaya çıktıkları dönemi, temsil biçimlerini, kaynak sağlama biçimlerini, partinin iletişim kanallarını, rekabet temelinin, parti üyesi özelliklerini ve partinin sivil toplum ve devletle olan ilişkisinin temel özelliklerini oluşturdukları tablo (2. 1) ile ortaya koymuşlardır. Parti türlerinin belirli dönemlere ait olduklarını kabul etmektedirler. Parti türlerinin ait olduğu dönemlerin birbiri kapsamına girdiği görülmektedir. Dolayısıyla aynı dönemde farklı parti türlerinin varlık gösterdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Kadro partileri, partilerin yeni ortaya çıkmaya başladığı ve parlamenter monarşinin geçerli olduğu bir dönemde ortaya çıktığını savunmaktadırlar. Kitle partilerinin oy hakkının yaygınlık kazanmaya başladığı bir dönemde ortaya çıktığı görülmektedir. Hepsini yakala partileri ise refah devleti ilkesinin geçerli olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Kartel partiler, küreselleşme ve neoliberalizm sürecinin başlangıcı ve aynı zamanda hepsini yakala partilerinin krize girdiği tarihler olarak kabul edilen 1970 yılı sonrasına ait olarak gösterilmiştir.

Kadro partileri, üyelik organına sahip olmaması nedeniyle kaynaklarını bireysel ilişkilerden edinmeye çalışmışlardır. Kitle partileri başta oy hakkının genişletilmesini ardından ekonomik hakların iyileştirilmesini savunan partiler olarak mali desteğini üyelerinden elde etmektedirler. Seçimlerde oy maksimizasyonu ile hareket eden aynı zamanda devlet düzenlemelerinin yüksek olduğu bir dönemde varlık gösteren hepsini yakala partileri, üyeleri dahil birçok kaynaktan destek almaktadır. Partilerin kaynakları temelinde kategorize edildiğinde kartel partinin diğer partilerden farklı olarak devlet kaynaklarına olan bağımlılığı görülmektedir.

Kadro partileri, seçkinlerin organizasyonuna dayalı olarak örgütlendiği için güvenilir kişiler temelinde temsil edilmektedir. Kitle partilerinde temsil biçimi, üyelerden alınan yetkiyle temsile dayanan delegeliktir. Hepsini yakala partilerinde temsil biçimi ise girişimciliğe dayanmaktadır. Kirchheimer (1969) hepsini yakala partilerinin özelliklerini ortaya koyarken, profesyonelleşmenin altını çizmektedir. Temsil biçimi kategorileştirilmesinde kartel partilerin sivil toplumun değil devletin temsilcisi olduğunu savunmaktadırlar.

Elit partilerin iletişim kanalları varlık gösterdikleri dönem ve oy kullanma hakkının kısıtlı olması nedeniyle bireyler arası ilişkiler temelinde olmaktadır. Kitle partileri, toplumsal ve ekonomik değişim hedeflerine sahip olmaları dolayısıyla kendi bağımsız iletişim kanallarını oluşturmuşlardır. Hepsini yakala partilerinin ortaya çıktıkları dönemde iletişim araçlarının çeşitlenmesi, partilerin bu kanallara erişim için rekabet etmelerine neden olmuştur.

Kartel partinin devlete ait iletişim kanallarına imtiyazlı erişim sağlamaya çalışması kartel partinin diğer türlerden ayrılan iletişim biçimi olarak sunulmaktadır.

Seçkinlerin bir araya gelmesiyle oluşan elit partiler, Duverger'e göre gerçek anlamda üyeye sahip olmamışlardır. Katz ve Mair ise az sayıda ve elit tabanlı üyeliğe sahip olduklarını savunmaktadırlar. Kitle partilerinde üyeler, parti kimliği ve ideolojisine sahiptirler. Ayrıca tek kaynakları üyelerinin olması nedeniyle kitle partileri geniş kitlesel üyeliği hedeflemişlerdir. Hepsini yakala partileri, profesyonel danışmanlık ve şirketlere güvenmeleri nedeniyle üye sayısını artırmaya çalışmamışlardır. Katz ve Mair, kartel partilerindeki politikacıların siyaseti profesyonel meslek olarak gördüklerini kabul etmektedirler. Kartel parti modeli, partinin üyelerinden uzaklaştığını ve partinin stratarşi olarak adlandırılan her düzeyin birbirinden özerk olduğu bir yapıda olduğunu savunmaktadırlar. Dolayısıyla parti üyesi ile partiye üye olmayanlar arasında bir ayırım kalmadığının altını çizmektedirler.

Kadro partilerinin ortaya çıktıkları dönemlerde sivil toplumun tanımlanamaması ve sınırlarının belirsiz olması nedeniyle devlete ve sivil topluma olan mesafesi muğlak kalmaktadır. Kitle partilerinde, partiler tamamen sivil topluma ait olarak görülmüşlerdir. Hepsini yakala partileri, devlet ve sivil toplum arasında bir konumda yer almış ancak temsil biçimi bir özel sektör aktörü olan komisyonculuğa benzetilmektedir. Son olarak kartel partinin diğer türlerden kesin olarak farklı kılan bir özelliğin kartel partilerin devletin parçası haline gelmesidir.

2.2. Kartel Parti

Kartel parti türü, Katz ve Mair'in 1995 yılında yayınladıkları "Parti Organizasyonu ve Parti Demokrasininin Değişen Modelleri: Kartel Partisi'nin Ortaya Çıkışı" adlı makale ile yeni bir model olarak ortaya konmuştur. Duverger'in kadro ve kitle partisi, ardından Kirchheimer'in hepsini yakala partisi modeli ve son olarak kartel parti modelinin geliştiğini savunmaktadırlar. Kartel partinin tarihsel, toplumsal, ekonomik ve teknolojik koşulların etkisiyle ve hepsini yakala partilerinin krize girmeleri sonucu ortaya çıktığını kabul etmektedirler.

Kartel parti bölümünde öncelikle kartel partinin nasıl ortaya çıktığı anlatılmaya çalışılacaktır. Kartel partinin ortaya çıkmasına neden olan dinamikler, teorisyenlerinin hangi yöntemlerle modeli geliştirdikleri ve partilerin kartelleşirken hangi aşamalardan geçtiği verilecektir. "Kartelin Tanımı ve Parti Siyasetiyle İlişkisi" başlığında ise "kartel" sözcüğünün anlamı açıklandıktan sonra parti siyasetine olan yansımaları ortaya konacaktır. "Kartel Partinin Ekonomi Politikası" başlığında, kartel partilerin ortaya çıkmasına neden olan ekonomik

temellere ve ondan önceki dönemin partileri olan hepsini yakala partilerinin krizlerine değinilecektir. Alt başlıklarda ise küreselleşme ve neoliberal politikaların kartelleşmeye olan etkileri ve kartel partilerin patronaj ilişkileri tartışılacaktır. Ardından “Kartel Parti Olma Göstergeleri” başlığı ile kartel partinin özelliklerine ve ölçütlerine yer verilecektir. Partilerin devletle iç içe geçmesi ile karakterize edilen kartel partilerin, devletle olan ilişkisinin mahiyeti 2.2.5. başlığında tartışılacaktır. 2.2.6. başlığında kartel partilerin demokrasi ile olan ilişkisine ve partilerin demokratik işlevleri açısından eleştirilerine yer verilecektir. Son olarak 2.2.7. başlığında kartel partilerin istikrarını tehdit edebilecek dinamikler tartışılacaktır.

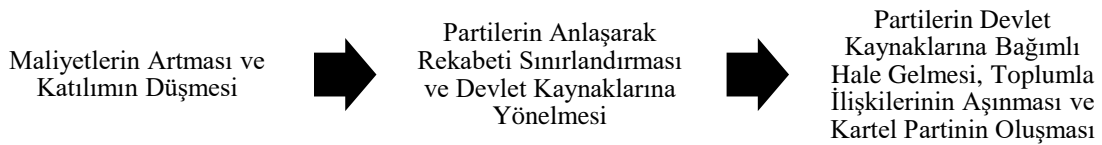
2.2.1. Kartel Partinin Ortaya Çıkışı

Kadro ve kitle partileri, Duverger (1974) tarafından tasnif edilmiş ve birçok teorisyen tarafından da kabul edilmiştir. Otto Kirchheimer (1969), yazısında hepsini yakala partilerini (catch-all parties) yeni bir parti türü olarak tarif etmiştir. Bu türe ek olarak kartel partisi tezi ilk kez 1995 yılında Katz ve Mair’in yazdıkları makale ile ortaya konmuştur. Böylece Katz ve Mair yeni bir parti türünü betimlemişler ve bu modelin çeşitli açılardan özelliklerini incelemişlerdir.

Siyasi partiler üzerine yapılan analizler ve çeşitli tipolojiler ilk zamanlar, sivil toplum ve siyasi parti arasındaki ilişkiler temelinde olmaktadır. Kitle partisi modelinin belirli bir demokrasi anlayışı doğrultusunda oluştuğu ve bugünkü post-endüstriyel toplumların karakteristiğini yansıtmadığı öne sürülmektedir. Batı demokrasilerinde her yeni parti türünün daha fazla gelişmeyi teşvik eden ve dolayısıyla başka bir parti türüne yol açan diyalektik bir süreçten bahsedilmektedir. Katz ve Mair (1995: 5), devlet ve parti arasında yakın bir gelişme olduğunu ve buna “kartel partisi” adını verdiklerini ifade etmektedirler. Önceki parti türlerinde olduğu gibi bu parti tipinin de belirli bir demokrasi anlayışını ifade ettiğini ve diyalektik bir süreç içerisinde, yeni reaksiyon ve tohumları bünyesinde barındırdığını ileri sürmektedirler.

Çeşitli sosyal, kültürel ve siyasi gelişmeler, partilerin devlet içerisinde kalıcılışmasına yönelik teşvik edici ya da kolaylaştırıcı unsurlar olarak gösterilebilmektedir. Partiler, üye sayısının artması ve seçmenlerin büyümesiyle hızla artan parti maliyetlerine ayak uyduramamıştır. Bu sebeple partiler, yeni kaynaklar için başka alanlara bakmaya başlamış, kanun yapıcı ve yönetici rolü nedeniyle yönlerini devlete dönmeleri kolay olmuştur. Takip edecekleri stratejilerin başında, siyasi partilere devlet sübvansiyonunun sağlanması ve düzenlenmesi bulunmaktaydı. Bu düzenlemeler ülkeden ülkeye değişmekle birlikte partilerin hem parlamentoda hem de geniş bir toplumda yürütecekleri faaliyet için önemli bir finans

kaynağı oluşturmaktadır. Devlet sübvansiyonlarına ilişkin kurallardan eninde sonunda yönetici olarak sorumlu olanlar, yine siyasi partiler olmaktadır. Böylelikle yönetimde olan partiler, kendi varlıklarını koruma ve yeni oluşumları olabildiğince engelleme amaçlı devlet denetimi veya düzenlemelerinden yararlanmaktadırlar. Bu müdahaleler yine devletten devlete değişiklik göstermektedir. Dahası yönetimde bulunan siyasi partiler, kendi varlıklarını korumakla kalmayıp aynı zamanda kendi partilerini geliştirmek için devleti bir kaynak haline getirmektedirler. Bu bağlamda siyasi partilerin zamanla yarı devlet kuruluşları haline geldiği savunulmaktadır. Bu durum bazı riskler ortaya çıkarmaktadır. En temel tehlike hükümet dışında kalan partinin, kaynaklara erişimi noktasında baş göstermektedir. Siyasi partiler için kazanmak ya da kaybetmek, hayatta kalmak ya da kalamamak anlamlarına gelebilmektedir. Partilerin bu formda hayatta kalabilmek için rekabet etmelerine gerek yoktur. Çünkü artık tüm partiler, kaynakların paylaşıldığı bir kartel biçimiyle hayatta kalabilmektedir (Katz ve Mair, 1995: 15-16).

Şekil 2.1 Kartel Partinin Oluşum Adımları

Kaynak: Young, 1998: 342

Young (1998: 342) kartel partinin oluşumunu incelerken nedensellik bağının göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Şekil 1. 1.'de Young kartelleşmenin adımlarını sıralamıştır. İlk olarak partilerin artan maliyetlere ve üyelerin düşük katılımı ile baş edememeleri onları farklı bir kaynağa yöneltmiştir. Bu yeni kaynak partilere finansman desteği sağlamaya başlayan devlet olmuştur. Ancak Young (1998: 342) bu kaynağın sadece paraya indirgenmesinin teoriyi eksik kıldığını vurgulamaktadır. Medya ve devletin diğer iletişim kanallarına hakim olmak da yine devlet kaynaklarına erişim kategorisinde değerlendirilmelidir. Diğer bir adım partilerin bu kaynaklardan azami miktarda faydalanabilmeleri için kendi aralarında gizli bir anlaşma yaparak rekabet seviyesini düşürmeleri ile oluşmaktadır. Son olarak yönünü devlete ve onun kaynaklarına dönerek, diğer partilerle anlaşma yapan partilerin sivil toplumla ilişkileri aşınmakta ve kartel parti karakteristiği ortaya çıkmaktadır.

2.2.2. Kartelin Tanımı ve Parti Siyasetiyle İlişkisi

Arz ve fiyatın talepteki değişimlere göre belirlendiği piyasalar rekabetçi piyasalar olarak tanımlanmaktadır. Arz ve fiyatın talepten etkilenmediği piyasalar ise rekabetçi olmayan piyasalar olarak tanımlanmaktadır. Rekabetçi olmayan piyasalar yeni aktörlerin girişlerinin engellendiği durumlarda tekel olarak ifade edilmektedir. Ancak piyasada sınırlı sayıda aktörün olduğu ve bu aktörlerin pazarın önemli bir bölümünü kontrol ettiği ve aktörlerin piyasada diğer aktörlerden bağımsız hareket etmediği, rekabetçi olmayan piyasalar oligopol piyasalar olarak tanımlanmaktadır (Pelizzo, 2003: 27-28). Aktörlerin fiyat ya da miktarı ya da her ikisini birden değiştirerek birleşmesine ise kartel denmektedir. Piyasa fiyatı, işbirliğinde oldukları sürece rekabete göre değil karteldeki aktörler tarafından belirlenmektedir. Oligopol piyasalarda bu şekilde rekabeti azaltarak, tüm firmaların aynı anda karlarını maksimum seviyeye çıkarması aktörler için hem çekici hem risklidir. Bu yüzden istikrarlı kartellerin sayısı azdır ve oluşmaları zordur (Blyth ve Katz, 2005: 39).

Oligopolistik piyasalarda aktörler rekabet dengesi yerine Cournot-Nash dengesi (aktörlerin birbirine egemen olmak yerine, birbirlerini uydu olarak görmeleri) yaratmayı tercih etmektedirler. Bu denge sisteminde her aktör, tüm oyuncuların maliyet yapısını ve piyasa talebi eğrisini net olarak bilmektedir. Bu denge her zaman kartelleşme oluşturmamaktadır. Ancak kartelci olasılıkları ortaya çıkarmaktadır. Bir aktör fiyat artışı ortaya koyar, kendini fiyat lideri ilan etmekte ve diğer aktörleri de kendi çizgisine revize edebilmektedir. Böyle bir durumda diğer firmalar da bu bütünün bir parçası olabilir ve kendi çıktılarını sınırlayarak tek taraflı sapma ile elde edecekleri kazançtan daha fazlasını elde edebilmektedirler. Parti politikasının kartelleşmesinin anlaşılması için, kartelleşmenin dinamikleri oligopol piyasalardaki kartelleşme incelenerek saptanmıştır. İlk olarak partilerin rekabetçi bir alanda sayısı beşten az olma eğiliminden bahsetmek mümkünse oligopol piyasaya benzetilebilmektedir. Oligopol piyasadaki kartelleşmede firmaların çıktılarını miktar olarak ifade edilirken, parti sistemindeki çıktılar partilerin politikaları olarak ele alınabilmektedir. Tüm bu benzerliklerin akabinde siyasi partiler ürettikleri politikaları sabitleyerek sistemi kartelize etmektedirler (Blyth ve Katz, 2005: 39).

Rekabetçi olmayan, sınırlı sayıda aktörün birbiriyle etkileşim içinde olduğu piyasalar oligopol olarak ifade edilmektedir. Rekabetçi piyasaların temel özelliği olan arz ve fiyatın talebe göre belirlenmesi, piyasanın kartelleşmesiyle değişime uğramaktadır. Aktörlerin rekabeti kendi aralarında kısıtlayarak, arz ve fiyatı talebe göre değil kendilerinin belirlemesi kartelleşmenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kartel kavramının parti politikasına uygulanması ise yarışan parti sistemlerinin oligopol piyasaya benzetilmesiyle başlamaktadır.

Sınırlı sayıda partinin yarıştığı bir parti sisteminde partilerin seçmen tercihlerinden etkilenme oranlarını azaltıp, diğer partilerle rekabeti sınırlandırmaları sonucunda kartel parti sistemleri ve kartel partiler ortaya çıkmaktadır.

2.2.3. Kartel Partinin Ekonomi Politikası

Değişen ekonomik ve siyasi koşullar hepsini yakala partilerinin istikrarsızlaşmasını ve yeni bir parti türü olan kartel partilerin doğmasını sağlamıştır. Kartel partileri, devletin partiler tarafından işgal edildiği ve sadece hayatta kalmalarını sağlamak için değil aynı zamanda alternatiflerine de üstünlük sağlayabilmek için kapasitelerini artırdıkları bir parti formu olarak tanımlanmaktadır (Enroth, 2017: 125).

Değişen ekonomik koşullar, parti rasyonalitesinin anlam kazanmasını ve ana akım partilerin ideolojik farklılıklarının azalmasını sağlamıştır. Kendi güvenlik ve hayatta kalmalarını sağlayacak ortak menfaate sahip olduklarını anlamaları bir kartel paydasında buluşmalarını kolaylaştırmıştır. Bu ilişkinin iki önemli yönü vardır. İlk olarak bir ekonomik kartelde, miktar teklifleri rolü oynamayı vaat eden politikayla birlikte politik rekabetin sınırlandırılmasıdır. Bu kartelde kamu görevleri özelleştirilerek, onları bağımsız ve politik olmayan kuruluşlara (sağlık reformu, AB komisyonu) devrederek parti rekabet alanından çıkarmışlardır. Ayrıca çeşitli yönetim modellerinin (yeni kamu yönetimi ve düzenleyici devlet) kabul görmesiyle teknik ve yönetsel uzmanlık, değerler ve siyasi tercihler üzerine olan sorunlara ayrıcalık kazandırılmıştır. Birçok konu ana akım partiler tarafından demagojik veya popülist bir şekilde engellenerek önerilen tekliflerin aralığını “gerçeklik” ve “sorumluluk” olarak sınırlandırılmaktadır. Tüm bu koşullar, üretilen fonların modern siyasetin gereklilikleri için yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bu yetersizlikler partilerin devlet kasasına dönmesini kolaylaştırmıştır. İkinci olarak devlet kaynaklarının paylaşılması, kartel partileri arasında olmakta ve hükümetteki ile dışarıdaki partinin maddi farklılıkları azaltılmaktadır (Katz ve Mair, 2009: 758).

Bolleyer ve Bytze (2014: 503), gelişmiş demokrasilerde siyasi partilerin, devletten aldıkları resmi ve bilinen kaynakların yanı sıra yine yasal ancak gri olarak tabir edilebilecek bir alanda gayri resmi kaynakları kullandıklarını tespit etmişlerdir. Gri bölge olarak ifade edilen bölge esasında yasal ancak kullanımın parti üyeleri tarafından etkin şekilde takip edilemediği alanlar olarak tanımlanabilmektedir. Bu bölgenin eksik veya belirsiz kurallar nedeniyle oluştuğu ve politik amaçlar için kullanılmamasının garanti edilemediği düşünülmektedir. Bu uygulamalar parlamento üyesi olmaktan elde edilen aidattan parti örgütü bütçesine kadar uzanabilmektedir. Partilerin sivil toplumla olan bağlarının zayıflaması onların

kontrol edilebilmelerini ayrıca güçleştirmektedir. Parlamento üyelerine verilen aidatların, nitelikli ve yetenekli kişileri cezp etmek için olduğu savunulmaktadır. Ancak partiler bu aidatlardan yaptıkları vergilendirme ile parti bütçesine katkı sunmayı amaçlamaktadırlar. Böylece resmi olarak tanımlanamayan ancak illegal de olmayan bir kaynak ortaya çıkmaktadır. Duverger (1974: 107) parti finansmanı için kitle partilerinde üyeleri ve kadro partilerinde zengin bağışçıları işaret etmiştir. Katz ve Mair bu tür toplumsal kaynakların yerini devlet kaynaklarının aldığı savunmaktadırlar. Bolleyer ve Bytzek (2014: 506), bu kaynakların doğrudan olabildiği gibi dolaylı olarak da gerçekleşebileceğini öne sürmektedirler. Dolaylı olarak tanımladıkları kaynaklardan birisini parlamento üyesi milletvekillerinden alınan parti vergileri olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda siyasi partilerin sivil toplumdaki koparak devletle olan ilişkisinin güçlendiği savunulmaktadır.

Blyth ve Katz (2005: 40) kartel partinin ortaya çıkmasında iki önemli unsurun rol oynadığını kabul etmektedir. İlk etkenin yukarıda da değinildiği üzere hepsini yakala partilerinin sınırlarına ulaşmasını ve ikinci etken olarak küreselleşme ve onun getirilerini kabul etmektedirler.

2.2.3.1. Neoliberal Politikalar ve Küreselleşmenin Kartel Parti Üzerindeki Etkisi

Küreselleşmeyle birlikte ideolojik ve maddi değişiklikler, özellikle de piyasa düzenlemesine devletin daha az müdahale etmesi, devletin dolayısıyla da partilerin rolünün azaldığı şeklinde yorumlanmıştır (Blyth ve Katz, 2005: 40). Bununla birlikte Koole (1996: 510), devlet müdahalesinin azaldığı argümanına karşı çıkmaktadır. Deregülasyon, adem-i merkeziyetçilik ve özelleştirme gibi popüler kavramların devletin rolünün küçüldüğünü kanıtlayamayacağını kabul etmektedir. 19. yüzyılda oy kullanma hakkının iki yönlü gelişmesi olmuştur. İlk olarak insanlar sivil topluma entegre olmuşlardır. Ancak diğer bir yandan da devlet toplum içerisinde daha nüfuzlu bir hale gelmiştir. Daha önce ailelerin, kilisenin ve işçi kooperatiflerinin yerine getirdiği toplumsal dayanışma rolünü zamanla devlet üstlenmeye başlamıştır. Firmalara ruhsat vermek, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi birçok hizmet devlet tarafından sunulur hale gelmiştir. Ancak 1970'lerde yaşanan krizlerle geçerli politikalar eleştirilmeye başlanmıştır. Devletin sağladığı birçok hizmet özel sektöre devredilmiştir. Böylece 1980-1990 yıllarında toplum, kamu ve özel sektör arasındaki alan ile yapılandırılmıştır. Ancak bu şekilde dahi devletin rolünün mutlak monarşilerden bile daha yüksek olduğunu savunmaktadır. Yaşanan bu radikal değişikliklerden siyasi partilerin de etkilendiğini kabul etmektedir. (Koole, 1996: 510).

Blyth ve Katz (2005: 40) küreselleşmenin parti kartelleşmesinde oynadığı rolü açıklamak için üç boyutlu bir analiz ortaya koymaktadır. İlk olarak ihracata olan bağımlılık ve doğrudan yabancı yatırımın iç yatırıma oranla artmış olmasının altını çizmektedirler. İkinci olarak açık sermayeye geçiş nedeniyle iç siyasi ekonominin tek taraflı olarak düzenlenmesinin yetersiz kaldığını belirtmektedir. Üçüncü olarak, devletlerin bu şekilde dışa bağımlı hale geldikleri için finansal piyasanın dinamiklerinden daha fazla etkilenmeye başladığını kabul etmektedirler. Böylece devletler iç piyasa temellerine güvenerek büyümek yerine piyasa duyarlılığına çekilmeyi tercih etmeye başlamışlardır. Bu şekilde ihracata olan bağımlılığın artması, ihracatın Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın da önemli bir parçası haline gelmesine neden olmuştur. Durumun siyasi partilere yansması ise, partilerin vergilendirme yoluyla kamusal harcamaları finanse etme kapasitesinin düşmesi olmuştur (Blyth ve Katz, 2005: 40). Hopkin (2003: 7), Batı demokrasilerinde parti örgütlerinin gelişiminin, aynı demokrasilerde kamu harcamalarının evrimi ile yakından ilişkili olduğunu savunmaktadır. Hopkin (2003: 7) kamusal harcamaların tarihsel süreçte üç aşamada gelişme gösterdiğini savunmaktadır.

İkinci dünya savaşı ve 1960 yılları arasında kamusal harcamaları genişlemiş ve devletler kamusal hizmetlere daha fazla pay ayırmıştır. İkinci aşamayı 1960 ve 1990'lı yılların başı olarak kabul etmektedir. Bu dönemde devletler artan işsizlik ve sosyal huzursuzluğu azaltmak için kamu harcamalarını daha da hızlandırmışlardır. 1990 yılı sonrasını üçüncü dönem olarak kabul etmektedir. Bu dönemde kamu harcamalarının azalmaya başlamış ve istikrarlı bir hale gelmiştir. Kamusal harcamaların geçirdiği bu aşamalar partilerin yapısı ve örgütlenmesini de etkilemiştir. İlk dönem olarak kabul edilen İkinci Dünya Savaşı ve 1960 yılı arası kitle partilerinin geliştiği bir dönem olmuştur. 1960 sonrası yüksek bire rekabet seviyesi ile partiler her kesime hitap etmeye çalışmışlardır. Rekabet ederken partiler kamusal harcamaları da yarışma için kullanmışlardır. 1990 sonrası dönemde ise partiler, geniş kamusal harcamalardan yoksun kalmış ve seçmen beklentisini düşürmeye yönelik politikalar üretmişlerdir (Hopkin, 2003: 8). Merkez bankasının bağımsızlaşması ve para politikasının da nispeten devlet müdahalesinden kurtulması, partilerin politika alanlarını azaltmıştır. Bağımsız bir merkez bankası, politikacıların artık ekonomik sonuç yaratmaktan ve yönetmekten çok fazla sorumlu olmadığı anlamına gelmektedir. Küresel ölçekteki her değişimin partilere yansması, genel olarak bir dizi reformun gerçekleşmesi ve akabinde yeni bir parti türünün ortaya çıkması şeklinde olmuştur. Bu yeni, alanı azaltılmış politik alan, sadece kartelleşmiş bir sistem yaratmakla kalmamış aynı zamanda Blyth ve Katz'a (2005: 44) göre seçmen ve partiler arasındaki ilişkilerde üçüncü bir dizi değişikliği de tetiklemiştir. Blyth ve Katz (2005:

44) bu konjonktürü, partilerin piyasa üzerindeki rekabet oranının azalması ve kartelleşmenin kolaylaşması olarak yorumlamaktadırlar (Blyth ve Katz, 2005: 44).

Blyth ve Katz'a (2005: 45) göre, değişen ekonomik ve kurumsal yapılar, partiler üzerinde iki yönlü bir değişikliğe neden olmuştur. İlk olarak politika için rekabetin azalması ile partilerin değişimden ziyade statükoyu korumalarının teşvik edildiğini savunmaktadır. Bu durumun rekabetçi politika alanını siyasi taahhütlerin arkasında bıraktığından en çok oyu alan parti için bile bir anlam ifade etmeyeceğini belirtmektedir. İkincisi, partilerin karşılıklı olarak beklentilerini küçültmesi, diğer partiler tarafından açıkça engellenmeden, ileride herhangi bir partinin olası bir hamle yapmasını önleyen bir dengenin oluşmasıdır. Hepsini yakala partileri sonrası kartelleşen partiler, parti fonlarını ve taahhütlerini, seçmenlere kamusal harcama sağlamayan maliyetleri ve seçimleri kaybetme oranlarını azaltacak şekilde yeniden yapılandırmışlardır. Blyth ve Katz (2005: 45) seçmen ve parti arasındaki ilişkiyi işçi ve işveren örneğiyle açıklamaktadırlar. Geleneksel olarak seçmenler partileri seçim dönemlerinde işe alan işverene benzetilmektedirler. Politik alanın azaltıldığı ve bazı konularda partilerin rekabet etmeme konusunda anlaştığı kartelleşmiş sistemde bu durum tam tersine dönmektedir. Kartelleşmiş bu sistemde artık partiler seçmenleri seçim dönemlerinde işe alan işveren konumuna geçmiştir. Blyth ve Katz (2005: 45) seçimlerden sonra seçmenlerin parti üzerindeki etkisinin büyük oranda azaldığı ve yeni seçimlere kadar parti üyelerinin tercihlerinin daha az önemsendiği bir yapının hakim olduğuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla kartel parti tezi hem partilerin örgüt içi hem de partiler arası sistemsel olarak hipotezler önermektedir.

Blyth ve Katz (2005), küreselleşme sürecinin başlaması ve neoliberal politikaların geçerlilik kazanması ile devletlerin rolünün değiştiğini ve bu durumdan partilerin örgüt yapılarının ve politikalarının etkilendiğini savunmaktadırlar. Küreselleşmenin devletin rolünü dolayısıyla da partilerin rolünü küçülttüğüne işaret etmektedirler. Bu argümana Koole (1996), karşı çıkmaktadır. Ona göre devletin düzenleme kapasitesi azalsa da hiçbir zaman yok olmamıştır ve parti politikası üzerinde etkili olmaya devam etmektedir. Blyth ve Katz (2005), küreselleşmenin devletlerin ihracata bağımlı hale geldiklerini ve dolayısıyla de devletin dış etkenlerden etkilenme hassasiyetinin arttığını kabul etmektedir. Böylelikle devletin dolayısıyla partilerin devlet içi düzenleme yaparken vergilendirme aracını kullanma kapasiteleri düşmüştür. Hepsini yakala partileri döneminde vergilerle kamu harcamaları yaparak krizleri aşma ve seçmen desteğini artırma politikaları ile hareket eden partiler, bu kaynaktan yoksun kalmaya başlamışlardır. Hopkin (2003) de Blyth ve Katz (2005) gibi kamusal harcamaların parti örgütlerinin gelişiminde etkili olduğunu kabul etmektedir.

Kamusal harcamaların üç dönemde sınıflandıran Hopkin, son evre olarak kabul ettiği 1990 sonrasını Blyth ve Katz gibi kamusal harcama kapasitesinin azaldığı bir dönem olarak kabul etmektedir. Bu dönemde partilerin seçmen beklentilerini düşürerek kartelleşmeye yöneldiklerini savunmaktadır. Blyth ve Katz küreselleşme ile başlayan kartelleşme sürecinin iki yönlü bir etkiye neden olduğunu kabul etmektedirler. İlk olarak kazanan ile kaybeden partiler arasındaki farkın azalmasının partiler arasındaki rekabet oranının azalmasına neden olduğunu belirtmektedirler. Bir diğer etkinin ise partilerin karşılıklı beklentilerini küçültmeleri sonucu beklenmeyen hamleleri önlemiştir. Partilerin, sistemsel olarak bu şekilde kartelleşmelerinin iç yapılarını da etkilediğini savunmaktadır. Partilerin kartelleşmeleri sonucu seçmenleri ve üyelerinin tercihlerine daha az duyarlı olduklarını savunmaktadır.

2.2.3.2. Kartel Partide Patronaj (Himaye) İlişkileri

Parti patronajı, siyasi partilerin taraftarlarının desteğinin süreklilik arz etmesi için onlara belirli yardımlar ve türlü aracı hizmetler sağlaması olarak tanımlanabilmektedir. Parti patronajı, diğer hususların eşit olması halinde kamu görevlerine öncelikli olarak partililerin atanması ile meşru kılınmaktadır.(Sarıbay, 2001: 33).

Kartel partilerinde ideolojik bağ ve parti kimliğinin daha da zayıfladığı görülmektedir. İdeolojik bağ ve aidiyet duygusunun olmadığı koşullarda ise patronaj, iyi bir kaynak seçeneği olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca kimlik ve ideoloji ile harekete geçirilen parti aktivistleri esnekliğe ihtiyaç duyulan yeni rekabet sisteminde liderlerin hareket alanını kısıtlayabilmektedir. Kitle partisinin egemen olduğu dönemde parti aktivistlerinin parti için yaptığı birçok çalışma artık kitle iletişim araçları ile yürütülmektedir. Seçim başarısı, kitle iletişim araçları üzerinden yapılan propagandalar ve onları izleyen seçmenlerin onayına indirgenmiş bir hal almaktadır. Parti üyelerinin yaptığı birçok işi artık medya operatörleri, pazarlamacılar ve reklamcılar almıştır. Dolayısıyla parti örgütünü geliştirmek artık parti tabanını genişletmek anlamına gelmemektedir (Kopecky vd., 2011: 6).

Kopecky vd. (2011: 6) tarafından parti patronajının kartel partilerde de devam ettiği kabul edilmektedir. Ancak bu himaye şeklinin kadro ve kitle partilerinde farklı şekillerde gerçekleştiği öne sürülmektedir. İlk farklılık parti himayesinin devlet kurumlarında olduğu görülmektedir. İkinci olarak kartel partideki bu patronaj türü parti içi dinamikleri de etkilemiştir. Bu şekilde parti içindeki bakanlar, milletvekilleri ve partinin önde gelenleri bu tahsis türünden sorumlu olmaktadırlar. Üçüncü farklılık ise kaynakların kimlere ve nasıl tahsis edileceği hususunda ortaya çıkmaktadır. Kadro partilerinde elitlere, kitle partilerinde tabanı genişletmek için üyelere yapılan kaynak tahsisi, kartel partilerinde partinin çıkarlarına

etkin bir şekilde cevap verebilecek, özel beceriye sahip kişilere yapılmaya başlanmıştır. Burada da tıpkı elit partilerde olduğu gibi kişisel ilişkiler temelinde atamalar yapılmaktadır. Ancak parti kaynak tahsis ettiği kişiden verimli bir cevap almayı beklemektedir (Kopecky vd, 2011: 6-8). Kitschelt'e (2000: 163) göre ise himaye ilişkilerinde yaşanan değişimlerin nedeni kartel partilerin ortaya çıkması değil, tüm dünyada gerçekleşen ekonomik değişimdir. Partilerin kamu kurumu ve kuruluşlarındaki etkisinin azalması ile patronaj güçleri zayıflamıştır. Partilerin eskiden meşru olarak kullandığı kamusal fonların artık görece onların kontrolünde olmadığını savunmaktadır. Özellikle basın kuruluşlarının çeşitlenmesi ve özerkleşmesi ile patronaj ilişkileri "skandal" veya popülist parti karşıtı kampanyalar ile basının hedefi haline gelmiştir. Dolayısıyla siyasi partilerin kamusal tabanlı iş, konut veya sigorta gibi teşvikler ile seçmenleri etkileme kapasitesi azalmıştır (Kitschelt, 2000: 168).

2.2.4. Kartel Parti Olma Göstergeleri

Katz ve Mair (2009: 761) kartelleşme göstergesi olarak bazı temel sorular üzerinde durmaktadır. Küçük partilere verilen sübvansiyonlar, artan maliyetlere karşı yeterli olup olmadığı soruların başında gelmektedir. Diğer bir gösterge rekabet alanının küçük ve daha büyük partilerde kapasite farklılığıdır. Rekabet kapasitesi kartelleşmenin önemli bir göstergesi olarak, mali açıdan üstünlük, gündem belirleyebilme ve partiler arası işbirliği noktalarında belirlemektedir. Diğer bir gösterge parti üyelerinin giderek profesyonelleşmesidir. Burada kastedilen profesyonelleşme, parti için çalışan anketör veya reklamcılara ek olarak temsilcilik görevine haiz politikacıların da profesyonelleşmesidir. Son olarak bir diğer gösterge, parti içi karar alma mekanizmasında plesibitçi demokrasinin hakim olmasıdır. Bu göstergenin üç boyutu; resmi üyelerle destekçiler arasındaki sınırın aşılması, doğrudan oy kullanma yönteminin yaygınlaştırılmasıyla parti liderliğinin sunduğu alternatifler arasından tercih yapılması ve merkezden üyelere tek yönlü bir iletişim kurulmasıdır. Young (1998: 342) kartel partinin ilk adımını üyelerin düşük katılımı sonucu partilerin artan maliyetler karşısında güçlük çekilmesi olarak tarif etmiştir. Bu durumda yönünü devlete dönen partilerle toplumun ilişkisinin aşındığı kabul edilmektedir.

Detterbeck (2008: 31) kartel partinin yerleşip yerleşmediğini üç boyutta incelemektedir. Partilerin yeni bir siyasi rol üstlenmeleri, yeni bir siyasi rekabet tarzı ve parti örgütündeki değişiklik olarak ele almaktadır. Kartelizasyon, parti değişikliğini tetiklemekten ziyade partinin devlet dairelerine hakim olmasını da kolaylaştırmaktadır. Detterbeck (2008: 33) örgütsel değişimin kartel partinin kurulması için ne yeterli ne de gerekli bir şart olmadığını kabul etmektedir. Detterbeck (2008: 37) ilk olarak siyasi partilerin farklı bir rol

üstlendiği tezi üzerinde durmaktadır. Siyasi partilerin daha önceki konularda da değinildiği gibi birçok demokratik işlevi bulunmaktadır. En temel işlevlerinin başında ise demokratik temsil gelmektedir. Politika ve kampanya oluşturarak oyları organize etmek ve seçmenlere alternatif oluşturmak misyonlarının yerini kartel parti ile partinin hayatta kalması ve kaynaklardan maksimum düzeyde yararlanabilmesi almıştır. Partiler yoluyla temsil, kartelleşme sonucu değişmekle kalmamış aynı zamanda demokratik meşruiyetini kaybettiği yönünde de eleştirmiştir. Enroth (2017: 124) bu sistemde partilerin yönettiğini ancak temsil etmediklerini savunmaktadır. Bu sorun çağdaş partili demokrasilerinin eleştirilerinden biri olmakla birlikte kartel parti teorisi ile şiddetlenmiştir.

Kartel partinin yerleşmesi ile oluşan bir diğer değişiklik siyasi partilerin rekabet tarzının değişmesi olmuştur. Kartel partileri kendi aralarında rekabeti sınırlayabilirken daha genel anlamda muhalefetin oluşmasına engel olamamaktadırlar. Bu durumun özellikle partilerin sivil toplumla devlet arasında etkili bir iletişim aracı olmayı bıraktığında ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Bu gruplar partilerin sivil toplum adına talepte bulunmalarının yerine kendilerinin partiden talep haklarının olduğunu savunmaktadırlar. Kurulmuş olan partilerin kimliklerini muhafaza edip etmedikleri ve yeni kurulan partilerin rekabet sürecine yeni perspektifler veya politik konular ekleyip ekleyememeleri de kartel partinin rekabet boyutu için önemli bir göstergedir. Kurulmuş olan partilerle yeni kurulan ya da radikal partilerin hükümet programlarındaki farklılık da göstergelerden birisidir. Diğer bir gösterge hükümetteki değişikliklerdir. Ancak bu gösterge her zaman belirleyici değildir. Hükümet programlarındaki değişiklikler, küresel, demografik veya birliklere üye olmaktan da kaynaklanabilmektedir (Detterbeck, 2008: 37).

Detterbeck (2008: 34) kartel parti ile gelen son değişikliğin örgüt içi yapıda olduğunu savunmaktadır. Partinin devlet dairelerindeki üstünlüğünün ilk gösterge olduğunu söylemektedir. Bir diğer göstergenin ise parti içindeki bölümlenmenin dikeyleşmesi olarak ifade edilmektedir. Parti üyeliğindeki düşüş ise yine kartel partinin örgüt içerisinde gerçekleştirdiği değişiklikler olarak görülmektedir. Detterbeck (2008: 31) kartel parti örgütlerinin üç önemli özelliğe sahip olduklarını savunmaktadır. İlk boyut kamu kurumlarında partinin üstünlük sağlamasıdır. İkinci boyut, parti aktivistlerinin marjinalizasyonudur. Son boyut ise, partinin her düzeyinin birbirinden özerk olduğu stratarşik yapıya sahip olmasıdır (Detterbeck, 2008: 32-33).

Yukarıda belirtilen kartel parti olma göstergeleri neden-sonuç ilişkisi içerisinde sırasıyla:

1.Partilerin, değişen ekonomik yapı ve üyelerin düşük katılımı nedeniyle artan maliyetler karşısında güçlük çekmeleri

2.Partilerin kaynak için devlete yönelmesi ve üyelerinden görece bağımsızlaşmaları

3.Devlet kaynaklarından daha fazla faydalanabilmek ve sürdürülebilir kılmak için rekabeti kısıtlamaları ve yeni partileri dışlamaları

4.Siyasi partilerin temsil kapasitelerinin düşmesi ve birbirlerine benzemeleri sonucu toplumda partilere ve siyasi faaliyetlere katılımın düşmesi olarak ifade edilebilmektedir.

2.2.5. Parti ve Devlet İlişkisinin Kartel Parti Üzerindeki Etkisi

Van Biezen ve Kopecky (2014: 170) kartelleşmeyi iki yönlü ele almaktadırlar. İlk olarak partilerin seçmen ve üyeleriyle olan ilişkileri ve ikinci olarak partilerin devletle olan ilişkileri temelinde incelemektedirler. Parti ve devlet ilişkisinin üç boyutu olduğunu savunmaktadırlar: partilerin devlete olan bağımlılığı, partilerin devlet tarafından yönetimi ve devletin partiler tarafından ele geçirilmesi. İlk unsur partilerin devlet sübvansiyonlarına olan bağımlılığından oluşmaktadır. İkinci boyut, siyasi partilerin örgütlenmesi ve davranışının kamu hukuku kapsamında düzenlenmesini içermektedir. Son olarak ise devlet idari örgütündeki atamalarda partiler himayesinin altını çizmektedir (Van Biezen ve Kopecky, 2014: 170).

Partilere devlet sübvansiyonunun başlaması kartel partinin oluşumu için önemli bir noktadadır. Kamu sübvansiyonlarının verilmeye başlanması, siyasi partilerin üyelerine ve onların aidatlarına olan bağımlılığını devlete olan bağımlılık formuna sokmuştur. Ayrıca kamu sübvansiyonları, partilerin statükoyu koruma eğilimlerini güçlendirmiştir. Yeni partilerin sisteme girmesi istenmemiş ve sonuç olarak kartelleşme beslenmiştir. Partilere yapılan kamu finansmanı, Almanya ile başlamış ve ardından birçok doğu ve batı Avrupa ülkesi tarafından takip edilmiştir. Ancak yeni kurulan ve kurulmuş olan demokrasilerde, partilere yapılan devlet finansman desteği, parti ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi de farklı şekillendirmiştir. Kamu finansmanı eski demokrasilerde demokratik gelişimin kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkarken yeni demokrasilerde partilerin kurumsallaşmasını sağlasa da parti ve sivil toplum arasındaki bağların yapısını olumsuz etkilemiştir. Yeni demokrasilerde kamu finansman desteği partilerin yukarıdan aşağıya ve merkezileşmiş bir yapıya kavuşmasına neden olabilmektedir. Kamu finansmanı, partilerin diğer mali kaynaklarını yok etmese de Van Biezen ve Kopecky'ye (2014: 172) göre partiler, özel bir dernekten yarı kamu kurumları haline gelmiştir. Kitschelt (2000: 154), düzenlemelerin artması ile partilerin temsil, hesap verebilirlik ve güven kapasitelerinin azaldığını ve partilerin işlevlerinde aşınma

yaşandığını iddia etmektedir. Ayrıca partilerin seçmenlerinden ve üyelerinden uzaklaşması ile devletin siyasi partilere yönelik düzenlemelerinin artması arasında nedensellik ilişkisi olduğunu savunmaktadır (Kitschelt, 2000: 154).

Devlet ve siyasi partiler arasındaki ikinci boyutu oluşturan nokta partilerin giderek daha fazla kanuni ve anayasal tanımlamalara maruz kalmasıdır. Böylece siyasi partilerin iç düzenleri, kapsamaları ve faaliyetleri bu düzenlemelere uygun olarak oluşmaktadır. Bu düzenlemelerin kartelleşmeye etkileri ise birkaç hususta açıklanabilmektedir. İlk olarak kurallar ile partilerin kamu kaynaklarına ve medyaya erişiminin kapsamı belirlenebilmektedir. İkinci olarak, bu kurallardan tüm partiler etkilenirken aynı zamanda bu kuralları belirleyen, yönetme görevleri ile partilerdir. Dolayısıyla bu miktarları ve kısıtlamaları belirlemede görevi de yine partiler tarafından yerine getirilmektedir. Bu şekilde belli partilere kaynaklardan daha fazla yararlanmayı sağlayacak kurallar oluşturulurken, sisteme yeni giren partilerin kaynaklara erişimi kısıtlanabilmektedir. Van Biezen ve Kopecky (2014: 174) siyasi partilerin devlet düzenlemelerine çok fazla maruz kalmasının, partilerin demokratik işlevlerinde(özellikle iç örgütlerinde) bir zayıflama yaratacağını savunmaktadırlar.

Katz ve Mair'e (1995: 16) göre kartel partisinin ortaya çıkışını kolaylaştıracak koşullar göz önünde bulundurulduğunda, partilere devlet yardım ve desteğinin en fazla olduğu ülkelerde belirgin hale gelmektedir. Bu nedenle devlet desteğinin fazla olduğu Norveç, İsveç, Avusturya, Danimarka, Finlandiya ve Almanya gibi ülkelerde bu parti türünün oluşma olasılığı daha yüksek görünmektedir. Oluşan bu politik kültürde, partiler arası işbirliği ve barınma geleneği kolay yerleşen bir süreç olabilmektedir. Bu ülkelere karşılık İngiltere gibi bir devletin partilere daha az destek sunduğu ve dolayısıyla himaye imkanlarının sınırlandığı ülkelerde kartel partinin oluşumu güç görünmektedir (Katz ve Mair, 1995: 16-17). Blyth ve Katz (2005: 53) orijinal makaleden (Katz ve Mair, 1995) sonra yayınladıkları yazılarında kartel partinin farklı yönlerine değinmişler hatta bazı noktalarda orijinal metne karşı çıkmışlardır. Orijinal metinde Katz ve Mair (1995), partilerin devlet sübvansiyonuna daha fazla bağımlı hale geldiğini ve bu doğrultuda düzenlemelerin yüksek olduğu ülkelerde kartelleşmenin daha fazla görülebileceğini öne sürmüşlerdi. Ancak Blyth ve Katz (2005: 53), yıllar sonra bu argümana kartelleşmenin daha birçok boyutu olduğunu ve düzenlemelerin yüksek olmadığı (ABD, İngiltere) ülkelere analiz yapmışlar ve kartel partinin bu ülkelerde de oluşabildiğini ileri sürerek karşı çıkmışlardır.

2.2.6. Kartel Parti ve Demokrasi

Diğer parti türlerinde olduğu gibi kartel partinin oluşumu da demokrasinin geçirdiği revizyonlara dayanmaktadır. Katz ve Mair (1995: 21) bu modeldeki demokrasinin özünün, sabit bir siyasi parti menüsünden seçim yapmaya dayalı olarak işlediğini savunmaktadırlar. Partiler, devlet makamlarını işgal etme ve hükümet performansı için yarışan lider grupları konumundadır. Önceki modellerde değişiklikler, genel olarak parti ofisinin içinde olmaktadır. Ancak kartel parti modeli bazı büyük partilerin de kesin olarak dışarıda olmadığı bir sisteme neden olmuştur. Bu durum parti programlarının benzeşmelerini ve kampanyaların çekişmeli olmaktan ziyade üzerinde anlaşmaya varılmış bir yapıda olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla da seçim sonuçlarının hükümet eylemlerini belirleyebilme kapasitesinde daralma olduğu söylenebilmektedir. Ayrıca parti üyeleri ile ayrılanlar arasındaki ayrımın bulanıklaşması, seçmenlerin memnuniyetsizliklerini cezalandıramamalarına neden olabilmektedir. Seçim sürecine katılım meşru bir kanalı ima ederken diğer seçenekler daha etkili olabilse de daha az meşru gösterilebilmektedir. Demokrasinin anlamı, toplumsal değişimden ziyade toplumsal istikrar haline gelmekte ve seçimler demokrasinin onurlu bir parçası durumuna gelmektedir. Bir başka ifadeyle demokrasi, sivil toplum tarafından devletin sınırlandırılması ve kontrol edilmesi anlamına gelirken, devlet tarafından sivil topluma hizmet olarak sunulan bir anlama kavuşmaktadır. Siyasi partiler, hayatta kalabilmek için gerektiğinde işbirliği yapmaktadır. Dolayısıyla seçmenin çıkarı yerine sistemde kalabilmek adına diğer partilerle anlaşabilmektedir. Bu durumun sonucu olarak partiler arası rekabet azalmaktadır. Ayrıca siyasi temsilciler siyaseti bir meslek olarak gördükleri için siyasal muhalefete yaklaşımı da iş güvencesi temelinde olabilmektedir (Katz ve Mair, 1995: 21-23).

Katz ve Mair (2009: 762), kartel sistemi koşullarında demokrasinin nasıl düzenleneceği, meşrulaştırılacağı ve sürdürülebileceği sorularını araştırmaktadırlar. Partilerin yaşadığı bu temel değişimler, modern demokrasinin ne yöne gittiği sorularını da beraberinde getirmektedir. Katz ve Mair yaşanan bu dönüşümle demokrasinin içinin boşaltıldığı fikrini savunmaktadır. Siyasi partilerin yönetimi örgütleme görevlerini yerine getirmesi ancak temsil görevini aşındırması alternatif sivil toplum kuruluşlarına yönelme ve demokratik bir krizle sonuçlanacaktır. Ancak politik olmayan bu yeni oluşumlar demokrasinin örnek biçimleri olarak sunulurken kendilerinin de kartelleşme ihtimalleri göz önünde bulundurulmalıdır.

2.2.7. Kartel Partinin Sınırlılığı

Kartelleşme, sistem içindeki partilere belli aç ve oranlarda güven sağlasa da birtakım riskleri de bünyesinde barındırmaktadır. Kartel içindeki partiler bu risklerle karşı karşıya kaldıklarında büyük krizler yaşayabilmektedirler.

İlk olarak kartel partilerin yukarıda da değinildiği gibi temsil kapasitesi zayıflamakta ve bunun yerine kaynaklardan maksimum düzeyde yararlanabilmesi ön plana çıkmaktadır. Bu durum seçmenin çıkarlarını savunmasını zorlaştırmakta ve partilerin alternatifi örgütleri kurmaya ve onlara katılmaya yönlendirmektedir. Katz ve Mair'e göre bu aşamada devreye çıkar grupları (meslek örgütleri, sendikalar) girmektedir (1995: 25). Ancak kurulmuş ve daha eskilere dayanan çıkar grupları, devletle partilerden farklı olmayan ilişkiler geliştirmişlerdir. Neokorporatizm olarak nitelendirilen bu durum iyi davranış karşılığında bazı gruplara güvence ve ayrıcalık verilmesidir. Böylece her iki grupta da kendine yer bulamayan kısa ömürlü ve keskin grupların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Karteldeki partilerin karşılaştığı bir diğer sorun, kendilerini korumak adına yarattıkları mekanizmanın iç çelişkiler barındırıyor olmasıdır. Kartel partileri örgüt içi muhalefeti sınırladıkça geri bildirim mekanizmasının işleminde aksaklıklar olacak ve seçmen nezdinde memnuniyetsizlikler giderilemeyecektir. Ayrıca kartel dışında kalan oluşumlara konulan engeller, kartel partilerinden rahatsız kişilerin desteğini harekete geçirebilmektedir. Nasıl ki elit partiler kitlesel partilerin ortaya çıkması için gerekli siyasal ve toplumsal koşulları oluşturdu, aynı şekilde kitlesel partiler de hepsini yakala (catch-all) partileri için gereken koşulları oluşturmuştur. Ve nihayet kartel partilerinin başarısı da kaçınılmaz olarak kendi muhalefetini üretmiştir (Katz ve Mair, 1995: 24).

Kartel partilerin karşılaştığı güçlüklerden bir diğeri; siyasi partilerin oluşturdukları kartel ile meclisten istedikleri düzenlemeleri geçirmelerine, siyasi piyasalarda yönetici olmalarına ve devlet kaynaklarını kendilerine tahsis etmelerine rağmen bunları yaparken tam olarak özerk olmamalarıdır. Birçok düzenleme hukuki kurumları da kapsadığından, mahkemeler ve anayasal kısıtlamalar da düzenlemelerin beraberinde gelmiştir. Bu duruma, Kanada Yüksek Seçim Mahkemesinin parti kaydının kazanılması için en az 50 randevu olması şartını bozması örnek gösterilebilmektedir (Katz ve Mair, 2009: 759).

Katz ve Mair'e göre, kartel partilerin karşı karşıya kalabileceği bir başka risk faktörü de karteldeki partilerden bir tanesinin ya da daha fazlasının çekilme olasılığıdır (2009: 759). Çekilen partiler hem parlamentoda hem de genel seçimlerde, üzerinde anlaşılmış rekabetin bozulmasına ve kartel partinin temel amacı olan hayatta kalma ve kaynaklardan

maksimum düzeyde yararlanma hedeflerine zarar verecektir. Bu durumun örneği Almanya’da Yeşiller Partisi’nin kartelden çıkması ile yaşandığını söylemek mümkündür.

Hopkin (2003: 8) kartel partilerin kamu harcamaları aracından nispeten yoksun kalışının ve kontrolü dışındaki kaynaklara bağımlı olmasının onları savunmasız ve istikrarsız bir hale getirdiğini savunmaktadır. Ayrıca kartel partilerine üye desteğinin azalması onları kamusal sübvansiyona bağımlı kılmıştır. Hopkin (2003: 8) bazı durumlarda kamusal sübvansiyonun partiler için yetersiz kalacağını ve bu durumda partilerin yasa dışı yollarla gelir elde etmeye yöneleceklerini öngörmektedir. Böylece uzaklaşan seçmenin de partiye daha çok yabancılaşacağını öngörmektedir (Hopkin, 2003: 9).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARTEL PARTİ MODELİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

3.1. Kartel Parti Modeline Yönelik Eleştiriler

Kartel parti hipotezi 1995 yılında Katz ve Mair tarafından ortaya konulduktan sonra birçok açıdan eleştirilmeye başlanmıştır. Koole, Kitschelt, Detterbeck ve Hopkin kartel parti modelinin çeşitli yanlardan eksikliklerini ve çelişkilerini tartışmışlardır.

İlk olarak kartel parti kavramının ortaya konmasına yönelik eleştiriler açıklanacaktır. Bu başlık altında, kavramın net olmadığı, yeni bir tür olma konusundaki yetersizliği, barındırdığı çelişkiler ve birçok soru işareti oluşturduğu yönündeki eleştirilere yer verilecektir. 3.1.3. başlığında kartel partinin rekabet temelinde ortaya koyduğu hipotezlere yönelik eleştiriler incelenecektir. Bu başlıkta, partilerin rekabeti kısıtlamadığı, yeni partilerin dışlanmadığı, yeni partileri dışlamaya yönelik koruyucu önlemlerin kartel partinin ortaya çıkmasından önce de bulunduğu ve rekabetin azaldığı kabul edilse dahi nedeninin kartel partiyle açıklanamayacağı eleştirileri incelenecektir. 3.1.4. başlığı altında partilerin kamusal kaynaklara erişimi temelinde kartel parti eleştirilerine yer verilmiştir. Kartel partinin hipotezi olan yerleşik partilerin kamusal kaynaklara imtiyazlı erişimine karşılık; her partinin kamusal iletişim kaynaklarına eşit olarak erişmesi, kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi ile devlete ait iletişim kanalının tekelliğini yitirmesi, kamusal kaynakların partiler için yetersizliği ve kamusal finansmanın her zaman eşitsizliğe yol açmayacağı görüşleri ortaya konmuştur. 3.1.5. başlığında kartel partinin devlet ve sivil toplumla olan ilişkileri eleştirilmektedir. Sivil toplum-devlet ve parti ilişkisinin durağan bir çerçevede ele alınması, bu ilişkileri açıklarken reaksiyonların eksik bırakılması ve kartel partinin seçmen nezdinde memnuniyetsiz olunması hipotezinin ampirik göstergelerle çelişmesi, kartel partinin önerdiği devlet-sivil toplum ve parti arasındaki ilişkiye yönelik temel eleştirilerdir. 3.1.6. başlığında kartel parti örgüt yapısına yönelik eleştiriler incelenmiştir. İlk olarak kartel partinin savunduğu stratarşik örgüt yapısı belli açılardan eleştirilere maruz kalmıştır. Daha sonra partilerin üyeleriyle olan bağlarının koştugu argümanına karşı çıkan eleştirilere yer verilmiştir.

3.1.1. Kartel Parti Kavramına Yönelik Eleştiriler

Koole (1996: 516), 1996 yılında yayınladığı “Kadro, Hepsini Yakala Ya Da Kartel Mi? Bir Yorum” adlı makalesinde, kartel partinin eksik ve çelişkili yanlarını tartışmıştır. Makalesinde kartel parti olma özelliği taşıyan birçok partinin, kavramın ortaya konulmasından önce de varlık gösterdiğini savunmaktadır. Patronaj ilişkilerinin kartel partinin

kavramsallaştırılmasından önce, 19. yüzyıl sonlarında yapılan çalışmalarda zaten öne çıktığını ve iktidarda olan partilerin devletin kaynaklarına ulaşma çabalarının uzun yıllardır olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca partilere yapılan kamusal yardımların 1960'lı yıllarla başladığını ve partilerin bu gelirleri artırma yeteneklerinin onları tabanlarına daha az duyarlı hale getirdiğini söylemektedir. Tüm bunlara rağmen kartel parti kavramlaştırılmasının ne kadar doğru olacağını araştırmaktadır (Koole, 1996: 516). Hopkin (2003: 1) de Koole ile aynı şekilde kartel parti terimi ortaya çıkmadan önce de Avrupa'da birçok partinin kartel parti özelliği gösterdiğini savunmaktadır. Özellikle Güney Avrupa'daki birçok devletin (İtalya, Yunanistan, Portekiz, İspanya ve bir dereceye kadar Fransa) kartel parti teorisi ortaya atılmadan önce kartel parti özellikleri gösterdiklerini kabul etmektedir (Hopkin, 2003: 2).

Koole (1996: 508), kartel parti teorisini değerlendirirken kavramın yeterince açık olmadığından bahsetmektedir. Katz ve Mair'in (1995) kavramı açıklayıcı bir şekilde ortaya koymaktansa, modelin özelliklerini açıklamayı tercih ettikleri noktasında eleştirmektedir. Tanımın açık olmayışının yanı sıra partilerin bireysel özelliklerinden değil sistemsel olarak birbirleriyle olan ilişkilerinin özellikleri yer almıştır. Ayrıca kartel partinin sadece yarışan büyük partiler nezdinde değerlendirildiği fikrini savunmaktadır (Koole, 1996: 508). Kitschelt (2000: 155) de kartel parti teorisinin ortaya koyduğu argümanların bir kısmının açık olmadığını görüşüne katılmaktadır. Siyasi partilerin seçmenlerinden ve üyelerinden neden uzaklaştığı ve bu sürecin parti yönetimince nasıl sürdürüldüğü sorularının cevapsız kalmasına işaret etmektedir. Ona göre rakip parti politikacıların seçmen kitlesi için daha duyarlı davranarak oylarını neden artırmaya çalışmadığı diğer bir soru işaretini oluşturmaktadır. Siyasetçilerin temsil işlevini engelleyen ve parti yöneticilerinin yasama organında ve hükümetteki stratejilerini şekillendiren tercihlerinin nelerden oluştuğu sorusunun da açıklığa kavuşturulmadığını belirtmektedir. Katz ve Mair'i bu sorulara açıkça cevap vermemekle eleştirmektedir. Ancak mantık yürütmeye bazı soruların cevaplarının bulunabileceğini öngörmüştür (Kitschelt, 2000: 155).

Katz ve Mair (1996: 526), kartel parti kavramının net olmaması yönünde yapılan eleştirileri haklı bulmaktadırlar. Kavramın açıkça tanımlanmamasının nedeni olarak, modelin ilk aşamalarında olmasını göstermektedirler. Kartel parti modelinin sistemsel düzeyde özelliklerine değinildiğinin ancak partilerin bireysel özelliklerinin yeterince açıklanmamasının eksiklik olduğu görüşüne ise karşı çıkmaktadırlar. Partilerin sistemden kaynaklı özelliklerinin iç yapılarına olan etkilerinin göz önünde bulundurulduğunu ifade etmektedirler. Dolayısıyla partilerin birbirleriyle olan ilişkilerinden öte bireysel özelliklerinin de varsayılmaya çalışıldıklarını savunmaktadırlar. Ayrıca literatürde partilerin birbirleriyle olan ilişkilerinin iç

yapılarına olan etkilerinin literatürde kullanılan, kabul görmüş bir yöntem olduğunu öne sürmektedirler. Kirchheimer'in (1966) hepsini yakala partilerini sınıflandırırken aynı yöntemi kullandığını ve bu yöntemin iyi bir örneği olduğunu savunmaktadırlar (Katz ve Mair, 1996: 526).

Koole (1996: 517) ortaya koyduğu argümanların, kartelin olmadığı anlamına gelmediğini savunmaktadır. Kartellerin olabileceğini ancak yeni bir parti türü olarak ifade edilemeyeceğini savunmaktadır. Ayrıca kartel parti kavramının model olarak kullanılmasının siyasi partiler çalışan bilim insanları için karışıklık yaratacağını öne sürmektedir Koole (1996: 517) yeni bir tür oluşturup kartel parti kavramını kullanmak yerine, kartel partilerin bireysel partilerle olan çeşitli benzerliklerinin incelenmesinin daha doğru olduğunu savunmaktadır (Koole, 1996: 517-518). Koole (1996: 520) siyasi parti araştırmacıları yeni bir bakış açısının gerekli olduğunu savunmaktadır. Yeni bir parti türünün geçerliliğini veya daha iyi olduğunu test etmeden önce partilerin hangi koşullarda ve nasıl ortaya çıktığının önemini vurgulamaktadır. Ona göre kartel parti gibi yeni bir türü betimlemeden önce diğer parti türleriyle kartel partinin benzerlik ve farklılık noktalarının net bir şekilde ortaya konması gerekmektedir. Daha sonra bu yeni türün oluşmasında etkili güçlerin neler olduğunu açıklanmalıdır. Hangi ülkelerde kartel partileri neden oluşur veya neden başka ülkelerdeki partiler kartel olarak adlandırılmaz gibi soruların cevaplanmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Tüm bu eleştirilerinin yanı sıra Koole, Katz ve Mair'in partilerin sonunun gelmediği argümanına katılmaktadır (Koole, 1996: 521).

Katz ve Mair (1996: 529) kartel parti özellikleri gösteren parti yapılarının daha önceden ortaya çıktığını ancak yeni bir parti türü olarak tanımlama yapmanın gereksiz olduğu yönündeki eleştirileri cevaplamışlardır. Katz ve Mair (1996: 529), kartel parti benzeri örgütlenme ve ilişkilerin, Batı Avrupa ülkelerinde 1970'lerden önce ortaya çıktığını kabul ettiklerini söylemektedirler. Ancak onların iddialarının bu örgütlenme ve ilişkilerin yaygınlık kazanmaya başlamasıdır. Kartel parti türü de bu şekilde kavramsallaştırılabilmektedir. Özellikle 1945 yılından sonra büyük partilerin iktidara gelmesinin gözden kaçırılmaması gereken bir detay olduğunu savunmaktadırlar. Bu durum artık Avrupa demokrasilerinin genel bir özelliği haline gelmeye başlamıştır (Katz ve Mair, 1996: 529). Tüm bunlara rağmen Katz ve Mair (1996: 532) baskın bir parti türü önermediklerini söylemektedirler. Parti örgütlerinin gelişimini etkileyen dinamikleri ortaya koyarak yeni bir tür için olumlu ya da olumsuz koşulların araştırılması amaçlanmıştır. Koole'nin diğer parti türlerinin gelişiminin incelenmesi ve değişikliklerin onlar üzerinden saptanması gerektiği görüşünün bir parti türü menüsü oluşturacağını söylemektedirler. Bunun yerine Katz ve Mair (1996: 532), ceteris

paribus (sonucu etkileyen birçok değişken içerisinde bir tanesinin incelenmesi) yöntemiyle modelin oluşumuna etkili bazı değişkenleri (devlet finansmanı, seçmen tercihi gibi) ele aldıklarını savunmaktadırlar. Tüm özelliklerinin ampirik göstergelerle desteklenen ve hiçbir çelişkisi olmayan herhangi bir tür (kitle, kadro ve catch-all) olmadığına da dikkat çekmektedirler. Yapmak istediklerinin parti siyasetinin değişen yapısında kayda değer bir gelişmenin meydana geldiğine dikkat çekmek ve dünyadaki diğer örneklerin ortaya çıkarılmasını sağlamak olduğunu savunmaktadırlar. Kartel partinin yeni bir tür olarak kabul ettiklerini belirtmekle birlikte Koole'nin eleştirilerini yanlış bulmadıklarını belirtmektedirler. Daha ziyade kartel parti literatürüne farklı vurgulamaların katkısı olarak gördüklerini belirtmektedirler (Katz ve Mair, 1996: 532).

Koole (1996), Kitschelt (2000) ve Hopkin (2003) yayınladıkları makaleler ile kartel partinin eksik veya çelişkili yönlerini eleştirmişlerdir. Koole ve Hopkin kartel parti hipotezinin ortaya konulmasından önce zaten kartel parti özellikleri gösteren partilerin Avrupa'da varlık gösterdiklerine dikkat çekmektedirler. Katz ve Mair (1996) ise eleştirilere cevap olarak yayınladıkları makalelerinde, teorinin ortaya konulmasından önce kartel partilerin varlık gösterdiğini kabul etmektedirler. Ancak kartel partiyi yeni bir model olarak sunmalarının nedeni olarak, bu örgütlenme ve ilişki biçiminin yaygınlık kazanmasını göstermektedirler. Kartel partinin kavramsallaştırılması ve yeni bir model olarak ortaya konulmasına yönelik bir diğer önemli eleştiri noktası, kartel parti kavramının yeterince açık ve net olmaması ve birçok soruyu cevapsız bırakmasıdır. Katz ve Mair cevap olarak yayınladıkları makalelerinde, kartel partisi hipotezinin açıklayıcı öğelerden yoksun olmasını, teorinin çok yeni olmasıyla ilişkilendirmektedirler. Koole (1996) kartel parti gibi yeni bir model ortaya koymanın siyaset araştırmacıları için karışıklık yaratacağı ve dolayısıyla böyle bir model geliştirmektense kabul görmüş diğer modellerin (kadro, kitle ve catch-all) yaşanan değişikliklerle değerlendirilmesinin daha doğru olacağını savunmuştur. Katz ve Mair (1996) bu görüşün partiler menüsüne yol açacağını ve dolayısıyla bu menüde bulunan bir parti türünü değişimleri açıklamak için seçmek durumunda kalınacağını vurgulamışlardır. Katz ve Mair böyle bir zorunlulukla karşı karşıya kalmaktansa, sonucu etkileyen birçok değişken arasından belirli değişkene odaklanmayı tercih etmişlerdir. Geliştirmiş oldukları modelin amacının ise parti siyasetinde yaşanan değişiklere dikkat çekmek ve dünyadaki örneklerin ortaya çıkarılmasını sağlamak olduğunu çizmektedirler.

3.1.2. Partiler Arası Rekabet Temelinde Kartel Partiye Yönelik Eleştiriler

Koole (1996: 516) kartel parti ile yeni partilerin dışlanması argümanının kartel teorisini güçlendirmedigini savunmaktadır. Aksine oy mobilizasyonunun (hareketliliğinin) daha da yükseldiğini ve böylece yeni partilerin sandalye kazanma şanslarının arttığını kabul etmektedir (Koole, 1996: 516). Detterbeck (2001: 18) de yeni partilerin dışlanması argümanının sorunlu olduğunu öne sürmektedir. Yeni partilerin parlamentoya girdikten sonra orantılı temsil için gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmeye girişmediğini savunmaktadır. Almanya Yeşiller Partisi'ni örnek göstererek, parlamentoya girdikten sonra partinin seçim barajını kaldırmaya, medya ve kamusal finansmana orantılı erişime yönelik adım atmadığını vurgulamaktadır (Detterbeck, 2001: 18). Koole ayrıca seçim sistemlerinin yeni partileri dışlamaya yönelik bu iddiayı güçlendirmeyeceğini savunmaktadır. Çünkü çoğu seçim barajının 1970'li yıllardan önce oluşturulduğunu öne sürmektedir. Kartel parti teorisinin önemli bir argümanı olan siyasi partilerin rekabeti sınırlamaları savı Koole'ye (1996: 516) göre gerçeği yansıtmamaktadır. Ona göre partiler arasındaki rekabet her zamankinden daha sert hale gelmiştir. Detterbeck (2001: 18) de Koole ile aynı şekilde kartel parti teorisinin ortaya koymuş olduğu partiler arasındaki rekabetin kısıtlanması argümanının gerçeği tam olarak yansıtmadığını savunmaktadır. Kurulu partiler arasında politika farklılığının devam ettiğini ve dolayısıyla kartelin “seçimlerin anayasanın onurlu birer parçası” haline geldiği hipotezine karşı çıkmaktadır. Siyasetçilerin yeni elit bir sınıf oluşturduğu iddiasına katılmakla beraber rekabetin azaldığı görüşünü desteklememektedir (Detterbeck, 2001: 18).

Kitschelt (2000: 166), kartel parti modelinin öne sürmüş olduğu rekabetin azaldığı argümanına katılmaktadır. Ancak rekabetin azalmasını partiler arası bir anlaşma olarak ele almamaktadır. Ona göre partiler arasındaki programatik mesafenin azalmasını anlamak için politik-ekonomik değişimlerin incelenmesi gerekmektedir. Sosyalist ekonominin ve onun radikal alternatiflerinin geçerliliğinin yitirmesi ve birçok sosyalist planlı ekonominin kapitalist ekonomiye geçmesi ile politik çeşitlilik azalmaya başlamıştır. Radikal parti programlarının birçok seçmene hitap edememesi partilerin stratejik değişiklikler yapmasına neden olmuştur. Rekabetin ve partiler arasındaki mesafenin azalması iç değişkenlere de bağlanmaktadır. Zorunlu oylama, iki partili sistemlerde seçmenin desteklediği partiden ziyade yakın bulunduğu partiye oy vermesi ve kendi partisini kuramayan politikacıların rasyonel karar vererek iki partiden birine katılması partiler arasındaki rekabetin azalmasına neden olan iç dinamikler olarak gösterilmektedir. Kitschelt (2000: 167) bu sistemin yeni partilerin sisteme girmesi, stratejik seçmenlerin geri çekilmesi veya seçmenin ılımlı partileri cezalandırmak için alternatif bir partiye oy vermesiyle çökeceğini savunmaktadır. Buna karşılık Katz ve Mair'i

partilerin kartel oluşturma nedenlerinin iç dinamiklerini yeterince açıklamamakla eleştirmektedir. Ayrıca karteldeki partilerin topluca hayatta kalma mantığından öte tek başına oylarını maksimize etme güdüsünün daha yüksek olacağını savunmaktadır. Siyasetçilerin iktidar ve liderlik için rekabet etme güdülerinin bir kartel ile grup halinde hareket etme isteğinden daha yüksek olacağını vurgulamaktadır (Kitschelt, 2000: 168). Kitschelt (2000: 169) böylece Katz ve Mair'in önermiş olduğu, partiler arasında rekabetin düşmesinin kartel partiyle ilişkilendirilebileceği tezine karşı çıkmaktadır. Kitschelt (2000: 169), partiler politikaları arasındaki mesafenin azalmasını politik ekonomik değişkenlere ve Maastricht sonrası Avrupa entegrasyonu ile partilerin belirli politikalar izlemek durumunda kalmasına bağlamaktadır (Kitschelt, 2000: 166-170).

Katz ve Mair (1996: 531), Koole'nin yeni partilerin seçimlerde önceki dönemlere göre daha çok oy aldığı ve parlamentolardaki parçalanmanın daha yüksek olduğu görüşlerine katılmaktadırlar. Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa parlamentolarındaki parti sayısının arttığını kabul etmektedirler. Ancak yeni partilerin rekabette dezavantajlı olmalarına yönelik pratik uygulamaların olduğuna dikkat çekmektedirler. Yasal olarak devlet yardımlarından faydalanan yeni partilerin devlet ödeneklerini seçimden sonra almaları bu pratik uygulamalara örnek olarak gösterilmektedir. Seçimlerden sonra devle yardımlarından faydalanılması yeni partilerin kampanya sürecinde kurulmuş olan partilere oranla dezavantajlı bir konumda olmalarına neden olabilmektedir. Katz ve Mair (1996: 531) kartelleşmenin sadece yeni partilerin dışlanması ya da kurulmasının önlenmesi olarak oluşmadığını da belirtmektedirler. Bu istisnai durum, kartel partilerinin yeni partileri karteğe dahil etmesi şeklinde işlemektedir. Böylece rekabetin kısıtlanması, yeni partilerin dışlanması ile değil kartelin içerisinde kontrol edilmesi ve eritilmesiyle de olabileceğini savunmaktadırlar. Kartel partilerin rekabeti bu şekilde kısıtlamalarına ise Almanya Yeşiller Partisi örneğini göstermektedirler (Katz ve Mair, 1996: 531).

Koole (1996) kartel parti tezinin ortaya koymuş olduğu partiler arası rekabetin azaldığı yönündeki argümana karşı çıkmaktadır. Ona göre partiler arası rekabet azalmamış ve parlamentolarda temsil edilen partilerin sayısı artmıştır. Ayrıca yeni partilerin seçim sistemlerine konulan barajlarla engellendiği hipotezine, seçim barajlarının 1970 yılından önce anayasa ve yasalarda yer aldığını belirterek karşı çıkmaktadır. Detterbeck (2001) ise yeni partilerin yerleşik partiler tarafından dışlanması argümanının bazı yönlerden kusurlu olduğunu söylemektedir. Parlamentoda temsil hakkı kazanan yeni partilerin orantılı temsile engel olan düzenleme ve uygulamaları devam ettirdiğini savunmaktadır. Ayrıca partilerin yeni politikalar üretmeye devam ettiğini ve partiler arasındaki rekabetin sürdüğünü savunmaktadır. Katz ve

Mair (1996), Koole'nin dikkat çektiği temsil edilen parti sayısındaki artışın yaşanmasına karşı çıkmamaktadırlar. Ancak yeni partilerin pratik uygulamalarla dezavantajlı bir konuma düştükleri noktasına dikkat çekmektedirler. Yasalarla veya diğer düzenlemelerle olmasa da bazı pratik uygulamalarla yeni partilerin rekabette dezavantajlı bir konumda kalması sağlanabilmektedir. Ayrıca rekabetin yeni partilerin dezavantajına olacak şekilde sınırlandırılmasının her zaman dışlama yoluyla yapılmadığına dikkat çekmektedirler. Bazı durumlarda kurulmuş olan partiler, yeni partileri kartele dahil etmek isteyebilir ve dolayısıyla yeni partiler kartel partilerinin kontrolüne girebilmektedirler. Kitschelt (2000) ise partiler arasındaki rekabetin azaldığı görüşüne katılmakta ancak bunu bir kartelle açıklamanın yanlış olduğu kanısındadır. Ona göre partiler arasındaki mesafenin ve rekabetin azalmasının nedeni değişen siyasi-ekonomik nedenlerdir. Sosyalist ekonomi tarzının geçerliliğini yitirmesi ile kapitalist ekonomik tarzın hakim olması siyasi partilerin programlarında da tezahür etmiştir. Radikal değişim hedefleri içeren sosyalist partiler programlarını toplumdaki birçok seçmene hitap edecek şekilde revize etmiştir. Kitschelt (2000), rekabeti azaltan iç dinamiklerin de kartel parti teorisinde eksik bırakıldığını vurgulamaktadır. Zorunlu oylamanın ve iki partili sistemlerin geçerli olduğu ülkelerde seçmenin yakın bulduğu partiye oy vermek zorunda kalması yeni partilerin temsil edilmesini engelleyen faktörlerden olduğunu savunmaktadır. Sonuç olarak kartel partinin partiler arası rekabetin kısıtlanması ve yeni partilerin dışlanması argümanını Koole (1996) kabul etmemektedir. Kitschelt (2000) ise rekabetin azaldığı görüşüne katılmakta ancak nedeninin kartel parti olmadığını kabul etmektedir.

3.1.3. Siyasi Partilerin Kamusal Kaynaklara Erişimi Temelinde Kartel Parti Eleştirileri

Kartel parti tezinin ortaya koyduğu bir diğer argüman, karteldeki partilerin devletin iletişim kanallarına imtiyazlı erişimidir. Koole (1996: 519) bu noktada yerleşik olmayan yeni partilerin iletişim kanallarına erişemediği iddiasına karşı çıkmaktadır. Yeni veya parlamentoda temsil edilmeyen partilerin birçok ülkede belirli bir yayın süresine sahip olduğunu savunmaktadır. Özellikle Hollanda'da seçim zamanlarında, büyük küçük fark etmeksizin tüm partilerin televizyon ve radyolarda aynı süreye sahip olmalarını kartel karşıtı argümanı desteklediğini savunmaktadır. Diğer yandan devlet tarafından kurulan yayın organlarının ne kadar güçlü olduğunu tartışmaktadır. Birçok bağımsız medya kuruluşunun ortaya çıkması ile devletin medya kuruluşları güç kaybetmiştir. Kitle iletişim araçları devletten daha bağımsız bir hale gelmiş ve dolayısıyla devlet mekanizmasını yöneten partilerin de bu kuruluşlar üzerinde herhangi bir ayrıcalık kazanma ihtimalleri kalmamıştır (Koole, 1996: 519).

Katz ve Mair (1996: 530) Koole'nin bağımsız kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasının, parti rekabetini daha eşitlikçi bir duruma getirdiği görüşüne katılmaktadırlar. Küçük istisnalar dışında hemen hemen tüm partilere, kamuya seslenebilmeleri için belirli bir yayın süresinin verildiğini de kabul etmektedirler. Ancak Koole'nin tüm partilerin bu durumdan eşit olarak faydalanabildiği görüşüne karşı çıkmaktadırlar. Bu bağlamda Koole'nin Hollanda örneğinin evrensellikten çok uzak olduğuna dikkat çekmektedirler. Onlara göre partilerin eşit sürelerde yayın süresine sahip olmaları eşit erişime işaret etmemektedir. Medyaya erişim zamanları da eşitlik noktasında önemli bir konumdur. Partiler seçim dönemlerinde etkili propagandalar yapmaktadırlar ancak diğer zamanlar da özellikle yeni partilerin kamuya partiyi tanıtmaları için çok önemlidir. Büyük partilerin ayrıcalıklı ve baskın olmaları, zamanlamayı da küçük partilerin dezavantajına çevirme şansına sahip olmaları anlamına geldiğini savunmaktadırlar (Katz ve Mair, 1996: 530).

Hopkin (2003: 6), kartel partinin öne sürdüğü kamu finansmanı yoluyla aktif ve kitlesel bir üye desteği olmadan istikrarlı kartellerin olabileceği hipotezine karşı çıkmaktadır. Hopkin (2003: 6)'e göre partilerin seçim gücü ve iç istikrarının devlet büyüklüğü ile yakından ilişkili olduğu varsayımıyla hareket etmektedir. Parti liderleri, üyelerinin çıkarlarında sürekliliği sağlayabildikleri sürece devam edebilmektedirler. Çünkü iktidarları memnun bir çoğunluk tarafından meşru olarak kabul edilmektedir. Ancak, bir nedenden dolayı, fayda akışındaki sürekliliğin kesintiye uğradığı veya belirsizleştiği durumlarda, partide otorite krizi tehlikesi oluşmaktadır. Seçim kampanyaları nedeniyle, partilerin mali ihtiyaçları katlanarak artmakta ve hatta kamu finansmanı ile sağlanan kapsamlı sübvansiyonlar bu ihtiyaçları karşılamaya yetmeyebilmektedir. Bu durumda Hopkin (2003: 6), partilerin sosyal desteği devam ettirmek için yasa dışı yollarla başvurabileceği tehlikesine işaret etmektedir. Partiler bu yolsuzlukları, kamusal kaynakları yasa dışı olarak parti bütçesine aktararak ya da bireyler ya da kuruluşlardan yasa dışı kanallardan gelir (rüşvet) elde ederek gerçekleştirebilmektedirler. Ancak Hopkin (2003: 6) yolsuzluk stratejisinin uzun vadede sürdürülmesinin zor olduğunu savunmaktadır. Yolsuzlukların kamuya yansması ile muhalif bir kamuoyu oluşabilme ve sorumlu partiler seçimlerde cezalandırılabilir. Böylece sivil toplumda geniş ve sağlam desteğe sahip olmayan kartel partiler, yolsuzlukla ilgili bir kamuoyu oluşması durumunda seçim sonuçları ile sahip olduğu iktidarı ve kaynakları kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Hopkin (2003: 7), Bu şekilde seçmenlerin yeni partilere yönelmesinin veya parti karşıtı partilerin ortaya çıkmasının kaçınılmaz olduğuna işaret etmektedir. Sonuç olarak kartel partilerinin sivil toplumdan uzaklaşp devlet kaynaklarına güvenerek istikrarlı bir

sistem oluşturabileceği argümanı eleştirilmektedir (Hopkin, 2003: 6-7). Koole (1996: 517) ise Kirchheimer'ın (1966) hepsini yakala partilerini karakterize ederken kamu sübvansiyonlarının partiler için ne kadar önemli olduğunun altını çizerek, partilerin kamusal yardımları kötüye kullandıklarına dair yeterince kanıt olmadığını savunmaktadır. Aksine dünyadaki örnekleri de referans alarak yardımların fırsat eşitliği sağladığını ve küçük partileri koruduğunu kabul etmektedir (Koole, 1996: 517).

Koole (1996), kartel partilerin medyada ayrıcalıklı erişime sahip olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. İlk olarak medyada yer alma sürelerin birçok ülkede düzenlemelerle garanti altına alındığına dikkat çekmektedir. Ardından kamusal medya araçlarının tekelinin yeni bağımsız kitle iletişim araçlarıyla sarsıldığını belirtmektedir. Katz ve Mair (1996), teoride tüm partilerin medyada eşit olarak yer almaları kabul edilse de uygulamada yeni partiler dezavantajlı erişim sağlamaktadırlar. Partilerin medyada yer alma süreleri eşit olsa da parti kampanyasının etkin bir şekilde yapılabilmesi için yayının zamanlamasının da önemini vurgulamaktadırlar. Hopkin (2003) ise kamusal finansman konusunda kartel partilerinin istikrarlı olmalarını engelleyecek tehlikeleri belirtmektedir. Ona göre kamusal finansmanlar artan maliyetleri karşılamakta yetersiz kalmakta ve bu durum partilerin yasa dışı yollarla gelir elde etmeye yönelmesine neden olabilmektedir. Yolsuzlukların açığa çıkması ise oy maksimizasyonu ile hareket eden kartel partilerinin, seçmen tarafından seçimlerde cezalandırılmasına neden olabilmektedir. Koole ise kamusal finansmanın her zaman yeni partiler dezavantajına olmadığını savunmaktadır. Dünyadaki örnekleri referans göstererek, kartel parti teorisinin aksine kamusal finansmanın partiler arasında fırsat eşitliği sağladığını ortaya koymaktadır.

3.1.4. Siyasi Partiler-Sivil Toplum ve Devlet İlişkileri Temelinde Kartel Parti Eleştirileri

Koole (1996: 509) devlet ile partilerin birbirlerine göre konumları incelenirken, devlet ve sivil toplumun da birbirine olan mesafesinin araştırılması gerektiğini kabul etmektedir. Ancak Katz ve Mair'i sivil toplum-devlet ve partiler arasındaki mesafeyi incelerken durağan bir çerçevede ele aldıkları gerekçeyle eleştirmektedir. 20. yüzyılda devlet müdahalesinin artması ve partiler ile devlet arasındaki ayrımın net olmaması sivil toplum ve devlet arasındaki çizgiyi belirsizleştirmiştir. İkinci olarak devlet ile özdeşleşmiş hükümet alanlarının öncekinden daha az tanımlandığı ve toplumun nispeten bu alanlar hakkında daha az bilgi sahibi olduğu; bu ise partilerin bir sivil toplum kuruluşu temsilcisi gibi değil, devlet sorununa daha çok yönelen kuruluşlar haline geldiği yönündeki yaklaşımları desteklemektedir. Kartel partinin önemli özelliklerinden bir tanesi olan parti ve devletin iç içe geçmesi Koole (1996:

510) tarafından farklı yorumlanmıştır. Ona göre yakınlaşan parti ve devletten öte sivil toplum ve devlettir (Koole, 1996: 509-510). Kistchelt (2000: 157) ise kartel parti teorisyenlerinin öne sürmüş olduğu partilerin üyelere ve seçmenlerden uzaklaşması ve dolayısıyla temsil işlevinde kopukluk yaşanması argümanına farklı bir bakış açısı getirmektedir. Kistchelt (2000: 157) partilerin toplumdaki uzaklaşmasıyla farklı reaksiyonların ortaya çıkacağını varsaymaktadır. Partilerin temsil işlevini büyük oranda kaybetmesiyle ilk olarak alternatif siyasi oluşumlarının güç kazanacağını öngörmektedir. Temsil işlevinin aşınma payının daha da ilerlemesiyle toplumda kutuplaşmanın artması gerektiğini savunmaktadır. Kistchelt (2000: 157) son yıllarda böyle bir artışın olmadığını kabul etmektedir.

Kartelleşme tezi, parti sistemlerinin temsil ettikleri seçmenlerden giderek uzaklaşmasına rağmen, parti sistemlerinin 1970'ler ve 1980'ler boyunca nasıl nispeten istikrarlı kalacağını ortaya koymuştur. Ancak Hopkin'e (2003: 3) göre, bu gerçekten de olsa bile, kartelizasyon stratejileri son dönemde daha az başarılı olmuştur. 1950'lerden 1970'lere nispeten istikrarlı olan Batı Avrupa demokrasilerindeki ortalama net seçim sonucu değişkenliği düzeylerinin 1980'lerde ve 1990'larda önemli ölçüde arttığını savunmaktadır. Böylece seçim davranışı, Batı Avrupa'nın hemen her yerinde önemli ölçüde daha az tahmin edilebilir bir hale gelmiştir (Hopkin, 2003: 3).

Katz ve Mair (1996: 527), siyasi partiler ve devlet arasındaki mesafe konusundaki eleştirileri kabul etmemektedirler. Partilerin toplumdaki uzaklaşarak devlete daha fazla özdeşleştiği argümanının birçok proje ve araştırma ile kanıtlandığını savunmaktadırlar. Ayrıca partilerin kaynaklarının büyük kısmını devletten elde etmeye başlamaları da partilerin toplumdaki uzaklaşarak devlete daha fazla yaklaştığı tezini güçlendirmektedir. Ayrıca sivil toplum ve devletin yakınlaştığını savunan Koole'nin, sivil toplum kavramını hangi anlamda ele aldığının belirsiz olduğunu öne sürmektedirler. Sivil toplumun iki anlamda ele alınabileceğini savunmaktadırlar. İlk olarak sivil toplum, tüm vatandaşları kapsayan bir anlam ifade etmektedir. İkinci anlamı ise devlet ve toplum arasında iletişim kanalı sağlayan örgütler oluşturmaktadır. İlk anlamın geniş bir kapsamı olmasından dolayı tartışmayı yersiz bulmuşlardır. Ancak ikinci anlamı temel alındığında, toplumdaki çıkar gruplarının daha fazla etkin, siyasi partilere alternatif örgütlerin arttığının ve ortak noktaları olduğunun ortaya çıktığını savunmaktadırlar. Bu anlam temelinde siyasi partilerin seçmen ve üyelerine daha az yöneldiği ve toplum için daha az çözüm ürettiği sonuçlarına varılma noktasında mutabık olduklarını kabul etmektedirler. Sonuç olarak Katz ve Mair (1996: 529), Koole ile farklı nedenlerden dolayı partiler ve devletin yakınlaştığını savunduklarını kabul etmektedirler.

Böylece kartel partinin devlet ile partilerin yakınlaşması ve partilerin toplumdan uzaklaşması tezinin çürümediğini savunmaktadırlar (Katz ve Mair, 1996: 528-529).

Kitschelt (2000: 160), kartel partinin önerisi olan ileri endüstri ülkelerinde partilerin yok olmadığını fakat bazı zorluklarla karşı karşıya olduğu görüşüne katılmaktadır. Birçok Avrupa demokrasisinde toplumsal değişimin nedeni, piyasa ekonomisine geçiş ile mevcut ilişkilerin zayıflamasıdır. Dolayısıyla partilerin geçirdiği dönüşümlerin nedeni de siyasi ekonomik temelden kaynaklanmaktadır. Seçmen memnuniyetsizliğinin nedeni kartel teorisinde yukarıdan elit bir bakış açısıyla incelenmiştir. Kitschelt (2000: 175) aksine aşağıdan politik ekonomik bir perspektifle ele alınması gerektiğini savunmaktadır. Böylece toplumsal değişimler ve seçmen tercihlerinin, siyasetçilerin stratejilerini belirleyen bir anlayışa neden olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu stratejilerin her ülkede seçim sistemi, yasama ve yürütme ilişkilerinden önce belirli politik kurumlar aracılığı ile oluşturulduğunu savunmaktadır (Kitschelt, 2000: 175).

Kartel parti teorisyenlerinin ortaya koymuş oldukları toplumun demokratik kurumlara duyduğu memnuniyetsizliğin artmış olduğu savı, Kitschelt'e (2000: 160) göre ampirik göstergelerle çelişmektedir. İlk olarak 1976 ile 1991 yılları arasında demokratik kurumlardan duyulan memnuniyet oranı, on üç Avrupa ülkesinin dokuz tanesinde artış göstermiştir. Bir diğer göstergenin, vatandaşlar ile seçmen tercihleri arasında nasıl bir boşluk olursa olsun, vatandaşların partiler arasında bir anlaşma örneğinin tam tersi olduğuna inandığını savunmaktadır (Kitschelt, 2000: 160). Kartel hipotezinin aksine partilerin seçmen tercihlerine daha duyarlı bir hale geldiğini savunmaktadır. Çünkü artık patronaj ilişkileri zayıflamış ve dolayısıyla seçmenler kitle partilerin kullandığı maddi özendiricilere daha az güven duymaya başlamışlardır. Ayrıca çıkar gruplarının toplu hareketleri, stratejik oy geçişleri ve parti içi aktivizm ile seçmenler ve üyeler parti yönetimine meydan okumaya başlamışlardır. Bu şekilde partilerin uyum ve kontrolün sağlanmasında kapasiteleri azalmıştır. Kitschelt (2000: 175) partilerle ilgili tüm bu olumsuzlukların partilerin düşüşüne neden olmadığı görüşüne katılmaktadır. Siyasi partiler, menfaatleri belirli bir politik ekonomik grup içinde toplama, demokratik karar verme kriterlerine göre kazanma ya da koalisyonlar oluşturmak için uzlaşma sağlama ve yönetimi örgütleme niteliklerini devam ettirmektedirler. Toplumsal hareketler ya da çıkar grupları partilerin demokrasilerdeki işlevlerini yerine getiremezler (Kitschelt, 2000: 174-176).

Koole (1996), partilerin üye ve seçmenlerden uzaklaşarak devletle yakınlaştığı argümanının eksiklik içerdiğine dikkat çekmektedir. 20. yüzyılda devletin müdahale alanının genişlemesiyle sivil toplum ve devletin yakınlaştığını ancak kartel teorisyenlerinin bu

yakınlaşmayı parti ve devlete indirgediğini ortaya koymaktadır. Yanılsamaya neden olan bir diğer nedenin hükümet organlarının önceki dönemlere göre daha az tanımlanmasıyla, partilerin de devlet aygıtının sorunlarına daha çok yönelen kuruluşlar olarak algılanması olarak açıklamaktadır. Katz ve Mair (1996) parti-devlet yaklaşmasından öte sivil toplum-devlet yaklaşması argümanının eksiklik içerdiğini belirtmektedirler. Sivil toplum kavramının hangi anlamda kullanıldığının belirtilmemesinin tartışma zemininin oluşmamasına neden olduğunu savunmaktadırlar. Hopkin (2003), kartel parti teorisinin geçerli olması durumunda seçim sonuçlarının daha az değişken olması gerektiğini belirtmektedir. Ancak buna karşılık 1970 ve 1980 yıllarında seçim sonuçlarının değişkenlik oranının artmış olmasının kartel teorisinin hipoteziyle çelişmektedir. Kitschelt (2000) ise kartel teorisinin partilerin üyelerinden ve seçmenlerinden uzaklaşması hipotezinin reaksiyonlarının çelişki barındırdığına dikkat çekmektedir. Bu uzaklaşma sonrasında toplumdaki kutuplaşmanın artarak kartelin istikrarını tehdit edebileceği tehlikesinin göz ardı edildiğini vurgulamaktadır. Kitschelt (2000) parti değişim dinamikleri incelenirken siyasi ekonomik temelin nedensel rolüne dikkat çekmektedir. Piyasa ekonomisine geçiş ile mevcut toplumsal ilişkilerin zayıfladığını belirtmektedir. Kartel teorisinin ekonomik alt temeli göz ardı ederek yukarıdan bakış açısıyla parti ve toplum ilişkisini açıklamaya çalışmasını eleştirmektedir. Ayrıca üye ve seçmenlerin memnuniyet oranlarının düştüğü hipotezinin geçerli olmadığını ise memnuniyet oranının yüksek olduğunu kanıtlayan çalışmaları göstererek eleştirmektedir. Değişen ekonomik ve teknolojik koşullar dolayısıyla parti patronajında yaşanan düşüş, partilerin seçmen ve üyeleri çekmek için maddi özendiricilerden yoksun kalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla partilerin seçmen tercihine daha duyarlı bir hale geldiklerini savunmaktadır. Tüm bu eleştirilere rağmen tüm teorisyenlerin ortak olarak savundukları temel nokta, partilerin sonunun gelmediğidir. Partiler radikal değişimler geçirseler de toplumdaki siyasi temsil işlevinin en önemli aktörleri olmayı sürdürmektedirler.

3.1.5. Örgütsel Düzeyde Kartel Parti Eleştirileri

Kartel partinin örgütsel özelliklerinden olan parti örgütlenmesinin her düzeyde özerk olması (stratarşi), parti merkez örgütü ve yerel örgütlerin bağımsız hareket etmelerini sağlamaktadır. Koole parti liderliğinin, yerel örgütlerin meydan okumalarını engelleyeceklerini kabul etmektedir. Ancak buna karşılık partinin yerel örgütlerinin birleşerek parti liderliğine meydan okuyabilecek güce erişebileceğini savunmaktadır. Böyle bir durumda ise stratarşiden değil bir federalizasyondan bahsedilebileceğini öne sürmektedir (Koole, 1996: 518). Detterbeck (2001: 16) de ulusal parti yöneticilerinin parti düzeylerini birleştirmeye

yönelik hareket etikleri analizine dikkat çekmektedir. Stratarşi koşullarının geçerliliğini yitirebileceğini belirtmektedir (Detterbeck, 2001: 16).

Detterbeck (2001: 16), partiler arasındaki rekabetin azalması ve politika çıktılarını sabitlenmesiyle partilerin iç örgüt yapılarının da etkilendiğini kabul etmektedir. Partilerin üye tercihlerine daha az duyarlı olmaya başladıkları argümanını desteklemektedir. Ancak kalıcı örgütsel bağların hala ortadan kalkmadığını savunmaktadır. Parti üyelerinin hala karar verme mekanizmaları üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte kartel parti tezinin ortaya koyduğu politikacıların profesyonelleşmesi argümanına katılmaktadır ancak üyelerin partiye tam olarak yabancılaşmadığını savunmaktadır (Detterbeck, 2001: 16).

Katz ve Mair (1996: 532), Koole'nin kartel parti örgütlenmesine yönelik eleştirilerinin belli açılardan doğru olduğunu kabul etmektedirler. Özellikle partinin yerel örgütlerinin birleşerek merkeze meydan okuyabilecekleri gerçeğini kabul etmektedirler. Ancak yerel örgütlerin böyle bir meydan okumayı tercih etmeyeceğini savunmaktadırlar (Katz ve Mair, 1996: 532).

Koole (1996) kartel parti hipotezinin ortaya koymuş olduğu partilerin stratarşi tipi örgütlenmesi argümanını eleştirmektedir. Ona göre yerel parti liderleri birleşerek merkezi parti liderliğinin kararlarına karşı çıkabilmektedirler. Böylece de staratarşi değil bir federalizasyon yapıdan söz edilebileceğini savunmaktadır. Katz ve Mair (1996), yerel parti yöneticilerinin böyle bir güce sahip olsa da böyle bir meydan okumayı tercih etmeyeceklerini iddia etmektedirler. Detterbeck (2001) ise Koole'den farklı olarak son yıllarda ulusal parti liderlerinin partinin farklı seviyelerini birleştirmeye çalıştığını öne sürmektedir. Dolayısıyla Detterbeck de Koole gibi stratarşi koşullarının zayıf ve tehlikelerle karşı karşıya olduğunu kabul etmektedir. Detterbeck kartel partinin öne sürdüğü parti içi karar verme mekanizmasında üyelerin etkisinin azaldığı argümanının tam olarak doğruyu yansıtmadığını savunmaktadır. Detterbeck'e göre üyelerin partilerdeki rolü azalsa da karar verme mekanizmalarındaki etkilerinin hala sürdüğünü savunmaktadır. Bununla birlikte siyasetçilerin profesyonelleştiği önerisini desteklemektedir.

3.2. Kartel Partiye Yönelik Eleştirilerin Değerlendirilmesi

Tablo 3.1 Kartel Parti Modeline Yönelik Eleştirileri Gösteren Tablo

Kartel Parti Kavramına Yönelik Eleştiriler	Kartel partiye ait olarak sunulan birçok özelliğin kavramdan önce de bulunması	Kavramın açık ve net olmaması	Kartel partinin yeni bir parti türü olma özelliğine sahip olmaması	Kartel parti kavramının literatürde karışıklık yaratması
Partiler Arası Rekabet Temelinde Kartel Partiye Yönelik Eleştiriler	Yeni partilerin dışlanması argümanının eksik ve çelişkili olması	Partiler arasındaki rekabetin azalmaması	Partiler arası rekabetin azalmasının kartel partiye açıklanamaması	Oy stabilizasyonu yerine hareketliliğinin artması
Siyasi Partilerin Kamusal Kaynaklara Erişimi Temelinde Kartel Parti Eleştirileri	Kamusal iletişim kaynaklarından tüm partilerin eşit faydalanması	Kitlesel iletişim araçlarının çeşitlenmesi ile kamusal iletişim kanallarının tekel pozisyonunu yitirmesi	Kamu finansman yardımlarının yetersizliği ve istikrarsız sistemlere neden olması	Kamusal finansman yardımlarının fırsat eşitliği yaratması
Siyasi Partiler-Sivil Toplum ve Devlet İlişkileri Temelinde Kartel Parti Eleştirileri	Parti- devlet ve sivil toplum arasındaki mesafenin kartel parti modelinde durağan bir çerçevede ele alınması	Partilerin sivil toplumdaki uzaklaşım devletle yakınlaşımının farklı reaksiyonlara neden olması	Kartel partinin seçmen memnuniyetsizliği iddiasının ampirik göstergelerle çelişmesi	Modelde seçmen memnuniyetsizliğinin elit bir bakış açısıyla incelenmesi ve dolayısıyla ekonomi-politik nedenlerin eksik kalması
Örgütsel Düzeyde Kartel Parti Eleştirileri	Stratarşik örgüt yapısı yerine federalizasyonun geçerli olması	Stratarşik örgüt yapısının istikrarsız olması	Partilerin üyelerinden kopmaması	—

Kaynak: Koole, 1996; Kitscelt, 2000; Detterbeck, 2001 ve Hopkin, 2003

Kartel partiye yönelik eleştiriler beş temel kategoride ele alınmıştır. Kategoriler kartel partinin özelliklerine göre oluşturulmuştur. Koole, Kitscelt, Detterbeck ve Hopkin kartel

partinin yeni bir parti türü özelliği göstermediği, çelişkili ve eksik yanları olduğu gerekçesiyle, teorik ve pratik örnekler referanslarıyla eleştirmişlerdir.

Eleştirilerin ilk odak noktasını kartel partinin kavramsallaştırılması oluşturmaktadır. Kavramın 1995 yılında orijinal makale ile ortaya konulmadan önce de kartel parti özelliği gösteren birçok partinin örnekleri olduğu savunulmaktadır. Bir diğer eleştiri, kavramın yeterince açık ve net olarak tanımlanmaması noktasında ortaya çıkmaktadır. Modelin sadece özelliklerinin açıklanıp tanımına yer verilmemesi, kavramla ilgili birçok soruyu cevapsız bırakmakla eleştirilmiştir. Kartel parti gibi yeni bir türün ortaya konulmasındansa mevcut türlerin geçirdiği evrim ve dönüşümlerin incelenerek sistematik bir analizin yapılmasının gerekli olduğu tartışılmaktadır. Böylece yeni bir türün betimlenme gerekliliğinin daha net olarak ortaya çıkacağı savunulmaktadır. Kartel parti modeli yeni bir tür olma özelliğine sahip olmaması, yeni bir model üretmenin gerekli görülmemesi ve tanımın açık olmaması nedenleriyle, kavram literatürde karışıklığa neden olabileceği yönünde eleştirilmektedir.

Kartel parti argümanının öne sürdüğü temel özelliklerden bir tanesi partiler arası rekabetin azalmasıdır. Ancak eleştiri paradigmasında yer alan teorisyenler, eski ve büyük partilerin yeni partileri dışladığı argümanının gerçeği yansıtmadığını savunmaktadırlar. Yeni ve küçük partilerin de parlamentoya girmeleri halinde engelleyici düzenlemeleri değiştirmediklerini örneklerle ortaya koymaktadırlar. Ek olarak partiler arasındaki rekabetin azaldığı argümanının gerçeği yansıtmadığı aksine politika farklılıklarının ve rekabetin devam ettiği görüşü savunulmaktadır. Bir diğer görüş, partiler arası rekabetin azaldığını kabul etmekte ancak bu durumun nedeninin kartel parti olmadığı fikrini savunmaktadır. Partiler arası rekabetin azalmasının nedeni değişen toplumsal ve ekonomik koşullar olarak ortaya konmaktadır. Kartel partinin ortaya koyduğu oy hareketliliğinin azaldığı iddiası ise gerçeği yansıtmamakla eleştirilmektedir. Oy hareketliliğinin yıllar boyunca artarak devam ettiği savunulmaktadır.

Kartel parti tezinin savunduğu kartel partilerin kamusal kaynaklara ayrıcalıklı erişimi iddiası, pratik uygulamalarla çeliştiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Eleştirilen bir diğer nokta, kamusal iletişim araçlarının tekelliğini yitirmesi ve karteldeki partilerin medyada ayrıcalık sahibi olmamasıdır. Kartel partilerin devlet kaynaklarına bağımlı hale geldiği argümanı, kaynakların partiler için yeterli olmadığı ve istikrarsızlığa neden olabileceği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bir diğer eleştiri noktasını, kamusal yardımların ayrıcalık değil partiler arası fırsat eşitliği yarattığı görüşü oluşturmaktadır.

Parti-devlet ve sivil toplum ilişkileri temelinde kartel parti argümanları çeşitli açılardan eleştirilmektedir. İlk olarak parti-devlet ve sivil toplum arasındaki mesafe kartel

teorisinde durağan bir çerçevede ele alınmakla eleştirilmektedir. Bu mesafe incelenirken değişen toplumsal ve ekonomik koşulların değerlendirmeye katılması savunulmaktadır. Kartel parti teorisinin ortaya koyduğu partilerin toplumdan uzaklaştığı iddiası çelişkili olmakla eleştirilmektedir. Partilerin toplumdan uzaklaşmaları durumunda alternatif grupların ortaya çıkacağı ancak pratikte bu tür eğilimlerin gözlemlenmediği savunulmaktadır. Kartel parti teorisi, partilerin birbirine benzediğini ve dolayısıyla toplumda partilere yönelik memnuniyetsizliğin yükseldiğini ortaya koymaktadır. Buna karşılık ampirik göstergeler, demokratik kurumlara olan memnuniyet oranının yükseldiğini göstermektedir. Kartel parti argümanı, seçmen memnuniyetsizliğini yukarıdan bir bakış açısıyla ele aldığı ve dolayısıyla politikacıların stratejilerinin belirleyen ekonomi-politik etkenleri göz ardı etmekle eleştirilmektedir.

Örgütsel düzeyde kartel parti teorisine yönelik çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. İlk olarak kartel parti tezi, kartel partilerin örgütsel yapısının stratarşik olduğunu ortaya koymuştur. Ancak eleştiri paradigmasında yer alan teorisyenler, yerel örgütlerin merkez örgüte karşı birleşerek meydan okuyabilecekleri ihtimaline dikkat çekmişlerdir. Böyle bir durumda ise stratarşi değil federelizasyon koşullarının geçerli olacağını savunmaktadırlar. Tüm düzeylerin birbirinde bağımsız olması anlamına gelen stratarşinin, parti yöneticilerinin düzeyleri birleştirme girişimleri karşısında istikrarsız olacağını belirtmektedirler. Kartel partinin ortaya koyduğu bir diğer argüman, partilerin üyelerinden giderek uzaklaşmasıdır. Ancak eleştiri paradigması teorisyenleri, partilerin karar mekanizmalarında üyelerin hala etkili olduğunu savunmaktadırlar.

SONUÇ

Son yıllarda siyasi partilere olan ilginin azalması, partilerin sonunun geldiği yorumlamalarına neden olmuştur. Halkın siyasete katılmasını sağlamak için ortaya çıkan partilerin bu işlevini kaybettiğini savunan çalışmalar literatürde yer almaya başlamıştır. Kaz ve Mair 1995 yılında ortaya koydukları kartel parti hipoteziyle bu görüşlere karşı çıkmışlardır. Partilerin yok olmadığını aksine demokratik sürece katılımında önemli bir aracı olmaya devam ettiklerini savunmuşlardır. Ancak parti evrim sürecinin yeni bir aşamaya geçtiğini ve bu aşamanın partilerin işlevlerinde bazı değişimlere neden olduğunu ortaya koymuşlardır. Kartel partiler olarak tanımladıkları yeni parti türünün devlete göre konumunun, üye yapısının, sosyo-ekonomik temelinin ve mali kaynak sağlama şeklinin diğer parti türlerinden farklılık gösterdiğini savunmaktadırlar. Literatürde oldukça yeni olan bu hipotez, birçok açıdan eleştiriye maruz kalmıştır. Kartel parti eksik, çelişkili, karmaşık ve net olmamakla eleştirilmiştir.

Kartel parti, Katz ve Mair tarafından dördüncü parti türü olarak geliştirilmiştir. Duverger'in geliştirdiği *kadro* ve *kitle* partileri sırasıyla ilk iki tür olarak kabul edilmektedir. Üçüncü tür olarak ise Kirchheimer'in geliştirdiği *hepsini yakala* partilerini kabul etmektedirler. Kadro partileri oy hakkının sınırlı olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Kadro partilerinin krizi, geniş kitlelerin oy hakkına sahip olması ve kitle partilerinin güç kazanmasıyla gerçekleşmiştir. Kitle partilerinin ortaya çıkmasını ise üyelik kavramının oluşmasıyla başladığını açıklamaktadır. Kitle partilerinin en önemli kaynağı üyeleri olmuştur ve parti üyeleri seçim dönemleri dışında da aktiftir. Politik ve ekonomik dönüşüm hedefine sahip kitle partileri, birçok düzeyde örgütlenmiştir. Kitle partileri, kadro partileriyle kıyaslandığında en önemli farklılıklar, üyelik bağları, parti kimliği ve aidiyet ve partinin programatik özelliğinde ortaya çıkmaktadır. Kitle partileri, partinin ideolojisini yaymak ve çeşitli alanlara sızmak için yan kuruluşlarla (sendikalar, dini örgütler) ilişkiler kurmuşlardır. Parti finansmanı üyelerden sağlanmış ve geniş tabanlı üyeler parti patronajından faydalanmıştır. Kirchheimer *hepsini yakala* (catch-all) partilerini kitle partilerinden sonra ortaya çıkan partiler olarak ortaya koymuştur. *Hepsini yakala* partileri, toplumun farklı kesimlerinin çıkarlarına aynı anda hitap etmeye çalışan ve oy maksimizasyonuna yönelik politika üreten partilerdir. Devlet müdahalesinin yüksek olduğu bir dönemde ortaya çıktıkları için kamusal harcamaları krizleri gizlemek ve oy sabitlemek amaçlı kullanmışlardır. *Hepsini yakala* partilerinin temel özellikleri; ideoloji temelsiz siyaset üretmek, ortak çıkarlar doğrultusunda siyaset üretmek, profesyonel kuruluşlarla çalışılmaya başlanması sonucu

üyelerden uzaklaşmak ve parti liderliğinin önemli bir konuma gelmesi olarak ifade edilebilmektedir.

Kartel partileri nedensellik bağı içinde şu şekilde oluşmuştur; partilerin artan maliyetler ve üyelerin düşük katılımı ile baş edememeleri sonucu kamusal kaynaklara yönelmeleri, kamusal kaynaktan maksimum düzeyde yararlanabilmek için anlaşarak rekabeti kısıtlamaları, partilerin devlet kaynaklarına bağımlı hale gelmesi ve toplumla olan ilişkilerinin aşınmaya başlamasıdır. Kartel teriminin parti siyasetine uygulanması ise yarışan parti sistemlerinin oligopol piyasaya benzetilmesi ile başlamaktadır. Sınırlı sayıda partinin yarıştığı sistemlerde partilerin rekabetlerini kısıtlayarak oy sabitlemeyi sağlamaya çalışmaları ile kartel partiler ortaya çıkmaktadır. Değişen ekonomik ve toplumsal koşulların kartel partilerin ortaya çıkmasında önemli bir role sahip olduğu kabul edilmektedir.

Küreselleşme ve neoliberal politikaların geçerlilik kazanması, kartel partilerin ortaya çıkmasına neden olan sosyo-ekonomik değişimlerdir. Küreselleşme ile birlikte devletler ihracata bağımlı hale gelmişlerdir. Devletlerin açık sermayeye geçmesi ile tek taraflı olarak düzenleme yapma kapasiteleri düşmüştür. Böylece devletler dış değişkenlerden daha fazla etkilenmeye başlamışlardır. Bu değişimler parti siyasetine, partilerin müdahale oranlarının düşmesi ile kamu harcamaları ve vergilendirme yoluyla siyaset üretme kapasitelerinin düşmesi şeklinde yansımıştır. Partiler, parti fonlarını ve taahhütlerini, seçmenlere kamusal harcama sağlamayan maliyetleri ve seçimleri kaybetme oranlarını azaltacak şekilde yeniden yapılandırmışlardır. Partilerin, sistemsal olarak kartelleşmeleri iç yapılarını da etkilemiştir. Partiler kartelleşmeleri sonucu seçmenleri ve üyelerinin tercihlerine daha az duyarlı bir duruma gelmişlerdir. Parti patronajı kartel partilerde de biçim değiştirerek varlığını sürdürmüştür. Parti patronajının devlet kurumlarında tahsis edilmeye başlanması, patronajı üst düzey sorumluların yapması ve özel yetenekli kişilere tahsisler yapılması kartel parti patronajının diğer türlerdeki patronajlardan farklılıklarıdır.

Kartel parti olma göstergeleri yeni bir siyasi rol, yeni rekabet tarzı ve parti örgütündeki değişiklik olarak üç kategori altında incelenmektedir. Partilerin en önemli işlevi olarak kabul edilen temsil işlevinin yerini, partilerin kaynaklardan maksimum düzeyde faydalanması ve bunu sürdürmesi almıştır. Rekabet temelindeki değişiklikler ise partilerin rekabeti kendi aralarında kısıtlamaları, yeni partilerin sisteme girmesinin engellenmesi ve politika çıktıları arasındaki farkın azalması ile olmuştur. Örgütsel düzeydeki değişiklikler, parti üyelerinin marjinalleşmesi, partinin devlet kurumlarında üstünlük sağlaması ve her düzeyinde diğerlerinden bağımsız olduğu stratarşik örgüt yapısıdır. Partilerin devlet ve sivil toplumla olan mesafesinin değişmesinde partilere finans yardımlarının başlamasının önemli bir etkisi

vardır. Kamusal finans yardımlarının başlaması ile üyelerine ihtiyaç duymamaya başlayan partiler, devlete daha fazla yakınlaşmış ve sivil toplumla olan bağlarını koparmıştır. Kartel partilerde partilerin birbirine benzemesi, seçmenin hükümet organını etkileyebilme kapasitesinin azalmasına neden olmuştur. Demokrasi seçimlerle ve istikrarla sınırlandırılan bir anlama kavuşmuştur. Dolayısıyla demokrasi, kartel partilerde içi boşaltılmış bir kavram haline gelmiştir.

Kartel parti modeli, 1995 yılında yeni bir model olarak sunulduktan sonra çeşitli açılardan eksik, yanlış veya çelişkili olmakla eleştirilmiştir. Eleştiriler, kartel parti kavramına yönelik, partiler arası rekabet temelinde, partilerin kamusal kaynaklara erişimi temelinde, siyasi partiler-sivil toplum ve devlet ilişkileri temelinde ve örgütsel düzeyde kartel partiye yönelik şekilde kategorize edilmiştir.

Kartel parti kavramsallaştırmasına yönelik eleştirilerin ilk noktası, kartel parti özelliği olarak sunulan birçok özelliğin kartel parti teriminin ortaya konulmasından önce de bulunmasıdır. Kartel parti hipotezinin geliştirilmesinden önce de patronaj ilişkilerinin ve partilerin devletten elde ettiği kaynağı artırma çabasının bulunduğu birçok teorisyen tarafından savunulmaktadır. Kartel parti kavramsallaştırılmasında eleştirilen bir diğer nokta, kartel parti kavramının açıkça tanımlanmaması ve birçok soruyu cevapsız bırakmasıdır. Partilerin bireysel özelliklerine değil sadece sistemsal özelliklerine yer verilmesi ve Kartel partinin yeni bir parti modeli olma özelliği göstermemesi eleştirilen diğer noktalardır. Dolayısıyla yeni bir parti modelinin oluşturulmasının gereksiz olduğu ve böyle bir modelin literatürde karışıklık yaratacağı iddiaları öne sürülmektedir.

Katz ve Mair (1995) kartel parti modelini betimlerken oluşturdukları tablo ile parti türlerinin dönemlerini, kaynaklarını, iletişim kanallarını, devlet ve sivil toplumla olan ilişkilerini, parti üyeliklerini, partilerin hangi rekabet temelinden hareket ettiklerini, partinin iletişim kanallarını ve temsil biçimlerini ayrıntılı olarak incelemişlerdir. Dolayısıyla kartel partinin diğer türlerle olan benzerlikleri ve farkları orijinal makalede ortaya konmuştur. Ayrıca Katz ve Mair (1996) kartel parti özellikleri gösteren partilerin terim ortaya atılmadan önce Batı Avrupa'da varlık gösterdiğini kabul etmektedirler. Ancak yeni bir tür olarak oluşturma nedenlerinin bu özelliği gösteren partilerin yaygınlaşması olarak göstermektedirler. Ek olarak kartel partinin hangi ülkelerde ve koşullarda geliştiğinin eksik bırakılması eleştirisi gerçeği yansıtmamaktadır. Katz ve Mair 1995 yılındaki orijinal makalelerinde kartel partinin devlet düzenlemesinin yüksek olduğu ülkelerde daha çok gelişebileceklerini öngörmüşlerdir. Buna karşılık Blyth ve Katz (2005) incelemelerinde devlet müdahalesinin düşük olduğu ülkelerde de kartel parti eğiliminin olabileceğini ortaya koymuşlardır.

Kartel parti hipotezi, rekabet yapısı ile birçok açıdan eleştirilmiştir. Kartel parti ile rekabetin kısıtlandığı ve rekabet kapasitesinin yeni partilerin dezavantajına olacak şekilde düzenlendiği ortaya konulmuştur. Avrupa’da birçok parlamentonun parçalı bir yapıda olması, oy hareketliliğinin yüksek olması ve yeni partilerin de parlamentoya girmeleri halinde düzenlemeleri değiştirmeye yönelmemeleri kartel partinin ortaya koyduğu rekabet yapısının eleştirilmesine neden olmuştur. Ayrıca birçok teorisyen partiler arasında rekabetin azalmadığını aksine artarak devam ettiğini savunmaktadırlar. Bununla birlikte benzeşen parti programlarının kartel parti hipoteziyle açıklanamayacağı bir diğer eleştiri noktasıdır. Partilerin benzeşen yönleri, sosyo-ekonomik değişkenlere ve üye olunan birliklere bağlanmaktadır.

Kartel parti teorisyenleri, yerleşik partilerin kamusal kaynaklara imtiyazlı olarak eriştiğini savunmaktadır. Katz ve Mair (2009) yerleşik partilerin gündem belirlediklerini ve mali açılardan üstünlük sağladıklarını öne sürmektedirler. Kartel partiye karşı eleştirel paradigmada yer alan çalışmalar, bu savı çeşitli açılardan eleştirmektedir. Tüm partilerin kamusal kaynaklara erişiminin düzenlemelerle güvence altına alınmış olması ve kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve kamusal medya araçlarının tekel niteliğini yitirmesi kartel teorisinin argümanlarına karşı geliştirilen eleştirilerin başında gelmektedir. Ayrıca kamusal finansman yardımlarının partiler için yetersiz kalacağı savı bir diğer eleştiri noktasıdır. Bu eleştirilere karşılık Katz ve Mair (1996), ise kamusal iletişim araçlarında tüm partiler eşit olarak yer alsa da, uygulamada yeni partilerin dezavantajlı bırakıldıklarını savunmaktadırlar. Medyada yer alma ve finansman yardımı alma zamanlamasının, uygulamada yeni partilerin rekabet kapasitesini düşürecek şekilde olduğunu belirtmektedirler.

Kartel parti teorisi, partilerin devletle daha çok yakınlaşarak devletin bir parçası haline geldiğini ve sivil toplumdaki uzaklaştığını savunmaktadır. Kartel partinin bu argümanı, ilişkilerin durağan bir çerçevede ele alınması, ilişkilerin bu seviyeye gelmesine rağmen toplumsal reaksiyonun oluşmamış olması, teorisinin aksine araştırmaların siyasi kurumlardan duyulan memnuniyet oranının artmış olduğunu göstermesi ve teori oluşturulurken ekonomi-politik değişimlerin eksik bırakılması noktalarında eleştirilmektedir.

Kartel parti modeline göre kartel partiler sistemsel düzeyde oluşmakta ancak parti içi örgüt yapısını da değişime uğratan bir özellik göstermektedir. Kartel partinin örgütsel düzeyde özellikleri; kamu dairelerinde parti üstünlüğü, stratarşik örgüt yapısı ve parti aktivistlerinin marjinalleşmesi olarak ortaya konulmaktadır. Kartel partinin örgütsel düzeydeki bu özellikleri; stratarşik örgüt yapısının federalizasyonel bir yapıya kavuşma tehlikesi, yerel düzeydeki örgütlerin birleşerek merkeze meydan okuma tehlikesi, partilerin

merkezileşme eğilimleri ve parti üyelerinin parti karar mekanizmasında hala etkili olmaları noktalarında eleştirilmektedir.

Kartel parti, yeni bir parti modeli olarak ortaya konulmasına rağmen birçok açıdan eksiklik ve çelişki barındırmaktadır. Teorisyenlerinin de öne sürdüğü üzere modelin yeni olması, barındırdığı sorunların temel nedenidir. Parti türlerinin analiz edilmesi ve sistemleştirilmesi, örneklerinden (kadro, kitle ve hepsini yakala) de anlaşılacağı gibi üzerinden belirli bir zaman geçmesinden sonra olabilmektedir. Literatürde yer alan birçok kartel parti çalışması göz önüne alındığında, kartel partinin karışıklığa yol açabileceği eleştirisinin yersiz olduğu görülmektedir. Literatürde yer alan birçok kartel parti çalışması, diğer türlere ve kartel partinin onlarla olan benzerlik ve farklılıklarına yer vermektedir. Dolayısıyla yapılan çalışmalarla birlikte kartel partinin eksik ve çelişkili yönleri tartışılarak giderilebilecektir. Ayrıca değişen toplumsal ve ekonomik etkenler de belirli bir zaman geçtikten sonra daha ayrıntılı olarak analiz edilebilecektir.

Çalışma ile siyasi parti literatüründe yeni bir tür olan kartel parti modeli betimleyici bir yöntemle tanıtılmıştır. Diğer parti türü sınıflandırmalarına ve onların özelliklerine yer verilerek, karşılaştırma yöntemi ile kartel partinin bu sınıflandırmalar içerisindeki yeri ortaya konulmuştur. Kartel parti modelinin göstergeleri, oluşum adımları, ortaya çıkma nedenleri, ekonomi-politik alt temeli, demokrasi ile ilişkisi ve modelin sınırlılıkları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Modele yönelik eleştiriler kategoriler halinde ve sistematik bir şekilde ortaya konulmuştur. Kartel partiye yönelik eleştiriler beş ayrı kategori oluşturularak bu kategoriler altında incelenmiştir. Çalışmanın literatüre katkısı, kartel parti modelinin geniş bir literatür taraması ile tanıtılması ve modele yönelik eleştirilerin kategoriler oluşturularak incelenmiş olmasıdır.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. (2005). “Türkiye’de Siyasal Partilere Devlet Yardımı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54 (4) : 235-265.
- Blyth, M. ve Katz, R. (2005). “From Catch-all Politics to Cartelisation: The Political Economy of the Cartel Party”, *West European Politics*, 28 (1): 33-60.
- Bolleyer, N. ve Bytzek, E.(2014). “Beyond Duverger: Party Ideology, Party State Relations And Informal Finance Strategies in Advanced Democracies” *European Politics Science Review*, 6 (4): 503-525.
- Carswell, D. (2016). “The Party’s Over Now” *The New Criterion*. 34 (5): 36-40.
- Dalton, R. Farrell, D. ve McAllister, I. (2011). *Political Parties and Democratic Linkage How Parties Organize Democracy*. Oxford University Press. New York.
- Detterbeck, K. (2001). “Cartel Parties In Western Europe”, *Causes and Consequences of Organisational Innovation in European Political Parties ECPR Joint Sessions*. 6-11 Nisan 2001, Grenoble, s. 1-20.
- Detterbeck, K. (2008). “Party Cartel and Cartel Parties in Germany”, *German Politics*, 17 (1): 27-40.
- Diamond, L ve Gunther, R. (2001). *Political Party and Democracy*. The John Hopkins University Press. Baltimore.
- Diamond, L. ve Gunther, R. (2003) “Species Of Political Parties a New Typology”. *Party Politics*, 9 (2): 167-199.
- Duverger, M. (1974). *Siyasi Partiler*. Bilgi Yayınevi. Ankara.
- Enroth, H. (2017). “Cartelization Versus Representation? On A Misconception In Contemporary Party Theory”, *Party Politics*, 23 (2): 124-134.
- Eroğul, C. (1999). *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*. İmge Kitabevi. Ankara.
- Gauja, A. (2015). “The Construction Of Party Membership”, *European Journal of Political Research*, Sayı 54: 232-248.
- Hatipoğlu, A. (2009). “Siyasi Partilere Hazine Yardımı: Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*. Sayı: 41: 233-250.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. Adres Yayınları. Ankara.
- Hopkin, J. (2003). “The Emergence and Convergence of the Cartel Party: Parties, State and Economy in Southern Europe”. Conference of Europeanists. 14-16 Mart 2002. Chicago. 1-39.

- İnaç, H., Erdoğan, S. ve Güner, Ü. (2007). “Siyasi Partilerin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sosyo-Politik Nedenler”. *Akademik Bakış*, Sayı 13: 1-18.
- Kahraman, H. B. Türkiye Barolar Birliği ve Ankara Barosu. (2005). *Siyasi Partiler ve Demokrasi*. Ankara Barosu Yayınları. Ankara.
- Karvonen, L. (2007) Legislation On Political Parties A Global Comparison”, *Party Politics*. 13(4): 437-455.
- Katz, R. ve Mair, P. (1995). “Changing Models Of Party Organization And Party Democracy- The Emergence of the Cartel Party”. *SAGE Social Science Collections*. 1 (1): 5-28.
- Katz, R. ve Mair, P. (1996). “Cadre, Catch-All or Cartel? A Rejoinder”, *Party Politics*, 2 (4): 525-534.
- Katz, R. ve Mair, P. (2009). “The Cartel Party Thesis: A Restatement”, *Perspective On Politics*, 7(4): 753-766.
- Kışlalı, A. T. (2011). *Siyaset Bilimi*. İmge Kitabevi. Ankara.
- Kirchheimer, O. (ed.). (1969). *Political Parties and Political Deveelopment*, Princeton University Press, New Jersey.
- Kitschelt, H. (2000). “Citizens, Politicians, and Party Cartellization: Political Representation and State Failure in Post-industrial Democracies”, *European Journal of Political Research*, Sayı 37: 149-179.
- Koole, R. (1996). “Cadre, catch-all or Cartel A Comment on the Notion of the Cartel Party”, *Party Politics*, 2 (4): 507-523.
- Kopecky, P., Spirova, M. ve Scherlis, G. (2011). “Beyond the Cartel Party? Party Patronage and the Nature of Parties in New Democracies”, *Ortak IPSA / ECPR Konferansı İçin Hazırlanan Bildiri Kitabı*, 16-19 Şubat 2011, Sao Paulo, Brezilya, s.1-23.
- LaPalombara, J. (2007). “Reflections On Political Parties And Political Development, Four Decades Later”, *Party Politics*, 13 (2): 141-154.
- LaPalombara, J., ve Anderson, J. (1992). “Political Parties”. *Encyclopedia of Government and Politics*, Sayı: 1, 393-412.
- Michels, R. (2001). *Political Parties A Sociological Study Of The Oligarchical Tendecies Of Modern Democracy*. Batoche Books. Kitchener.
- Nal, S. (2014). *Demokratik Toplum Düzeni ve Parti Yasakları*. Gündoğan Yayınları. İstanbul.
- Neumann, S. (1954). “Toward a Theory of Political Parties”, *World Politics*, 6 (4): 549-563.
- Özdemir, E. ve Atılgan, G. (ed.). (2015). *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, Yordam Yayınları, Ankara.

- Özüerman, T. (2000). “Türkiye’de Siyasi Partilerin Yeniden Yapılanması”. *Mülkiye Dergisi*, 24 (222): 153-164.
- Pelizzo, R. (2003). *Cartel Parties and Cartel Party System*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. John Hopkin Üniversitesi. Baltimore.
- Powell, B. (1990). *Çağdaş Demokrasiler*. (Çev. M. Turhan). Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi Bilimler Dergisi Ortak Yayını.
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyasal Sosyoloji*. Der Yayınları. İstanbul.
- Sarıbay, A. Y. (2001). *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*. Alfa Yayınları. İstanbul.
- Sartori, G. (2005). “Party Types, Organisation and Functions”, *West European Politics*. 28(1): 5-32.
- Sartori, G. (2005). *Partys and Partys Systems A Framework For Analysis*. Cambridge University Press. Colchester.
- Schmitter, P. ve Karl, T. L. (1999). “Demokrasi Nedir? Ne Değildir?”. Diamond, L. ve Plattner, M. (Ed.), *Demokrasinin Küresel Yükselişi*. Yetkin Yayınları. Ankara, 67-81.
- Strom, K. (2000). “Parties At The Core Of Government”, Dalton, R.J. ve P.Wattenberg, M. (Ed.). *Parties Without Partisans Political Change In Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press. New York, 180-207.
- Teziç, E. (2003). *Anayasa Hukuku*. Beta Yayınları. İstanbul.
- Touraine, A. (1997). *Demokrasi Nedir?* (Çev. O. Kunal). Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Uluslararası Şeffaflık Derneği. (2016) *Siyasetin Finansmanı ve Şeffaflık*. Altan Matbaacılık. Ankara.
- Van Biezen, I. (2008). “State Intervention in Party Politics: The Public Funding and Regulation of Political Parties”. *European Review*. 16 (3): 337-353.
- Van Biezen, I. ve Borz, G. (2012). “Models Of Party Democracy: Patterns Of Party Regulation In Post-War European Constitutions”, *European Political Science Review*. 4(3): 327-359.
- Van Biezen, I. ve Kopecky, P. (2014). “The Cartel Party And The State: Party–State Linkages In European Democracies”, *Party Politics*, 20 (2): 170-182.
- Yardımcı Geyikçi, Ş. (2015). “Party Institutionalization And Democratic Consolidation: Turkey And Southern Europe In Comparative Perspective”, *Party Politics*, 21 (4): 527-538.
- Yayla, A. (2003). *Siyaset Teorisine Giriş*. Liberte Yayınları. Ankara.

- Yishai, Y. (2001). “Bringing Society Back In Post-Cartel Parties In Israel”, *Part Politics*, 7 (6): 667-687.
- Young, L. (1998). “Party, State And Competition In Canada: The Cartel Model Reconsidered”, *Canadian Journal Of Political Science*”, 31 (2): 339-358.
- Yüksel, C. (2017). “Political Finance in Turkey Within the Context of International Law, Regulations and Practices”. *Milletlerarasu Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 37 (2): 874-910.
- Yüksel, N. (2007). *Siyasetin Kamusal Finansmanı (Siyasal Partilere Devlet Yardımı)*. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı. Ankara.
- <http://genckaya.bilkent.edu.tr/DEVPAR.htm> (erişim tarihi: 20.07.2018)
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4049.pdf> (erişim tarihi: 10.06.2018)

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Funda GÜLŞEN
Doğum Yeri - Tarihi	Pınarbaşı/Kayseri-29.06.1993
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Yavuz Selim Lisesi/2011
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Kamu Yönetimi Bölümü / 2016
Yabancı Dil	İngilizce
E-Posta	fundakoyuncu.93@gmail.com